

СССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ — ЎЗБЕКИСТОН ФИЛИАЛИ
ТИЛ, АДАБИЁТ ВА ТАРИХ ИНСТИТУТИ

ЭРГАШ ЖУМАНБУЛБУЛ ЎҒЛИ

ХУШКЕЛДИ

ЎзФАН НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1942

„Хушкелди“, отоқли халқ шоири Эргаш Жуманбулбул ўғли куйлаб келган достонлар жумласидандир. Бу достонни у, бундан 10-15йил бурун Тошкентга келганида институтда ўтириб, ўз қўли билан эски араб алифбесига ёзиб берган эди. „Зулфизар билан Аваз“ достонига берган изоҳимизда айтганимиздек, бу достон ҳам „Гўрўғли“ цикли достонларидан биридир.

Достонни нашрга тайёрлашда, Эргаш Жуманбулбул ўғли мансуб бўлган шева талаффузидан ҳозирги адабий талаффузга яқинлаштирилди, лекин, достонда у шева учун хос бўлган айрим сўзлар, терминлар, шунингдек вазн ва қофияга мосланган сўзлар ўз ҳолича қолдирилди.

Достон оммавий ўқуви учун нашр қилинганликдан, малум даражада қисқартирилди.

И н с т и т у т.

Ана энди Гүрүғлибекнинг замонасида, унинг овозаси ҳар томонга кетди. Қанча подшолар, паҳлавонлар унинг зўрл.гидан, паҳлавонлигидан кўп қўрқар эдилар. У айниқса, қизилбош-эронилар блан бош тараф эди. Бошқа сиёҳлўш блан қаттиқ душман эди. Араблар блан ҳам қаттиқ душман эди. Ана шундай қилиб Гүрүғлининг овозаси оламни тутди. Лекин Гүрүғлининг фарзанди йўқ эди.

Ана энди Ҳасанхонни фарзанд қилмоқ учун Ваянгандан, Авазхонни Хунхордан олиб келиб, экавини ўғлим деб, искасам гулим деб, жоним блан дилим деб, ўлсам меросхўрим деб, тобутимнинг чегаси, ўлигимнинг эгаси деб, парвариш қилар эди. Авазхонни, катта хотини Юнус пари ёқасидан солиб, этагидан олиб; Ҳасанхонни, Мисқол пари ёқасидан солиб, этагидан олиб, экавини шундай авайлаб тарбия қилар эди. Бирор соат булардан ғофил бўлмас эди. Хусусан, Авазхон жуда соҳибжамол, сулув эди. Сулувликда, озодаликда бунинг ўхшаши йўқ эди. Бунинг устига Юнус пари ўзига муносиб, ярашадиган кийимларни кийгизар эди. Гүрүғлибекнинг ичкилиги, қишин-ёзин тарк бўлмас эди. Катта меҳмонхонасида дойим йигитлари маст бўлиб, бода ичиб, бирон нафас бўш турмас эди.

Ана энди Гүрүғли султоннинг Аҳмад сардор деган бир тоғаси бор эди. Бузмакор, чуғул, дилозор, кўп ёмон одам эди. Бир мақол борки: „Ер овлоқ бўлса, тўнғиз тўрға чиқади“ дегандай, бир куни Гүрүғлибек маст бўлиб, ичкарига кириб кетди. Ана энди Ҳасанхон блан Авазхон ҳам чиқиб кетган эди. Ана энди қирқ йигит — ҳарбири Рустами сонн бўлиб, қирқи ҳам бирдан гуруллаб кетди, бирови — „Мен майдонда ундай қилдим!“, яна бирови — „Мен шундай қилдим!“ деб мақтаниб, лоф-қоф уришиб мақтаниб кетдилар. Шунда Гүрүғлибекнинг тоғаси, туркманнинг олтин соққаси айтади:

„Ҳой йигитлар, баринг қўйинглар, эрлик, йигитликдан кўп гапирдинглар, лекин бунга қаранглар, Чамбилга иккита ғазалай оёқ, шум туёқлар келиб, алҳол беклик шуларники бўлиб турибдир. Ҳой беклар, йигитлар, бизлар, сизлар ҳафтада, уч кунда душман блан уришиб турибмиз. Бизлар

билагимизнинг кучи блан, найзамизнинг учи блан ҳалол қилиб ишлаб, еб ётибмиз. Бойнағи экави нима қилаётир? Йигитлар, Чамбилга келгандан бери бир орқа ўтин, бир боғ янтоқ олиб келганини биласизларми?“ деб ҳамма йигитни бузиб турипти. У, Авазхон блан ғаш эди. Ҳасанхонни яхши кўрар эди.

Ана энди, Авазхон бу сўзларни эшитиб айтди: „Ҳай аттанг, киши элида подшоҳ бўлгандан, ўз элингда пода боққанинг яхши экан. Энди шу қирқ йигитни бир ғазога эргаштириб чиқиб, эрлигимни, ўткирлигимни, чаққон, абжирлигимни, урушимни, хурушимни, юришимни кўрсатиб кетайин, мен кетгандан кейин эслаб айтиб юрсин“ деди.

Авазхон ўзи кичкина бўлса ҳам, жуда ўткир эди. У, шу гапдан сўнг, ғайратга келиб, ғазо қилиш ўйига тушиб, кечаси блан кўзига уйқу келмади. Тонг отди. Авазхон ўрнидан туриб, мачитга борди. Гўрўглибек бир кўк мачит бино қилдириб эди. Эрта бомдод номозни қирқ йигит халойиқ блан шунда ўқир эди.

Ана энди мачит тўлиб, жамоат бўлиб, номоз ўқиб, номоздан бўшаб, фотиҳани юзига тортиб, ташқарига чиқдилар.

Ана шу вақтда Авазхон қўлини қовуштириб, та'зим блан „валламатим, арз“ деб турди. Ҳамма аркони давлат, эл-халойиқ „Авазхоннинг нима арзи бор экан?“ — деб қараб қолди. Шунда Авазхон отасига қараб бир сўз айтаяпти:

Айрила билмаган тоғнинг тумони,
Адолатли элимизнинг замони.
Бол Авазнинг сизга айтар арзи бор,
Арзимга қулоқ сол, ёвмиднинг хони.

Кумуш бўлар торлан қушнинг чигаси,
Ғўла бўлар бедов отнинг тўғаси.
Маккамсан, Мадинам, қиблагоҳимсан,
Арзимга қулоқ сол, юртнинг эгаси.

Юрганда очилгай мудома йўлим,
Икки номус — эр йигитга бир ўлим.
Арзимга қулоқ сол, ёвмид тўраси,
Отим Аваз, ғазо тилар бу кўнглим.

Ётти ёшда олиб келдинг ўзимни,
Ўзим ўлмаёй, ғаним босмас изимни,
— Омин — де, қўлингни кўтар, отажон,
Хизмат қилиб, ҳақлаб келай тузингни.

Валламатим, мард-номардинг синайман,
Куйганимдан гапши-гапга улайман,
Хизмат қилиб, ҳақлаб келай тузингди,
Шу маврутга Ғиротингни тилайман.

Қулоқ сол, отажон, бул нолишима,
Душман қойил бўлсин қилган ишима.
Шул сафарга, ота, бергин Ғиротни,
Қирқ йигит, жаллодни қўшгин қошима.

Ғазонинг хаёли қилди саргардон,
Сафарга бел боғлаб, Аваздай ўғлон.
Қирқ йигит хумсани маҳрам қил эмди,
— Омин — деб, фотиҳа бергин, отажон.

Отим Аваз, Чамбил элда тўраман,
Тўралик даврида даврон сураман.
Шул сафарга, ота, беринг Ғиротни,
Оқ фотиҳа бер ғазога бораман.

Ана энди Авазхоннинг арзини турган одамлар эшитиб, ғайратига ва сини-симбагига қараб „баракалло“ -- деб, ва „бунинг арзига Гўрўғлибек нима дер экан“ — деб қарашиб турди. Ана шунда, Гўрўғлибек ўғлининг арзини эшитиб, „Ғиротни бер“ — деган сўзини ёқтирмай, нима деярини билмай турипти. Гўрўғлибек Ғиротни Юнус, Мисқол ёридан, Ҳасанхон, Авазхон ўғлидан ҳам яхши кўрарди. Шул сабабдан Ғирот дегани ёқмади. Бўлмаса, Авазхонга ўзи ҳам қойил эди. У ҳарқандай ғазонинг уддасидан чиқар эди.

Ана энди Гўрўғлибек Авазхонни қайтариб: „Ҳали ёшсан, ғазога боришни ҳавас қилма, сен уч-тўрт марта отанг блан ғазога бориб, урушнинг расм, қоидаларини ўрганиб, билиб, ундан сўнг борсанг бўлар эди“ — деб, боласига қараб бир сўз айтаяпти:

Ғар ҳоким эмасман, Чамбилга дархон,
Азаматга бердим карк тери қалқон.
Ниятти ғазога талаб айлама,
Ғазо учун талаб қилма, Авазхон.

Ёш боласан, сенга нима дей энди,
Давлатим бор, турли либос кий энди.
Ғазо учун талаб қилма, фарзандим,
Ҳали ёшсан, болам, ғазо қийинди.

Йиғлатиб, кўзимни гир'ён айлама,
Алоғда қиб юрагим қон айлама.

Фарзандим, кўзимнинг оқи-қораси,
Қариган отангни сарсон айлама.

Узоқдан чопилар отнинг сараси,
Йигитни майтарар бахтнинг қораси.
Ғазо осон эмас, қайтгин, Авазхон,
Бу ра'йингдан қайтгин, Чамбил тўраси.

Ана энди Гўрўғлибекнинг бол Авазга, „Ра'йингдан қайтгин“ деганига, Авазхон ўтдай ёниб, оловдай тутаниб, отасига қараб бир сўз айтгани:

Чамбил дейди униб-ўскан жойимни,
Ёшсан деб дилимга солма войимни.
Омин — де, қўлингни кўтар, отажон,
Ёш ўғлонман, қайтармагин ра'йимни.

Ота, раҳм айлагин кўзда ёшима,
Дўсти-душман қойил бўлсин ишима.
Шундан, ота, мен ғазога бормасам,
Хотиннинг лачағи бўлсин бошима.

Қирғий деган қушлар бўлар қиёда,
Улимдан ёмон иш борми дун'ёда.
Жавоб берсанг отли борай, отажон,
Йўқса, хоним, хуш қол, кетдим пиёда.

Ёш боламан, кўнглимдагин этарман,
Ўзим полвон, кўп ҳунар кўрсатарман.
Омин — дегин, қайтармагин ра'йимни,
Жавоб берсанг, бермасанг ҳам кетарман.

Ғиротим деб, ота, мундай ўйлама,
Ғирот учун менинг сўзим тайлама.
Омин — де, қўлингни кўтар, отажон,
Ғирот учун насиҳат қиб сўйлама.

Гўрўғлибек билди, Ғиротни бермаса, Авазхон асло қабул қилмайди. Шул вақтда, кўп одамлар ўртасида Авазхонга қараб: „Эй фарзанди дилбанд, Ғирот ҳам ўзингники, Мажнункўк ҳам ўзингники; сен от учун хафа бўлма. Биз сендан от аямаймиз“ деб, Гўрўғлибек Авазхонга айтди: „Ундай бўлса, бугун сен йигитларга хабар бергин, отларини қарасин, ем бости қилиб қантариб, кун талаш қилсин. Мен ҳам Соқи булбулга та'йин қилайин, Ғиротни тиркаб, бугунча отларни қийраб чоғласин, эртага фотиҳа бериб, жавоб берайин“ — деб, Авазхонни қайтарди.

Ана энди Авазхоннинг вақти хуш бўлиб, бориб: „Ўйигитлар, отларни чоғланглар, эртага ғазога борамиз“ — деб, ҳаммасига айтиб юрипти.

Ана энди Гўрўглибек, аста-аста мачитдан чиқиб уйига қараб юраберди. У, кўп ўйланиб, Авазхонга ишонмай: „Мабодо ёш бола, қирқ йигитга ҳийла қилиб, Хунхорга қочиб кетса... Ҳали ёшда, унча кўнгил қўймаган эди“ деб, неча хаёл блан, тош таблага¹ борди. Қараса; Соқи бова, Фиркўк блан Мажнункўкни бир ёғига боғлаб, Шабгиркўк блан Темиркўкни бир ёғига боғлаб, тўрт отнинг ўртасида, пўстиннинг бир енгига бошини тиқиб, бир енгига икки оёғини суқиб, хур-хур қилиб, хуррак тортиб ухлаб ётипти. Гўрўглибек кулди: „Ҳа, Соқи боваси қурғур, ҳали ҳам ухлаб ётасанми? Қарри бўлсанг ҳам ёшлардан кўп ухлайсан“ деди. Соқи бова уйғониб, бекдан уялиб, „Ассалому алайкум“ деб, рамазондан ҳам узун қилиб, салом бериб туракелди.

Ана шунда Гўрўгли Соқи булбулга қараб бир сўз айтаяпти:

Шу вақтгача одам ухлаб ётарми?
Ухлаган қул мақсадига етарми?
Ғафлатдан, чол Соқи, кўтар бошингни,
Офтоб чиқиб, чоштгоҳ бўлиб кетарми?

Бефарзандлик мани қилди саргардон,
Фарзанд учун сонсиз орзуман армон.
Шул вақтгача одам ухлаб ётарми?
Бул сўзима қулоқ солгил, Соқижон.

Болим Аваз биздан Фирди тилади,
Эрта бомдод Аваз от деб келади.
Жойингдан тур, сўзни эшит чол Соқи,
Сўзлагин, маслаҳат қандай бўлади?

Йигитларда йўқдир Аваздай ўғлон,
Ёв бўлса урушда қилади жавлон.
Эрта бомдод от деб келса Авазхон,
Фирди қўй, Мажнунни мақта, Соқижон.

Аваз ёш баччада, ҳавас этмасин,
Биздан айрилиқнинг йўлин тутмасин.
Маслаҳат бер, сўз айтайин, чол Соқи,
Ёш бачча Хунхорга қочиб кетмасин.

1. Тош табла — тош отхона.

Эшит, Соқи, Гўрўглининг додини
Бек бўлиб сўради ёвмид юртини.
Эрта от деб келса Аваз, боважон,
Жуда мақта Мажнункўкдай отини.

Мажнункўкни жуда та'риф айлагил,
Сен сайиссан, синчи бўлиб сўйлагил.
Насиҳат қиб, бедовларни саралаб,
Мажнунни Фиркўкдан баланд айлагил.

Бол Авазга синчиликдан билдиргин,
Алдаб-сулдаб, Мажнункўкка кўндиргин.
Мажнунга кўнмаса нодон Авазим,
Йиғлатма боламни, Фирга миндиргин.

Ана энди Соқи чол шошиб, нафаси ичига тушиб, ўпка-си пишиб, бошини қашиб, гапидан адашиб: „Э бегим, вой валламатим. Авазхон бўлса, сра хафа бўлманг, Мажнунга тўрт оғиз сўз бланкўндираман. Мажнунни ясаб миндираман. Авазхон биз блан жуда соз, яхши кўради, гапимни ташламайди; ҳарқанча насиҳат қилсам, қулоғига олади. Мени ташлаб кетмайди; уни дарров кўндириб қўяман, бу хизмат биздан“—деб, қуллуқ қилаётир. Шунда Гўрўгли айтади: —„Ҳой чол, Соқи бова, Авазхон ҳам қаттиқ, сенинг алдовингга кўнмас, кўрасанда, агар кўнса,—жуда яхши, кўнмаса, Фиркўкни эгарлаб, тайёрлаб миндир“ деб та'йинлаб, бек уйига ўтиб кетди.

Ана энди Авазхон йигитларнинг барисига хабар бериб турипти: „Ҳай ботирлар, йигитлар! Отларни чоғланглар, эртага ғазога чиқамиз!“ деб, барисини хабардор қилиб, Авазхоннинг димоғи чоғ бўлиб турипти.

„Далага чиқиб, бир тамошо қилиб, неча бир тоғнинг салқин-салқин совуқ сувларидан ичиб, чўл-биёбонларнинг иссиқ ҳаволарини кўриб ўтамиз, хўп тамошо қиламиз“—деб, Авазхон қувонаётир. Ана энди кеч бўлди; оқшом ўтиб, тонг отди. Авазхон югуриб тош таблага борди. Шундай келиб қараса, кечагидай тўрт от ўртасида Соқи чол ухлаб ётипти. Ана шунда Авазхон Соқи чолни уйғатиб, „отни эгарла!“—деб, бир сўз айтаяпти:

Тур жойингдан, Соқи бова, тонг отти,
Сенам бир ўқи-да номоз бомдотти.
Ният ғазога талаб айладим,
Эгарлаб бер назаркарда Фиротти.

Бова, эшит фар'ёдимни, дотимни,
Чамбил дейди ўскан мамлакатимни.

Талабим газода, бова, тур энди,
Тез эгарла жонивор хоназотимни.

Отим—Аваз, Чамбил элга тўраман,
Тўралик даврида даврон сураман.
Тез эгарла, бова, Фиркўк отимни,
Миндир, бова, мен газога бораман.

Ана энди Соқи чол, кечагидан ҳам узун қилиб, салом бериб, туракелди. Ана энди, чол Соқи вақтини хушлаб, шўхлигини бошлаб, Авазхонга қараб, бошини чайқаб, лабини тишлаб, Мажнунни мақтаб, бир сўз айтаяпти:

Бу золим фалакдин минг дод айлайин,
Қулоқ солгин, тўрт-беш оғиз сўйлайин.
Айтган сўзга қулоқ солгин, бол Аваз,
Эшитиб ол, бир насиҳат айлайин.

Авазжон, Фиркўкинг тобдан кетипти,
Мажнункўкинг хўб камолга етипти.
Мажнун эса Фиркўкданам ўтипти,
Бол Аваз, Мажнункўк беллик бедовди(р).

Сенга айтай, Фиркўкнинг не ҳоли бор,
Хосияти—мармарид ўрган ёли бор.
Ярашиққа тамкил-тамкил холи бор,
Устихонли туташ келган бели бор,
Мажнуннинг узоққа яхши йўли бор,
Авазжон, Мажнункўк беллик бедовди(р).

Мард ўғлонсан, алвон-алвон дўнмагин,
Хасимнинг сўзига, болам, кўнмагин.
Фиринг қурсин, қайтгин, болам минмагин,
Авазжон, Мажнункўк беллик бедовди(р).

Узоққа Фиркўк қаррилик этади,
Мажнунга ҳа десанг, қушга этади.
Шу вақтда Фирингдан Мажнун ўтади,
Бол Аваз, Мажнункўк беллик бедовди(р).

Ана шунда Аваз ўғлон қақирлаб кулиб юборди, отасининг гап ўргатканини билди. „Ула чол, мени алдайман дейсан. Ҳа, улгур Соқи, мени бола дема, тур, Фирни эгарла!“—деб, Авазхоннинг айтаётган сўзи:

Алдовингга мендай нодон кўнарма?
Очилмайин боғнинг гули сўларма?

Ҳеч вақтда қарчиғай қузғун бўларма?
Боважон, Ғиркўким беллик бедовди(р).

Ғиркўкда бор учар қушнинг ҳавоси,
Изласа топилмас дарднинг давоси.
Ғирга теккан қирқ чилтанинг дуоси,
Боважон, Ғиркўким беллик бедовди(р).

Ғир оқизар душманларнинг ёшини,
Баён қилиб бўлмас қилган ишини.
Мажнун ёби йўлда ташлар кишини,
Боважон, Ғиркўким беллик бедовди(р).

Қирғий деган қушлар бўлар қиёда,
Улимча ёмон иш борми дун'ёда?
Мажнункўкни миниб сафар қилгандан,
Чўлларда улоққан авло, пиёда.

Ёмон дема Ғиркўк бедов отимни,
Эгарлаб кел, минай хоназотимни.
Ғиркўкимни миниб чиқай ғазога,
Соқи чол, тамошо қил ғайратимни.

Ана энди Соқи чолнинг кайфи учиб: „Ў Авазхон, ўзингни билгир қилиб, менинг тилимни олмадинг, мени алдайди дединг, соқолим оқориб, қачон ёлғон айтганим бор эди? Меним ўйим шул эди: Бир хил ерда, қистаганда, Ғиркўк бўмай бўйинини ерга солганда, Авазхон „Ҳай аттанг, бул от соб бўлиб қолган эканку, Соқи чол бизга айтмапти“—демасин деб айтганим эди. Энди буёғини ўзинг биласан. Ана биз Ғиркўкни эгарлаб берамиз“—деб Ғиркўкни етаклаб олиб чиқиб, якка михга¹ бойлаб, бова Соқи отни эгарлаб турипти:

Савдо тушди чол Соқининг бошига,
Дўсту-душман борар марднинг қошига.
Айтган сўзи ма'қул бўлмай Соқи чол,
Сигаланиб борди Ғирнинг қошига.

Ўтар дун'ё, кўп ишларни ўйлади,
Энди Соқи чакки-чукки сўйлади.
Чечиб олиб, энди Ғирни етаклаб,
Олиб чиқиб якка михга бойлади.

Дё Ғиркўк, солма қайғуман войим,
Йилқилар ичида сен—олий фаҳим,

¹ Якка мих—махсус от бойлайдиган жой—қозиқ.

Ирим қилиб, эгар қўяй устингга,
Гарданингни ҳам қиб бергин мулойим.

Кичикликдан катта бўлдинг қўлимда,
Марвард тақдим кокилингман, ёлингга.
Гарданингни ҳам қиб тургин мулойим,
Ирим қилиб эгар қўяй белингга.

Боғбон узар боғнинг тоза гулини,
Очиқ қилсин талаблининг йўлини.
Айил, пуштонини ечди бедовнинг,
Шипириб устидан олди зўлини.

Синчи уллар олар жаннат беҳишти,
Ҳечкимдан олмасин ақилман ҳушти.
Айилман пуштонин ечиб Фирқўкнинг,
Қулоғидан олди заррин ёллушни.

Олис юртдан ошкан тортар хўрликни,
Бедов минган йигит қилар зўрликни.
От белига олиб келиб ташлади,
Сатта ипак, майин келган терликни.

Узоқ юртдан беклар қўрар дурбини,
Усталар қўлига олар қирғини.
От белига қўяберди чол Соқи,
Уймалаб чекилган бахмал чиргини.

Чиргининг устидан қўйди белликни,
Суяб қўйди қундуз жиҳалдирикни,
От белига ташлайберди чол Соқи,
Корсони кумуш, қоши олтин эгарни.

Икки наргис, хумор кўзга ёш урди,
Куйган ошиқ синасига тош урди.
Икки узанги—экави ҳам тиллодан,
Ярқиратиб икки ёққа туширди.

Мардларнинг ишига номард қойилди(р),
Каш-каш деб тортади ипак айилди(ни).

Ҳайвонни тузади¹ оёқдан, бошдан,
Пир дуоси кетган ғунонга ёшдан.
От белига торта берди каш-кашлаб,
Пой тўшаб ташлаган чиготой пуштон.

¹ Тузади—ясатди.

Бир кеча санамнинг қабоғи дурди(р),
Чол Соқи Ғиркўкни эгарлаб турди.
От белига олиб келиб ташлади,
Қимматбаҳо зар чочоқли довурди.

Булбул ошно бўлар Ирам боғига,
Куйсин ўлим, ким чидайди доғига.
Чол Соқининг отга солган довури,
Тушади Ғиротнинг бақалоғига.

Ғиротни тузади оёқдан, бошдан,
Жониворнинг камии йўқ, йўрға юришдан.
От думига солаберди чол Соқи,
Ун икки узмали карки қуюшқон.

Зумрад добил илди эгар қошига,
Қотоғон ҳашамин тақиб тўшига.
Қўтос тақди бўйни узун бедовга,
Қирқ қуббали юган урди бошига.

Бекнинг оти пўлот сувлиқ чайнади,
Бахмал банот кийиб Аваз жайнади.
Яшил тусли, ўткир, олмос ханжарди(ни),
Ғайрат қилиб, хипча белга бойлади.

Бол Авазнинг билмаганин билдирди,
Хушвақт қилиб, ёш баччани кулдирди.
Соқи бова келиб босиб зангисин¹,
Қўлтиғидан суяб отга миндирди.

Аваз минди Ғиркўк отнинг белига,
Даҳшат қилиб бачча—ўнгу-сўлига,
Сипоҳида, сиёсати Авазнинг,
Хўб ярашган Ғиркўкдай дулдулига.

Энди Бол Авазнинг кўнгли тошади,
Ёш баччага ҳар иши ярашади.
Бир гулдаста от устига қўйгандай,
Ҳарким кўрса, юз офарин дейшади.

Авазнинг ғайрати дар'ёдай тошган,
Кийган тўни, минган оти ярашган.
Аваз минди Ғиркўкотнинг белига,
Ҳарким кўрса тамошога қарашган.

Ана энди Авазхон Ғиркўк отни миниб, ўйнатиб, сувли-
ғини чайнатиб, кўрганнинг зардасини қайнатиб, Авазхон

¹ Занги—узанги.

гулдай яшнаб, ваҳшат, сиёсат блан дарвозадан чиқиб келди. Шул вақтда қирқта йигити тўпланиб, „Авазхон келади“ —деб кутиб турарди. Авазхон борди. Йигитлар ўртага олиб юриб кетаберди. Шул оқшом Чамбилнинг одамлари ҳаммаси—„Авазхон ғазога борар эмиш“—деб эшитиб қолди. „Авазхонни кўрайлик, бир тамошо қилайлик“—деб, жам¹ одамлар, яхши-ёмон, эски чопон, қиз блан жувон, умаро-фузало, фақир-фуқаро, асобадор, туғдор, қози, муҳрдор, маҳрам, ясовул, ҳудайчи, шоғовул, кўрлар, шоллар, каллар, пеллар, гўлдираган соқовлар—ҳаммаси тамошога чиққан. Авазхоннинг икки ёғи ҳам одамга тўла, зич. Авазхон тамошога чиққан одамларни кўриб, дуо тилаб, Ғиротнинг жиловини сақлаб, одамларга қараб, халққа муҳаббат блан айтган сўзи:

Тамошога чиққан жами' фуқаро,
Ҳалолхўр, хизматкор, деган бечора.
Ният ғазога, кетиб бораман,
Ҳақимга дуо қил, жами' умаро!

Банданинг айтгани, дўстлар, бўлама?
Кўклам бўлса дар'ё тошиб тўлама?
Ният ғазога, борамиз бизлар,
Ҳақимга дуо қил, фақир-фуқаро!

Ширин жонга, дўстлар, йўқдир ишоним,
Ўлиб кетсам, йўқ бўб кетар нишоним.
Бизлар кетдик Хунхор элга ғазо деб,
Дуо қил ҳақимга, улуғ эшоним!

Қарчиғай бўйнига тақдим жиғовул,
Хизматимда соб ҳудайчи-шоғовул,
Ният ғазога, кетдик, эшитгин,
Ҳақимга дуо қил, маҳрам-ясавул!

Ният ғазога, борамиз бизлар,
Холис дуо қилинг, ҳақимга сизлар,
Муштипарсиз, дуоларинг мустажоб,
Дуо қил, қўл очиб, сарвиноз қизлар!

Солмасин кўнглимга қайғу-войимлар,
Кимнинг ақли бўлса, сўзни пайимлар¹.
Ният ғазога, кетиб борамиз,
Дуо қилинг; омин, барно ойимлар!

¹ Фаҳмлар.

Ҳўзлари қамбарлар, қоши қаламлар,
Юрганларга солган қайғу-аламлар.
Бизлар кетдик ғазо учун, талаб қиб,
Омин де, қўл кўтар, барно санамлар!

Дар'ёда юзганлар, кемаман¹ қайиқ,
Бир бировни кўп ғанимат билайиқ.
Барингиздан холис дуо тилайман,
Тамошога келган жами' халойиқ!

Сизга фидо бўлсин тандаги жонлар,
Чамбилбелда сурган давру-давронлар,
Омин деб, гуруллаб дуо қилинглар,
„Кўп дуоси — кўл“ дегандир, ёронлар!

Аваз бўйнин солиб элга шу соат,
Омин, деб, гуруллаб турди жамоат,
Бол Аваз, бўл дойим оламга сарвар,
Йигитлар ичинда бўлгин сен хайбар!

Омин деди, қўл кўтарди жамоат,
Бол Аваз, сафаринг бўлсин бехатар.
Доим мингин бедовотнинг толмасин,
Жудоликни, айрилиқни солмасин!

Ярошиққа турли кийгин, Авазжон,
Ёв деганга танҳо теккин, Авазжон!
Бу кетишда ёмон кунинг бўлмасин,
Жуйрук миниб, сулув суйгин, Авазжон!

Қўлингдан кетмасин давринг-давлатинг,
Ойдин кўлга қушинг чуйгин, Авазжон!
Дўстларингни шодмон қилиб, кўнглин ол,
Душманингни қўйдай сўйгин, Авазжон!

Овозангни кеткиз бутун жаҳонга,
Отингга наққора қўйгин, Авазжон!
Ёв деганда кескир олмос кўтариб,
Зумрад добулди туйгин, Авазжон!

Сендай ботир ўз тенгингдан бўлолмас,
Қатта ёвга танҳо теккин, Авазжон!
Йигитларинг ёвга турса боталмай,
Ҳай-ҳайлаб, танҳо от қўйгин, Авазжон!

Булбул ошно бўлар очилган гулга,
Ғамлик қулнинг боши қолар мушкулга.

Полвон Аваз, ёмон кунинг бўлмасин,
Соғ бориб, саломат келгин Чамбилга!

Майдон-майдон ғиротингни елгайсан,
Бул юришда ўйнагайсан, кулгайсан.
Соғ бориб, саломат келгин Чамбилга,
Омон-эсон кулиб, ўйнаб келгайсан!

Зиёд бўлсин доим, Аваз, давлатинг,
Душманингни боссин дойим совлатинг.
Омон-эсон бориб келгин Чамбилга,
Доим холис дуо қилар элотино!

Доим бўлгин, така ёвмид эгаси,
Қабул бўлсин фуқаронинг дуоси.
Ўзинг тирик, ёмонликни кўрмагин,
Сенга тобин бўлсин элнинг ҳаммаси!

Ҳамма дуо қилди, Авазхон кетди,
Чувлаган товуши оламини тутди.
Хафа бўлиб ётиб эди валламат—
Бек Гўрўгли элнинг товушин эшитди.

Ана энди Гўрўглибек, шу кунни номозга ҳам бормай,
„кўрмайин ҳам, куймайин ҳам“—деб, хафа бўлиб ётиб эди.
Бу чувлаган товушни эшитгандан кейин, қандай қилиб
жойидан сапчиб турганини билмай қолди. Ўрнидан туриб,
юраберди. Чопиб таблага келиб: „Соқи булбул, отни чиқар!“
деб сўраб қолди.

Соқи чол ҳам шошганидан Мажнункўкни чиқариб,
кўндаланг қилди. Гўрўгли қамчининг учи блан Мажнункўкни
шарт-шурт уриб, желиб, Авазхоннинг орқасидан бориб қол-
ди. Бир вақт Авазхон орқасига қараса, отаси Гўрўглибек
чопиб келаётир. Авазхон кўп олий фаҳм, зеҳни тез, хуш-
хаёл бола эди. Ана шунда Авазхоннинг отасига қараб
айтаётган сўзи:

Ол-ол бўлсин, ол-ол бўлсин, ол бўлсин,
Узунди, калтади — ҳар тўн мўл бўлсин.
Бу аҳволда ақли-ҳушни йўқотиб,
Юртимнинг эгаси, сизга йўл бўлсин?

Оҳ тортса тўкилар кўздан, ота, ёш,
Йигитни куйдирар барно, қалам қош.
Не кавуш бор, не белбоғ бор, ялангбош,
Чамбил валламатини, сизга йўл бўлсин?

Ўлмасанг, тўраман мамлакатингга(да),
Жоним ота, қойилман ғайратингга.
Пушаймонинг борми берган отингга,
Давлатли султоним, сизга йўл бўлсин?

Тўра бўб сўрадим мамлакатингни,
Оралаб Чамбилдай вилоятингни,
Тушиб, бериб кетайинми отингни,
Давр ила давроним, сизга йўл бўлсин?

Ҳечким сиздай ақлу-ҳушдан адашмас,
Қандай одам, ғам-ғурбатга чидашмас.
Сиздай мардга бу юришлар ярашмас,
Тарафсиз полвоним, сизга йўл бўлсин?

Мунда келдинг, ақлинг ҳам йўқ, ҳушинг йўқ,
Танҳо чопиб, қоботингда кишинг йўқ,
Сабаб нима, ота, кўнгил ҳушинг йўқ,
Дардима дармоним, сизга йўл бўлсин?

Ҳай аттанга, ота, бўлдинг беқарор,
Фирот учун беҳаёллик не даркор?
Ол отингни, тушиб берай, олиб бор,
Давлатли замоним, сизга йўл бўлсин?

Мана Фиротингни, ота, олиб бор,
Сендай мардга бундай келиш — номус-ор.
Отинг мана, олоғ бўлма, бўл хуш'ёр,
Машҳур сухандоним, сизга йўл бўлсин?

Гўрўғлибек шошиб қолди. Ҳеч жойда бундай танг бўлмаган эди. Йигитлар ҳам бир-бирига қараб кулаётир. Фирот учун шундай қилиб юрганини билаётир.

Ана шунда Гўрўғлибек: „Ў Авазхон, бу нима деганинг? Мен сени отга минганингни, отда юрганингни кўриб, тамошо қилиб келайин деб, чопқиллаб келганимни сен кўнглингга оғир олма-да. Мен сенга қараб севиниб, қува-ниб кетаман“ — деди.

Гўрўғлибек ичида: „Оти ҳам қурсин, бу қандай кўргулик, энди нима бўлса ҳам Авазхонга билдирмай“ — деб Авазхонга қараб бир сўз айтаяпти:

Тамошо қилгали келдим, Авазжон.
Мен сени кўргали келдим, Авазжон.
Келганимни оғир олма кўнглингга,
Бир салом бергали келдим, Авазжон.

Ойимлар ўтирар ҳайкалин осиб,
Бўйнида анбар уюри сасиб¹.
От анжоминг хўб тушинти муносиб,
Тамошо қилгали келдим, Авазжон.

Тўрасан, бол Аваз, мамлакатингга,
Душман чидайолмас сиёсатингга.
Ёмон кўздан, ёмон тилдан сақласин,
Хўб муносиб тушдинг, болам, отингга.

Йигитларинг берган тузинг ҳақласин,
Йигитлар хизматга белин боғласин.
Хўб ярашдинг, болам, Фирқўк отингга,
Ёмон кўздан, ёмон тилдан сақласин.

Ойим қизлар цора зулфин тарашиб,
Дўсту-душман тамошога қарашиб.
Муносиб тушибсан, болам, отингга,
Отинг сенга, сен отингга ярашиб.

Майдон-майдон Фиротингни елгайсан,
Ёш боласан, ўйнагайсан, кулгайсан.
Ёмон кўздан омон бўлган, Авазжон,
Омон-эсон, соғ-саломат келгайсан.

Авазжон, сафаринг бўлсин бехатар,
Айрилиғи қурсин, ўлимдан батар.
Жудолик, фарзандим, мардни йинглатар,
Бориб келгин омон-эсон, бехатар.

Сен кетарсан неча тоғлардан оша,
Дун'ёда, Авазжон болам, кўп яша.
Омон-эсон бориб келгин Чамбилга,
Йигитларинг блан қилиб тамошо.

Биз қарри-да, Аваз, уйда ётармиз,
Ҳар саҳар холисдан дуо ётармиз.
Кўп узама, тезроқ қайтгил, фарзандим,
Узоқласанг, йўлингга кўз тутармиз.

Аваз, ёшсан, кетган йўлинг кўзлатма,
Қариганда ота-онанг бўзлатма.
Узаб кетиб, агар тезда келмасанг,
Қариган отангга, болам, излатма.

¹ „Сасиб“ бу шевада „хушбўй ҳид“ ма'носида қўлланилади.

Ана энди Гүрүглибек шу сүз блан бекларга аралашиб, кейин-кейин қола берди. Йигитлари ичида Холдорхон маҳрам деган бир йигити бор эди. Гүрүглибек олдида э'тибори катта эди. Шу Холдорхон йигирма йигитга бош эди. Гүрүглининг тоғаси Аҳмад сардор ҳам йигирма йигитга бош эди. Ана энди Гүрүглибек Авазхоннинг, бошқа йигитларнинг күзини ўғирлаб, тоғаси блан Холдорхон маҳрамига мурти блан имлайди. Бул экави, „Бекнинг бир гапи бордай-ку“—деб, беклардан кейин қолди. Ана шунда Гүрүглибек экавига насиҳат қилиб, бир сүз айтиб турипти:

От минсам — айил-пуштон, тўқамсан,
Совут кийсам — киравкали ёқамсан.
Унутманглар, сизга айтай сўзимни,
Биринг маҳрам, биринг Аҳмад тоғамсан.

Насиҳат айлайин, қулоқ солинглар,
Экавинг Авазга вазир бўлинглар.
Биринг тоғам, биринг Холдорхон маҳрам,
Аваз ёш-да, экавинг йўлга солинглар.

Аваз нодон, мундан ҳаво этмасин,
Беҳуда ганимни кўп йиғлатмасин.
Аввал айтган насиҳатим сизларга,
Ёвни кўрмай, Фирга қамчи чатмасин.

Аваз нодон, урса урар отини,
Омон-эсон олса қўлдан лотини.
Боз қайтиб изласа Чамбил юртини,
Зинҳор айтинг, Ёмонжардан ўтмасин.

Аваз нодон, ўтса ўтар Ёмондан,
Отини ирғитсин. бошин тортмасин.
Аваз нодон, ирғиталмас отини,
Зинҳор айтинг, ёмон йўлдан ўтмасин.

Аваз нодон, ўтса ўтар қиёдан,
Зинҳор айтинг, Шўрбулоқда ётмасин.
Номардга ишониб белин ечмасин.
Кўз юмиб Чамбилдан — биздан кечмасин.

Ётса ётар нодон болам Булоқда,
Зинҳор, зинҳор шунда арақ ичмасин.
Эшиттинг экавинг айтган сўзимни,
Хизмат қилиб ҳақланг берган тузимни.

Оқизманглар кўздан қонли жоламди,
Эшитинглар сен экавинг ноламди;

Ҳали Аваз ёш-да, Ўзин билмайди,
Сизларга топширдим нодон боламди.

Сен эказинг менинг блан юргансан,
Хатарли йўл барисини кўргансан.
Сен экавинг билдиринглар Авазга,
Неч¹ марта Гўрўғлига ияргансан.

Айтинглар: „Отангинг сўзин оғин сен.
Насиҳатга, Аваз, қулоқ соғин сен.
Отанг бизни вазир қилиб юборган,
Бул сафарни бизлардан сўрағин сен.

Бизлар отанг блан борган-келганмиз,
Йўлнинг хатар, бехатарин билганмиз.
Гапимизга қулоқ солгин, бол Аваз,
Экавимиз сизга вазир бўлганмиз.

Ана энди Гўрўғлибек бечора, эказига насиҳат қилиб, орқасига қараб қайтди. Ана энди Авазхон блан Холдорхон маҳрам, экави кўп яхши, бир-бирига дўст эди. Лекин Аҳмад сардор Авазхонни ёмон кўрар эди. Аҳмад сардор доим Авазхонни кунлаб, „Гўрўғли Авазхонни, бир байталлик қулни ўғлим деди, шу батрак қулдан бошқа одам топилмадими?“ деб, ўлай-ўлай деб кунлаб, кўралмай, қилган ишини ёқтирмай юрар эди. Гўрўғлибекнинг, „Зинҳор арақ ичмасин“ деган сўзидан, баччағар Аҳмаднинг душманлик томирлари уриб, Холдорхонга қараб: „Жўра, менинг бир нарсам қолибдир-ку“ деб, отнинг бошини қайтариб, уйига қараб чошиб кетди. Шошиб бориб, йигирма шиша эски арақдан олиб, маҳкам қилиб, ҳечкимга кўрсатмай, киши билмасдай шошиб келиб, яна йигитлар блан қўшилиб кетаберди.

Ана энди Авазхоннинг қирқ йигит блан ғазога қараб кетиб бориши:

Қирқ йигитга бош бўлиб,
Полвон Аваз жўнади.
Ҳолин билган доноди(р),
Куйса юрак ёнади.

Гўрўғлидан дуо олиб,
Ботир Аваз жўнади.

Белда беллик бўлкиллаб,
Метарада сув ширқиллаб,

¹ Неча.

Йўлга тушди қирқ ботир,
Бедов отлар фирқиллаб.

Совут тегса қалқонга,
Ларзон ейди ширқиллаб.
— Чу, деганда бедовлар,
Кийикдайин дирқиллаб.

Йўлбошчиси бол Аваз,
Оч туйғундай чарқиллаб.
Совут, қалқон офтобда,
Бораётир ярқиллаб.

Белда олмос исфиҳон,
Узангидан чирқиллаб.

Метарага сув олиб,
Чақмоғига қув олиб,
Йўлга тушди Авазхон,
Отасидан дуолиб¹.

Гоҳ созни созлайди,
Гоҳ бўтадай бўзлайди.
Энди кўринг, бол Аваз,
Хунхор юртин излайди.

Қамчи урса бедовлар,
Кийикдай бўб хезлайди.
Сувиб тортиб буйрини,
Тоғлар бошин кўзлайди.

От боради ариллаб,
Отган ўқдай шариллаб.
От алқими тонг шомол,
Мис карнайдай зариллаб.

Қамчи тегса бедовлар,
Учар қушдай пириллаб.
Қалқон довуш берали,
Совут тегса зариллаб.

От қўяди эгилиб,
От ёлига тикилиб.
Шиппа-шип қамчи тортди,
Қор-ёмгурдай тўкилиб.

¹ Дуо олиб.

Сувсиз чўлда бедовлар,
Бораётир ютуниб.
Жиловини бўшатса,
Шомолдай бўб қутулиб.

Чангги чиқиб осмонга,
Тўзонга кун тутилиб.
Қарчиғайдай қимтилиб,
Итолгудай имтилиб.

Отга солди дирдикка,
Қойил бўлинг эрликка.
Сувсиз чўлда бедовлар,
Гоҳ чикка, гоҳ пукка.
Қамчи урса ўйнайди,
Чўлларда диркка-диркка.

Отга қамчи чолади,
Отнинг жонин олади.
Сувсиз чўлда бедовлар,
Шомолдай бўб келади.

Бари мас-да йигитлар,
Бедовларни желади.
Қирқ йигитга бош бўлиб,
Полвон Аваз келади.

Қирқ йигитга бош бўлиб,
Излови саваш бўлиб,
Келаётир бол Аваз,
Хунхор шоҳга ғаш бўлиб.

Ана энди Аваз ўғлон ўн тўрт кун йўл юриб, оз эмас мўл юриб, ўн тўрт кун деганда Гулшанбоғ деган бир манзилга борди. Бул жой, аслида Чамбил элидан булган Эралибой деганнинг боғи эди. Эралининг моли-ҳоли кўпайиб, Чамбилга сиғмай, шу ерга кўчиб келиб, чиниқиб қолиб эди. У, аста-аста келиб, сўнг Чамбилдан умидини узиб, тоза саҳройи бўлайин деб, боғ қилиб, чорбоғ қилиб, жаҳонда бор мева дарахтларидан ўтқазиб, чинакам гулшан қилган эди. Нима деса, бойда топилар эди. Боғда неча-неча хил гуллар чаман-чаман бўлиб очилиб, бўстонни яшнатиб турипти. Булбуллар сайраб, сувлар шалдираб оқиб турипти. Анорлар, олмалар пишиб, тўпиллаб тагига тушиб ётипти. Товуслар, алвон-алвон қушлар маст бўлиб, ўз шавқида нағма қилиб ётипти, Гўрўғлибек қачон бу ердан ўтса, қўнмай кетмас эди. Асли, Гўрўғлибек „Гулшанбоғ“ деб, от қўйиб кет-

ган эди. Шу сабабдан, бу боғнинг оти „Гулшанбоғ“ бўлиб қолган эди.

Ана энди, бойнинг икки қизи бор эди. Бўйи етган, анордай қизариб пишган эди. Бойнинг қизлари ҳар кун эрта туриб, боғни оралаб, гуллардан саралаб, тоза гулнинг гунчасидан сайлаб териб юрар эди. Каттасининг отини—Седона, кичигининг отини—Ойдона дер эди. Ойдона пахса деволнинг олдига яқин гул териб юриб эди, опаси ўрталиқда эди. Ана шунда Авазхоннинг оти тапир-тупир, шатир-шутир этиб келиши, тилло асбобларининг ғадир-ғудирлари Ойдонанинг қулоғига эшитилди. Ойдона, „Бу қандай товуш экан“ деб, деволга оёғини қўйиб интилиб, йўлга қаради. Кўрса, чўлда бир ўғлон келаётир. Остида учар тулпори, ҳар алвон ўйнаб келаётир. Ўзи бир даста гулдай, юзлари нақш олмадай пишган, зар кокили чулғашиб гарданига тушган, кўрганнинг ақли шошган. Остида ўйнаб турипти Ғиркўкдай ҳайвон, эғнида қарт-қурт этиб турипти карк тери қалқон, белида узангуга ширқ-ширқ этади кесгир исфиҳон. Ўзи ўн тўрт ёшида, зар қалпоғи бошида, ҳечкими йўқ қошида.

Ана шунда Ойдона Авазхоннинг ҳуснига валойи шайдо бўлиб, жамолига чидалмай, опасига қараб бир сўз айтаётир:

ОЙДОНА: Бир ёш бачча овчиларнинг қушидай,
Меҳри қаттиқ, тоғнинг қора тошидай.
Чўлда кўрдим бир йигитни, опагон,
Опа, ёрим бўлса ўша кишидай.

СЕДОНА: Яхши-ёмон келар марднинг қошига,
Савдо тушар мард ўғлоннинг бошига.
Бу йўл, сўрсанг карвон ўтар катта йўл,
Кўнгил берма, йўл ўткунчи кишига.

ОЙДОНА: Оти блан тўни ақлим олади,
Опа, мени ҳар хаёлга солади.
Опа, ёрим бўлса ўша кишидек,
Тил билмас армани бўлса, бўлади.

СЕДОНА: Давлатингдан шоли-шалдом киярсан,
Ўзингдай бойзода бўлса теярсан.
Кўнгил берма йўл ўткунчи кишига,
Қочқинчи, босқинчи бўлса куярсан.

ОЙДОНА: Девола осилиб қанотим синди,
Йўлига телмуриб кўзларим тинди.
Опа, ёрим бўлса ўша кишидек,
Хоҳ жуҳуд бўлсин, хоҳ ҳинди.

- СЕДОНА: Ё бировнинг жони блан дилима?
Сайрар тили, қафаснинг булбулима?
Кўнгил берма йўл ўткунчи кишига,
Ё бировнинг қочиб юрган қулима?
- ОЙДОНА: Жон опажон, чақирайлик ҳовлига,
Қочқинчи, босқинчи бўлса майлига.
Опа, ёрим бўлса ўша кишидек,
Ойдона ҳам шул йигитнинг динига¹
- СЕДОНА: Йўловчига ишқибозлик қиласан,
Тоза гулсан, очиласан, сўласан.
Жувонмарг, не бало бўлди, Ойдона?!
Мен бўлмасам бирга қочиб кетасан!
- ОЙДОНА: Тарк айладим номусимни, оримни,
Йўлига йўқ қилай ҳарна боримни.
Опа, ёрим бўлса ўша кишидек,
Асло ками йўқ топган ёримни!
- СЕДОНА: Бир кўрганман билалмайди, билмайди,
Қанча синчи бўлсин, билиб бўлмайди.
Зинҳор кўнгил берма, йўлчи-ўткинчи,
Суратиман сирти тўғри келмайди!
- ОЙДОНА: Қанча тўкса менинг қизил қонимни,
Бер деса—бемалол берай жонимни.
Опа, ёрим бўлса ўша кишидек,
Шул йигитга бағишладим танимни!

Ана энди Седона айтди: „Сени нима бало урди, теги-тугини билмасанг, йўлдан ўтиб кетиб бораётган бир одамни яхши кўриб, шунга тегаман деб айтасан? Агар мен бўлмасам, девол ошиб, отига мингашиб кетар экансан! Сенда ору-номус, уят, шарм-ҳаё деган сўз ҳеч йўқ экан. Ойдона, сен жуда ёмон бўлибсан! Бу нима гап? Отамиз бир элнинг катта бойи, баобрўйи бўлса, қанча одам ўзига қараса, „ҳай-ҳай, бойнинг қизи, вой-вой, бойнинг қизи“ деб куйиб, ёниб юрган ошиқларимизнинг адади-сони йўқ бўлса, отамиз уларга бермай, ўзига тенг кўрмай юрса... бизларга эр писанд эмас, сенга нима бало бўлди? Уятни билмай, қабоҳатни билмай, не хазон урди сени?“

Ойдона айтди: „Жон опажон, гапни кўп чўзма. Бизларни билмай, йўл ўткинчи ўтар-кетар, кел экавимиз девол

¹ Динида.

ошайлик, гаплашайлик, қўлига бир даста гул бериб, уйга олиб борайлик, тушириб меҳмон қилайлик, иш шунда ўхшайди. Онам, отам, оғам—қайсиси кўрса ҳам, қойил бўлади. Опажоним, опа қўзим, кел кўчага тушайлик“ деди.

Седона ҳам деволга тирмашиб, осилиб қаради. Қараса, Авазхон Ғиротни ўйнатиб, сувлиғини чайнатиб, кўрганнинг ақли-ҳушини олиб, хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлса, ерга қаратиб, ўйлатиб келаётир. Қараса, от устида бир бачча бир гулдаста гулдай, тиллари булбулдай. Икки зулфи чулғашиб гарданига тушган, юзлари олмадай пишган, минган оти, кийган тўни ярашган; хоҳ эркак, хоҳ аёл кўз олмай қарашган: ҳарким кўрса ақлидан адашган; эғнида қалқон, белида исфиҳон, доим ма'рака майдонида савашган бир ўғлон; ҳусни ойдай, сурати бўз қарчиғайдай; қошлари камон, лаблари қирмиздай, қошлари қундуздай, ва лекин от устида ўғил бола; ерга туширсанг, оқшомку оқшом, кундузи қўймай қучоғлаб ётадиган қиздай. Қўйинг, ўртоқлар, Авазхонни мақтаб сотамизми?

Ана энди Седона бу йигитни кўриб, Ойдонага тан бериб, „Мен аввал кўрмай, сени урушибман, билмабман, энди кўрдим. Баракалло, энди хўб муносиб ёрни толибсан. Мундай барно, ҳарқандай қизнинг қучоғига кирмайди, ҳарким кўрса ҳам: „Менинг куёвим Ойдонанинг куёвидай бўлсин“ деб ҳавас қила-қила юради.

Ана энди Авазхонни кўриб, Седона қойил бўлиб, укаси Ойдона билан айтишгани:

СЕДОНА: Мен бўлайин бул бошинга парвона,
Меҳру- шафқат қилмас, билмас бегона.
Янги кўрдим, яхши ёринг бор экан,
Теккан ёринг қутли бўлсин, Ойдона.

ОЙДОНА: Опа, инонмадинг айтган сўзима,
Аччиғ сўзлаб, ёмон айтдинг юзима.
Опа, ёрим бўлса шундай азамат,
Худо қўшса, қутли қилсин ўзима.

СЕДОНА: Ҳар боқчада олма экан, нор экан,
Минг офарин, мақтаганча бор экан.
Теккан ёринг қутли бўлсин, Ойдона,
Янги кўрдим, яхши ёринг бор экан.

ОЙДОНА: Жон опа, ёримни қилгин тамошо,
Ишқим тушди, опа, ҳаддидан ошо.
Жоним опа, юр кўчага тушайлик,
Уйгоббориб¹ қилай тўю-тамошо.

¹ Уйга олиб бориб.

СЕДОНА: Ойдонажон, мард, номардинг синайман,
Улуғ дейман, остонани тунайман.
Янги кўрдим, яхши ёринг бор экан,
Шул ёрингни мен бир оқшом тилайман

ОЙДОНА Келаётган, опа, барно ёр бўлар,
Ҳар ерда ёмоннинг кўнгли тоғ бўлар.
Кўчага туш, меҳмон ўтиб кетмасин,
Ундай дема, опа, номус-ор бўлар!

СЕДОНА: Бир оқшом обборай ёринг қошима,
Ойдона, қулоқ сол бул нолишима!
Шул ёрингни бир оқшомга тилайман,
Бир кеча қўндирай мен ҳам тўшима!

ОЙДОНА: Мард йигитлар отга арқон суйратти,
Ботирлар найзасин тошга туйратти.
Опаман укага никоҳ юради деб,
Қандай қозниг, қандай муфтинг ўргатти?

СЕДОНА: Ол-ол бўлсин, ол-ол бўлсин, ол бўлсин,
Кўнгил суйса ёрнинг лаби бол бўлсин.
Ундай десанг йўл меники, киёнки,
Катта турганда кичикка йўл бўлсин!

Ана энди опа-ука, Ойдона блан Седонанинг иши талаш-
га тушиб, уришиб турганда, Авазхон ўғлоннинг оти қанча
усул, ярашиқли қилиқлар блан ўйноқлаб ўтаберди. Шул
вақтда экави қиз: „Вой-вой, шўримиз қурсин, экавимиз ҳам
қуруқ қоламиз“ деб, экави ҳам деволдан ошди. Кўчага
тушди. Экави Авазхон ўғлоннинг орқасидан чақириб: „Хўй
бегижон, хўй, бой боласи бўласизми, бек боласи бўласизми,
хон боласи бўласизми? Қани, буёққа қайтинг, бизларга си-
рингизни айтинг! Нима десангиз бизларда топилади“ деб
опа-укалар чақираборди:

Чопар бўлсанг, эл буёғда,
Олар бўлсанг, мол буёғда,
Овлар бўлсанг, кўл буёғда,
Тилло-танга, пул буёғда.

Саёҳатга йўл буёғда,
Қучар бўлсанг, бел буёғда.
Қайтинг, тўрам, йўл буёғда,
Боғда очилган гул буёғда.

Сайраган булбул буёғда,
Қанча ширин тил буёғда.
Хизматкорлар, қул буёғда,
Овларга кўнгил буёғда,

Қиши ўтган ёз буёғда,
Ўрдак блан ғоз буёғда.
Неча жоду кўз буёғда,
Барно ширин сўз буёғда,

Кечали кундуз буёғда,
Қошлари қундуз буёғда.

Лаблари қирмиз буёғда,
Сен изласанг, биз буёғда.
Қўйнима кел, қиз буёғда,
Беш-ўн дема, юз буёғда!

Ана энди қизлар „ҳўй-ҳўй“ деб, чақира-чақира қолди. Авазхон, буларга қарамай, ўтиб кетди. Қизлар умидини узди. Ойдона кўп-хафа бўлди. Опасига қараб айтди: „Ҳай, катта бўмай ўлиб қоғир, доим каттаман деб, доим менга бир панд бериб туради. Тунов кун ҳам бир қулай какирдак келиб эди, қўлдан қочириб эдинг. Бу йигит ҳам қўлдан кетди. Сен катта бўлмай, бир катта бало бўлдинг! Шариатни тўғрилаб, мени куйдирдинг. Ана энди кўнгилдаги бўлди. Биз қуруқ қолдик“. Ойдона опасидан қойиб кетди. Аччиғи келиб, бир урди. Седона айтди: „Ўҳў, жувонмарг, сенга не бало бўлди? Одамларнинг қизи, опам билади, деб қараб туради. Бир гапи бўлса, сўраб туради. Сенга нима бало бўлди? Ёш бошинг блан эр деб ўлиб бораётибсан?“ деб бу ҳам аччиғланиб бир тепди.

Ана энди, экави уришиб, кўчада шарақ-шуруқ тепиша-берди. Бойнинг бир келини бор эди, уч кун бўлиб эди, Чамбилдан олиб келган эди. Халқнинг расми шундай бўлар экан: келинчак ҳар кун эрта туриб, ўтовнинг туйнугини очар экан, уйни шипирар экан, икки кўзани билагига олиб, сувга борар экан. Сувга келатуриб қараса, икки эгачи бўз байталдай тепишиб, уришиб ётипти.

Келинчак „буларга нима бало бўлди?“ деб қараса, нарида Авазхон ўтиб кетиб боради. Келинчак воқияни билди. Келинчак айтди: „Ўлинглар, нимага талашасизлар? Ул бораётган йигит — шерларнинг шер, эрларнинг эри, Юнус блан Мисқол парининг боласи, Оти бол Аваз, у нега сизларга қарасин? Сизларга чилим, самовари ҳам тегмайди“ деб, келинчак тилини ростлаб, қизларга қараб, уришиб бир сўз айтаяпти:

Уйга кинг, киёнкилар, тонг отди,
Қайин отам жойидан турса уятди(р).
Талашманглар, қарамайди сизларга,
Талашинг, деб сизларга ким ўргатди?

Бораётган, билсанг, эрнинг эриди(р),
Уруш майдонида шернинг шериди(р).
Улинг, қизлар, қарамайди сизларга,
Буларнинг суйгани доим париди(р).

Сендайчилар, эшигида чўриди(р),
Такаман ёвмиднинг билсанг зўриди(р).
Улинг, қизлар, қарамайди сизларга,
Бораётган Гўрўглининг улиди(р).

Шу вақтда оламнинг баҳодириди(р),
Сендайчилар ичи куйиб қолади.
Улинг, қизлар, қарамайди сизларга,
Ёри унинг доим пари бўлади.

Қулоқ солинг алвон-алвон сўзларга,
Карвон юрар элсиз қула тузларга.
Уйга боринг, икки бирдай киёнки,
Уриш-жанжал ким қўйипти қизларга!

Ана энди қизларнинг аччиги келди. Улар айтди: „Келганингга уч кун бўлди, ким қўйди сенга оқсоқоллик қилишни? Бориб сувингни олиб келабер“ дейишди.

Ана шунда қирқ йигит бирдан от қўйиб, шатирлатиб келиб қолди. Ол, қизларни арвоҳ урди. Боратурган, қочатурган жой топалмай, уёққа-буёққа қаради. Кўйлаклари йиртилган, юзлари юлинган эди. Шундай қараса, девол тагидан сувга йўл қўйган экан. Экави ҳам ўзини шул омборга урди. Қочиб қолди.

Шул вақтда Аҳмад сардор айтди: „Ў, Холдорхон, шу сафаримиз, қилган ишимиз ярашмас, тўғриси, жуда қўрқиб келаман. Биродар, шу Авазнинг такаббурлиги, ахир бир балога йўлиқтиради. Мана, Аваз „Гулшан“ боққа ҳам қўнмади, ҳаммадан олдин тушиб чопади, бизларни менсимади, бул қилган иши яхшимас“ деди.

Авазхон ғазога деб, шошилиб бораёттир. Бедов оти иссиқ чўлда чопаёттир. Орқасидан қирқ йигит ҳам сўзлашиб бораёттир. Ана шунда, Аҳмад сардор Авазга кўз ола қилиб қолди. Унинг ботирлигига ғаши келди.

Аҳмад сардор Ҳасанхонни унча ёмон кўрмас эди, Ҳасанхон ҳам „Тоға, улай-булай“ деб, ра'йига қараб юрар эди. Лекин Аваз, такаббур, ўзбиларман эди. Аҳмад сардор

Авазхонга ёмон қараб, кўнглида шумлиқ ўйлаб келар эди.
Авазхон ҳа деб, қистаб йўл тортади. „Ўлжани кўп олсак,
Гўрўғлига, эл-элотга ҳам баобрў бўлиб борсак“ деб, бош-
қани ўйламайди. Шундай қилиб, Авазхон газага деб, ҳеч
нарсага қарамай йўл босади: .

Беклар чўлда алвон-алвон дўнади,
Гоҳ ўрлайди, гоҳ нишобга энади.
Бораётир, қирқ йигитнинг бари маст,
Йигитларга бош бўб Аваз жўнади.

Отини уради „ҳа“ деб тезлайди,
Бедов отлар „чуҳ“ деганда хезлайди.
Сувсиз чўлда бораётир ботирлар,
„Ҳайда“ дейди, ёвнинг мўлини излайди.

Барининг мингани бедов от бўлиб,
Уруш бўлса, душман қолар мот бўлиб.
Қистаб кетиб бораётир чўлларда,
Излагани майдон сиёсат бўлиб.

Бол Авазнинг Хунхоршоҳда қасди бор,
Ҳарким бўлса душмани бор, дўсти бор.
Одам билмас ишнинг бузуқ-тузугин,
Гоҳда соғлиқ, гоҳларда шикасти бор.

Аваз ўйламайди, оломон дейди,
Душманга қаттиқ кун соламан, дейди.
Ботирликка, юрагига ишонган,
Кўп қўшинга танҳо бўламан, дейди.

Шундайин қичайди, йўли узоқди(р).
Қичаб олди Самарқанди, Жиззақди(ни).
Гоҳ чўлда, гоҳ элда йўл тортиб,
Оралаб боради ўзбак, қозоқди(ни).

Ол-ол юрди ол юрди,
Озгина эмас, мўл юрди.
Жуда қистаб Авазбек,
Қирқ кун ҳа деб йўл юрди.

От чопилар баланд тоғнинг пастидан,
Қулоқ солинг гапимнинг пайвастидан,
Қирқ кун юриб, қирқ йигитман Авазхон,
Бориб қолди Қатортолнинг устидан.

Қараса, Қатортол молга тўлади(р).
Турган моли юрт оламга бўлади.

Йилқиси, туяси ера йўқ сони,
Қўй, эчкига одам ҳайрон қолади.

Тахмин қилди бошдан-оёқ молларди,
Мол изласа, шунинг ўзи бўлади.
Бош-оёғин Аваз қилди тамошо.
Ҳарким кўрса кўзи тушиб қолади.

Ўснат, Қатортол деган жойдай ўтлоқ, сувлоқ ер кам бўлади. Хунхоршоҳнинг бойларидан минг бойдан битта, юз бойдан битта ажралиб, шу ерга кўчиб келиб, молларини боқиб ётган эди. Шул сабабли моллар ёйилиб ётиб эди.

Гўрўғлибекнинг овозаси бу ерга кетган эди. Хунхоршоҳнинг бойлари: „Бизлар Ўснат, Қатортолга бориб, молларимизни боқиб, семиртиб келайик“ деб Хунхоршоҳдан жавоб олганда, Хунхоршоҳ: „Шул молларнинг ҳам қоровули, ҳам эровули, ҳам ясавули сизлар бўлиб, кутиб турасиз! Хусусан, ўғри Гўрўғли бойларнинг устига келиб, бойларнинг жам' молларини, иилқи, туя, подасини қувиб кетмасин! Сизлар милтиқни ўқлаб, ўзларингни чоқлаб, менинг тузимни ҳақлаб, ҳозир бўлинглар!“ деб қўйиб эди.

Гўрўғлибекдан ховотири бор қоровули бор эди, қирқ отлини кўргандан кейин, нима дейсизки, туғни кўтариб, карнайини чолиб, сарбозларини олдига солиб, ун минг одам тоғнинг дарасидан чиқакелди. „Ана“ дейшиб, бу қўшинни кўриб, беклар отларидан тушиб, айил пуштонини қаттиқ тортиб, совут, қалқонини кийиб, беклар ҳам чоқ бўлаберди. Ана қўшин бостириб келаёттир. Шунда, Авазхон ўғлон ботирларига қараб: „У ботирлар, азаматлар, ёв излаган шери мардлар, ғайрат қилинг!“ деб, Авазхон бир сўз айтаёттир:

Қунда эрта чуланамга келганлар,
Йиғилишиб хушбўй палов еганлар. .
Отам от миндириб, тўн кийгизганда,
„Қани, менга ёвни кўрсат!“ деганлар.

Чамбилбелда ҳурматли бек бўлганлар,
Гўрўғлининг топганини еганлар.
„Ин'оминг оз бўлди“ дейшиб, кўнмайин,
„Қани, менга ёвни кўрсат!“ деганлар.

От чопилар тоғнинг баланд-пастига,
Ўткир ханжар ботирларнинг дастига,
„Қани, менга ёвни кўрсат!“ деганлар,
Келдинглар ясавли ёвнинг устига!

Олдимизда Хунхоршоҳнинг қўшини,
От қўйинг, қилинг душманнинг ишини!

Жондан кечиб, жаллод бўлар кунингди(р),
Қонга бўянг букун тоғнинг тошини!

Йигитларим, эшит гапнинг тозасин,
Айриб ол айтган сўзнинг сарасин!
Келган ботирлари топсин жазосин,
Кўтарманглар номардликнинг иззасин!

Аё беклар, эшитинглар сўзимни!
Чамбилда валламат дейман ўзимни.
Жондан кечиб, жаллод бўлар кунингди(р),
Букун ҳақланг, беклар, берган тузимни!

Ана энди йигитлар Авазхондан бу сўзни эшитиб, йигитлар зумрат добилни туйиб, шу турган ёвга етиб, от қўйиб турипти:

Кел, йигитлар, кечинг жондан,
Умидинг бўлса иймондан,
Юз қайтарманг бу душмандан,
Қиличларни бўяб қондан.
От қўй ғанимнинг қастига,
Калла кетиб, қон тўкилсин,
Боғмозор тоғнинг остига,

Жазосини обдон тортсин,
Уткир қилич исфиҳондан.
Қирқ йигитим, азаматим,
Сиз бир ёндан, биз бир ёндан!
От қўй ғанимнинг қастига.
Калла кетиб, қон тўкилсин,
Боғмозор тоғнинг остига!

Йигитлар, жондан кечинглар,
Кафандан тўнни пичинглар!
Тил билмаснинг мурдасини,
Хўб майда қилиб янчинглар!
От қўй ғанимнинг қастига,
Калла кетиб, қон тўкилсин,
Боғмозор тоғнинг остига!

От қўйинглар олдин олиб,
Қочалмай қолсин қамалиб.
Қирғин қил, ботир бекларим,
Душманга хўб майда солиб.
От қўй ғанимнинг қастига.
Калла кетиб, қон тўкилсин,
Боғмозор тоғнинг остига!

Азаматлар, келди қўшин,
Ураб ўзин, кесинг бошин!
Қонга бўянг тоғнинг тошин,
Келганлари топсин ишин!
От қўй ғанимнинг қастига.
Қалла кетиб, қон тўкилсин,
Боғмозор тоғнинг остига!

Ана шунда қирқ йигит, бол Авазнинг шиддати блан,
ҳар қайсиси бир шердай бўлиб, на'ра тортиб, қўшинга от
қўйиб турипти.

Ана энди шоирнинг урушга қараб айтаётган сўзи:

Турган душман эли деди,
Ўнги блан сўли деди,
На'ра тортиб қирқ азамат,
Мадад қил Мургазо, деди.

Ғазо дедилар дам-бадам,
Ўзинг қил деб лутфи карам.
Қирқ азамат шердай бўлиб,
На'ра тортиб мисли Рустам.

Уруш десанг, шердай бари,
Гўрўғлининг йигитлари.
Олҳо, ол! деб от қўяди,
Чамбилбелнинг аждаҳори.

Оқ баданга пўлат найза,
Чақилди майдон ичинда.
Не полвонлар қадди ёйдай,
Букилди майдон ичинда.

Бўз тупроққа қирмизи қон,
Сепилди майдон ичинда.
Ажали етган — ер қучоғлаб,
Йиқилди майдон ичинда.

Қўшин келди даста-даста,
Ясов тортди баланд-пастда.
Уруш бўлди аста-аста,
Қирилди майдон ичинда.

Ясов тортган сатта ботир,
Ҳадсиз қўшин тутаб ётир.
Паранг милтиқ патир-путир,
Отилди майдон ичинда.

Гоҳ ул қўйиб, гоҳ бул қўйиб,
Майдонда бедовлар сўйиб.
Қилични қон блан ювиб,
Қирилди майдон ичинда.

Қилич-найза қордай ёғиб,
Олҳо, душман қиргин топиб.
От қўяди отиб-отиб,
Сўғишти майдон ичинда.

Теварагин олди қўшин,
Беркитдилар тегра-лашин.
Кўрсатги қирқ йигит ишин,
Зор йиғлатиб, тўқди ёшин.

Қилич сермаб кести бошин,
Кўрди мардларнинг савашин.
Офарин деб қойил бўлди,
Қилади Рустамнинг ишин.

От қўйди, гавда лош бўлди,
Ғаним-ғанимга душ бўлди.
Ботирнинг кўнгли хуш бўлди,
Қўрқоқнинг кўзи ёш бўлди.

Бўялган қонга тош бўлди,
Қирилган қизилбош бўлди.
Бир ҳам танти саваш бўлди,
Хўб беармон талаш бўлди.

Икки ёғ аралаш бўлди,
Ботирин саралаш бўлди.
Мард бўлса, қизиқ иш бўлди,
Номард балога душ бўлди.

Ҳамиша э'тибор ботирлик иши,
Бол Авазга тенг келалмас ҳеч киши.
Тўп-тўпига танҳо бориб тегади,
Товшига гумбурлаб тоғларнинг тоши.

Бари қўрқиб бол Авазнинг зарбига,
„Бу ким?“, деб сўрайди қўшиннинг боши.
Баракалло, ботир экан, эр экан,
Тантиликман эрлик, майдонда иши.

От қўйинглар бол Авазнинг устига!
Ҳамманг тушинг шу полвоннинг қастига!

Шу ботирни агар қўлга туширсак,
Қараманглар баландига-пастига!

Бўмаса барингди бу эр қиради,
Танҳо ўзи бизга жавоб беради.
Ёппа от қўй бол Авазнинг устига,
Бир бошидан қириб, чуйиб боради!

Бу сўзни айтдида, аскарни солди,
Ҳаммаси тўп бўлиб ўртага олди.
Кўп бўган сўнг қайтсин, мардга қийин-да.
Қўшин кўплик қилди, полвон қамалди,

Ҳар тарафга Фиркўк отни уради,
Кўп қўшин-да, ҳар ёқ қараб суради.
Ҳай-ҳайлаб, шовқин соб Авазхон ўғлон,
Оралаб, савашиб ҳа деб боради.

Қўшин кўплик қилиб, Аваз шошди энди,
Танҳо ўзи — кўп одамга тушди энди.

Ана энди Авазхон ўғлон, қўшиннинг ичида ҳарёққа қараб, ҳа деб қилич силтаб, олдини очаман дейди, қайта қаттиқ қамалиб қолади. Авазхоннинг қирмоқдан армони қолмади. Ва лекин йўл очиб, очиққа чиқалмади. Шунда Авазхон кўнглида айтди: „Лашкар кўп экан, ҳай аттанг, қирқ йигитни ҳам шундай қилиб ўртага олиб, ҳар ёқдан қаттиқ қилич, найза солиб, уларни ҳам қўлга туширса, бизнинг ҳолимиз нима бўлади?“ деб, Авазхон майдонда ўз йигитларини йўқлаб бир сўз айтаяпти:

Бир боқчада олмамисан, нормисан,
Сенам мендай ё бўлмаса зормисан?
Оға, беклар хабар олинг Аваздан,
Омон-эсон, йигитларим, бормисан?

Аваз қолди қиёматнинг кунига,
Қулоқ солинг сўзни ёлғон, чинига.
Садақа қурбоннинг бўлай, қирқ йигит,
Бор бўлсанг кел-ҳо Аваз ёнига.

Полвон Аваз қизил қонга бўялиб,
Тўрт тарафдан душманларга қамалиб.
Бор бўлсанг етишгин Аваз қошига,
Душман кўпда, Аваз қолди қамалиб.

Майдон-майдон бедовларни желинглар!
Ҳар қайсинг бир шер, аждарҳо бўлинглар!

Оға, беклар эсон-омон бормисан?
Мани излаб қабатимга келинглари!

„Оғалар“ деб чиқди Аваз товуши,
Товушига янгради тоғларнинг тоши.
Йигитлари юриб эди майдонда,
Авазхонга даф' қиб келди қирқ киши.

Йигитлари етиб келди қошига,
Шердай бўлиб, етишди ёнбошига.
Беклар келди, қўшин қочди ҳарёққа,
Обчиқди Авазни майдон ташига.

Ана энди Аваз қараса, қирқ йигит омон-эсон уришиб юрган экан. Буни кўриб, Авазхон ҳамма беклари билан баланд бир дўнг устига от қўйиб чиқдилар. От-отидан тушишиб, отларнинг терини қотириб, қирқ йигит нон, толқонини еб олдилар. Шундан сўнг йигитлар яна ўзларини ёвга чоғлаб, от-отига миниб, Авазхон ботирларнинг олдига тушиб айтди: „Беклар, биз шу ёвни қувмасак бўлмайди, ғайратни катта қилинглари, келинглари, лочиндай бир ташланайик!“ деб, Авазхон ўз йигитларига қараб бир сўз айтаяпти:

Сизлар Чамбил йигитлари,
Юринг саллона-саллона!
Қамиш қулоқ бедовлари,
Чопинг саллона-саллона!

Душманининг ақлин шошириб,
Ўлигин тошга топшириб,
Қорли тоғидан ошириб,
Қўйинг саллона-саллона!

Чилладаги норга ўхшаб,
Қонлар оқсин селга ўхшаб,
Ҳар қайсинг бир шерга ўхшаб,
Дўнинг саллона-саллона!

Селдай қиб оқизинг қонин,
Уриб-санчиб олинг жонин!
Қабул қилманг йиғлаганин,
Уринг саллона-саллона!

Қонга бўянг тоғнинг тошин,
Қилич солиб кесинг бошин!
Писанд қилманг ҳечбир кишин,
Чопинг саллона-саллона!

От қўйинг, беклар, туш-тушдан,
Душман кетсин ақлу-хушдан,
Тайсалламанг қизилбошдан,
Дўнинг саллона-саллона!

Майдон юзин қўйманг холи,
Майдондир марднинг камоли!
Билар ҳаркимнинг иқболи,
Чопинг саллона-саллона!

От қўй, беклар, қўймай, қайтманг,
Сиррингни душманга айтманг!
Номард блан жон койитманг,
Қиринг саллона-саллона!

Бол Авазга бўлинг ҳамдам,
Номарднинг жойи жаҳаннам,
Тортинг на'ра мисли Рустам,
Дўнинг саллона-саллона!

Ана энди Авазхон йигитларини қайраб бораётир. Энди гапни у ёвдан эшитинг: уларнинг бариси ҳам от-отидан тушиб, бир-бири билан гаплашиб: „Уруш шунча бўлади-да! Бизлар энди қайтайик, жон ҳам ширин! Ана, қанча одами-миз“ ўлди. Бизлар Гўрўғлининг бу йигитларига тўғри келмаймиз. Бу уруш, шу сафаргина бўлган бўлса экан! Бир эмас, икки эмас, энди кўп уришдик, суришдик. Шунча туриш бердик. Бизлар Гўрўғлининг қирқта йигитидан, ҳеч бўлмаса, ўнтасини ўлдирган бўлсак экан. Билмадик, уларнинг нима балоси бор. Доим бизларни қиради, молимизни тортиб олади. Бизларнинг кучимиз етмаса, қандай қилайик? Энди устимизга бостириб келса, ҳаммамиз қириламиз! Жон ҳийласини қилиб қочамиз. Бизга жон керак, бойларга мол керак бўлса, ўзлари уришсин! Улар учун биз ўламизми? Агар босиб келса, қочамиз“ деб гапни бир жойга қўйишти.

Ичларидан ола чиқди. Аввалги маслиҳати бузилди. Бариси Авазхондан қўрқди. Ана шу вақтда, Авазхон йигитлари билан босиб келиб қолди. Қирқ йигит қиличини жалаңлатиб, қуюндай босиб келди. Оч бўридай бирдан оралаб, яхшисини саралаб, ёмонини яралаб бораётир.

Аваз бош бўб от қўйди,
Дуч келганини сўйди,
Оч бўридай бўб ётди,
Ҳай-ҳайлаб майдон ичинда.

Сермаб ўткир қилични,
„Ҳа“ деб савашга тушти.
Силтаганда қиличи,
Кесади теккан бошти.

Бу урушни кўрганнинг
Ақли бошидан учди.
Йиғилишиб улар ҳам
„Қўйма“ дейшиб чувлашди.

Қирқ йигит шовқин солиб,
Қўшинга аралашди.
Авазхоннинг йигити,
Жуда танти савашди.

Ҳар тарафдан „олҳо“ дейшиб,
„Олҳо“, „ханжар солҳо!“ дейшиб.
„Кучинг бўлса келҳо!“ дейшиб,
Сирмашти майдон ичинда.

Энди қандай бўлди уруш,
Қон қилиб тоғнинг тошини.
Хунхоршоҳнинг ўзи кўрса,
Авазхоннинг савашини.

Отнинг боши бурилди,
Ажали етган қирилди,
Ҳай-ҳайлайди бол Аваз,
Ўзинг обрў бер энди.

Шовқин сопти Авазхон,
Ботирларни кўр энди,
Танти бўлсанг майдонда,
Баробар бўб тур энди!

Сен ҳам биздай ҳай-ҳайлаб,
Тор майдонга кир энди!
„Ҳа!“ деса — кўнгил ўсади,
Қилич урса — кесади.

Қирқ йигити қиради,
Қўшин йўлин тўсади.
Қирғин қиб полвон Аваз,
Дам-бадам кўнгли ўсади.

Аждардай оғзин очди,
Қўшинга аралашди.

Остидаги отлари,
Почасидан қон кечди.

Қочди душман пириллаб,
Қўрққанидан зириллаб,
Йигитларга иланиб,
Бир нечаси чириллаб.

Бол Авазнинг йигитлари бўридай,
Ҳар биттаси тоғнинг шоҳи-шеридай.
Қирқта ботир ҳамма эрнинг эридай,
Гурғурайди маст, чилланинг норидай.

От қўйди йигитлар аралашди энди,
Оло-ол деб бир бошдан тушди энди.
Бол Аваз дар'ёдай бўб тошди энди,
Қирқ йигит ҳай-ҳайлаб ҳамдамлашди энди.

Букун қирғин жуда ҳаддан ошди энди,
Йигитларга офаринлар дейишди энди,
Кўрганларнинг юраклари увушди энди,
Бир-бирига „қандай бало“ дейишди энди.

Туғу-байроқ бир-бирига тўқишди энди,
Не бошлар урилиб ерга тушди энди,
Бу қирғинни кўрган ақли шошди энди,
Бир-бирига „не қиламиз?“ дейишди энди.

Тортди Аваз айилди[ни],
Урди зумрад добилди[ни],
Ўзбакнинг савашига,
Қизилбошлар қойилди[r].

От қўйдилар якка-якка,
Овоза кетди фалакка,
Фулғула тушти малакка,
Душман бўлди тикка-тикка.

Аваз шу кун маст бўлди,
Душман блан қасд бўлди,
Хунхор шоҳнинг одами,
Қора ердан паст бўлди.

Ўзбак урди отини,
Кўрсатди ғайратини.
—Офарин, деб мақташди,
Қирқта азаматини.

Душманнинг онги узилди,
Саҳролари қизилди[r].
Қирқ йигитнинг зарбига,
Катта сафлар бузилди.

Уруш бўлди, от бўлди,
Шунча лашкар мот бўлди.
Авазхонман қирқ йигити,
Шердай азамат бўлди.

Бўлди энди савашини,
Бўб ботирлар талашини.
Тошдай бўлиб юмалаб,
Ажал етганининг бошини.

Осмонларга етади,
Ярадорлар нолишини.
Дўст-душманга писанд бўб,
Полвон Авазнинг ишини.

Қўшин кетти бўлиниб,
Қўрқоқлиги билиниб.
Улгани ўлиб кетди,
Шуйтиб ишин тиндириб.

Эрлигини билдирди,
Минган отин желдирди.
Оти чиққан номдорин,
Полвон Аваз ўлдирди.
Хунхор шоҳнинг лашкарини,
Шуйтиб Аваз синдирди.

Ёмон бўлар, ёронлар,
Кўп қўшиннинг қочгани.
Аваз бориб ғазо деб,
Қизил қонди чочкани.

Бари қочиб Аваздан,
Номус-ордан кечкали.
Катта тоғни оралаб,
Қаноти йўқ учкали.

Қирқ йигитни чоптирди,
Бор молини топтирди.
Буйим-кийим қўймасдан,
Ўз молига орттирди.

Энди уруш қайнади,
Улмаё қолган пойдади[r],
Мол, одамди қўймасдан,
Ёппа ёвлик ҳайдади.

Ана энди шунча қўшин, Авазхоннинг зарбига чидамай, ота, болага қарамай, қоч-қочга тушди. Ана энди Авазхоннинг димоғи чоғ бўлиб, соғ-саломат душманни қочириб, ётган молни қолдирмасдан ҳайдади. Бу, туя, йилқи, поданинг сони йўқ. Майда мол, қўй, эчки ҳеч ерга сиғмайди. Қирқ йигит саришта қилиб, эплломайди.

Ана шундай қилиб бол Аваз катта ўлжани олиб, йўлга тушди. Ёмонжардан ҳам ўтди. Қиёйўлдан ҳам ўтди. Тикка келиб, Шўрбулоқда қўнди. Йигитлар блан Аҳмад сардор Авазхонни тушириб, жойлади. Шу паллада Холдорхон ҳам ўнта йигити блан молларни ҳайдаб етиб келди. Қараса, Авазхон йигитлари блан гаплашиб Шўрбулоқда ўтирипти. Бу ҳам отдан тушмоқчи бўлганда, Гўрўглибекнинг насиҳати эсига тушди. Оёғини узангидан чиқарган эди, қайтадан отига миниб, Авазхонга қараб айтди: „У Авазхон, отанг кўп насиҳат айтган эди, ҳай аттанг, эсимдан чиқипти. Авазхон, бу ер, қон тўкишган ёмон ер, Чамбил борсак, суҳбатимиз боқий. Авазхон, белингни боғла, отингни мин! Бу ерга тушма! Амри падар аршдан улуг!“ деб бир сўз деди:

Аё Аваз, сенга арзим сўйлайин,
Кўнгилдагин сенга баён айлайин.
Бу Шўрбулоқ қон тўкишган ёмон ер,
Билганимни сенга аён айлайин.

Отанг айтди: „Аваз ҳаво этмасин,
Беҳуда ғанимни кўп йиғлатмасин.
Аввал айтган насиҳати бизларга:
Ёвни кўрмай, Ғирга қамчи чатмасин!“

Аваз нодон урса урар отини,
Омон-эсон олса қўлдан лотини,
Боз қайтиб изласа Чамбил юртини,
Зинҳор,—деди,—Ёмонжардан ўтмасин!

Аваз нодон ўтса ўтар ёмондан,
Отини ирғитсин, бошин тортмасин!
Аваз нодон ирғиталмас отини,
Зинҳор,—деди,—Қиёйўлдан ўтмасин!
Аваз нодон ўтса ўтар Қиёдан,
Зинҳор,—деди,—Шўрбулоқда ётмасин!“

Савдогарлар юрар мояли, норли,
Бозаргон савдоси кумушли, зарли,
Бу Шўрбулок қон тўкишган ёмон ер,
Эртароқ отлангин, ерлар хатарли!

Савдо тушар мард ўғлоннинг бошига,
Яхши-ёмон келар марднинг қошига.
Отлан, Аваз, Шўрбулоғи қурусин,
Амри падар аршдан улуғ кишига!

Бандадирмиз, ободлиқ ёд этайик,
Отлан, Аваз, Шўрбулоқдан кетайик!
Сафар қаттиқ, Авазхоним, ғайрат қил,
„Ҳа“ де, энди Чамбилбелга етайик!

Ҳар кимса олмаса ота тилини,
Кўрмадинг маҳмадона ҳолини.
Отлан, Аваз, Шўрбулоғи қурусин,
Тезроқ олайик Чамбил йўлини!

Шу ўлжани Чамбилголиб¹ борайик,
Буюрганча ҳузурини кўрайик,
Белинг боғла, тезроқ отлан, Авазхон,
Шўрбулоғи қурусин, мундан жўнайик!

Авазхон, отлангин, энди йўл яхши!
Омон-эсон борсак Чамбил эл яхши,
Полвон Аваз, чаққон мингин отингга,
Ҳаяллатма, ўлжаларга йўл яхши.

Ана энди Авазхон айтди: „Ҳай аттанг, эсиз, отамизнинг насиҳатини биз эшитмабмизда. Бўлмаса Ёмонжардан ўтмас дик, от иргитар эдик. Қиёйўлдан ўтмас эдик. Ҳай аттанг, Холдорхон маҳрам, сизнинг эсингиздан чиқиб, бизга айтмаб-сиз“.

Аҳмад сардорнинг эсидан чиққани йўқ. Душманликдан бу айтмайди. Ана шунда Аҳмад сардор айтди: „Ҳў Холдорхон, сени жин урган экан. Гўрўғлининг хотини тулмаган тумса, Авазхон Ғиротни бир минағўйиб эди, у ўлиб қолдику! Унинг фе'лини мен яхши биламан. Авазхон Ғиротни минганига, тез келағўйсин деб, отни урмасин, Ёмонжарга юрмасин, кўп ҳаялламай тез келсин деган бир сўз эди. Ана ўзинг кўриб келдинг, барисининг жазосини бердик. Доғи, шулар биледи демайсамма? Ана энди келиб кўрсин! У Холдорхон, мен Авазхонни бу ерга олиб келдим. Отлар ўлди.

¹ Чамбилга олиб борайик.

Ўзларимиз ҳам жуда чарчаб, қаттиқ олдирдик. Бир-икки кун дамимизни олиб кетамиз-да! Энди ўлдирасанми? Қўй, дам олиб, жой жўнаймизда!“.

Холдорхоннинг сўзи ўрин ўтмай, Аваз аввал камарини олиб эди, Аҳмад сардорнинг сўзи блан, ёш бола-да: „Тоға, жуда чарчадик!“ деб, ўтиракетди. Холдорхоннинг сўзи ўлди. Ун йигит блан бир қийрашиб қўниб, тушиб ётди. Ана энди Аҳмад сардор йигитларга айтди: „Жонларинг борми? Ўлжа қизлардан олиб келиб, ишни катта қилаберинглар!“ Йигитлар айтди: „Ҳў сардор! Гўрўғлининг Ғиркўк оти қўядими?“ дедилар. Ғиркўк от ҳарқандай ўлжани, то Чамбилга бормай, Гўрўғлининг кўзидан ўтказмай, бир нина ҳам бердирмас экан.

Аҳмад сардор: „Унинг ишин ўзим қиламан“ деб, астагина Авазхоннинг олдига келиб арз қилди: „Ў жияним, мен, сени ҳали ҳеч иш билмайди деб юрсам, ҳали жияним ёш деб юрсам, сен полвон экансан, баракалло! Сенинг ёвга боришинг ҳам, келишинг ҳам, хурушинг ҳам, урушинг ҳам, Гўрўғлидан жуда ҳам баланд. Энди сенга қойил бўлдим. Балли, жияним, энди сенинг ҳеч ишда камчилигинг йўқ, лекин бир айбинг бор, жияним, шунга мен қойил эмасман. Ичкилик ичмайсан“.

Авазхон айтди: „Отам урушиб юрмасин дейман-да! Ў тоға, ичкилик бормикан? Бир ичиб маст бўсак“ деди. Авазхон талтайиб, душманнинг мақтовига учиб, Аҳмад сардор йигирма шиша олиб чиқиб эди, дарров олиб келиб, ўзи косагул бўлиб, алёр айтиб коса бераёттипти. Ана энди Авазхон ичиб, маст бўлиб қолди. Арақ кўп кўҳна, баланд арақ эди. Икки шиша арақ ичиб, Авазхон йиқилди. Қолган икки шишани қулоғидан, оғзидан қуйди, муздай бўлиб қотиб қолди. Ана сардор ўн олти шиша араққа, тўрт шиша сув солиб отга тутди. Барини ичди, мўртдай учди. Отни ҳам шомолга солди, муздай қотирди.

Ана энди Аҳмад сардор, булардан тинчиб, ўлжа қизларни оралаб, яхшисини саралаб, билган номақулчилигини қилиб юраберсин, гапни бошқа ёқдан эшитинг:

Уришган жойдаги бойларнинг ичида Хурсин деган ҳаммасидан бой, Хунхоршоҳга қуда эди, лекин қирқ от тепага чиққан пиллада, Авазхонни кўриб орқага қочди, тун-кун демай қамчи босиб, Хунхоршоҳга келиб арз қилиб турипти :

Хизматингда қанча борди сипоҳи,
Ўзинг мамлакатнинг пушти-паноҳи.
Қулоқ солинг, айтатурган арзим бор,
Арзимга қулоқ сол, Хунхорнинг шоҳи.

Отга йўл бермайди тоғнинг ўраси,
Ҳаркимнинг бор беш кун, кун кўраси,

Аркон давлатинг бари қошингда,
Арзимга қулоқ сол, юртнинг тўраси.

Қаторимда тиркаб эди норимни,
Нор устига юклаб эди заримни,
Оғзи кўппак олди ҳарна боримни,
Подшоҳ бўлсанг олиб бергин оримни.

Эшитгин, Хунхоршоҳ, айтган тилимни,
Келиб чопти менинг ёвлик элимни,
Олиб кетди элим, ҳарна молимни,
Қолдирмасдан молимни ҳам пулимни.

Аё шоҳим, адолатда турасан,
Тўралик даврида даврон сурасан,
Подшоҳ бўлсанг, оримдолиб¹ берасан,
Қандай шоҳлик, қандай хонлик, Хунхоршоҳ?

Қулоқ сол, Хунхоршоҳ, айтган сўзима!
Сен айтдинг деб, оло кўрма юзима!
Оббермасанг шул ўғридан, оримни,
Лашкар ихтиёрин бергин ўзима!

Ана шунда подшоҳнинг олдида Донишманд кал деган бир вазири бор эди. Шунда Хунхоршоҳ кал вазирга қараб: „Элотга хабар қил, лашкар йиғилсин, ғайрат қил, одамни кўп қил!“ деб, шоҳ, Донишманд кал вазирга қараб бир сўз айтаяпти:

Меҳримман айладим беҳадди хурсанд,
Айтган сўзим қилдим, бир-бирга пайванд.
Ёмон ўтти бул ўғрининг изоси,
Тургин энди, лашкар қилгин, Донишманд!

Ойимлар шонаман зулфин ўради,
Эр йигит элида даврон суради.
Донишманд, лашкар қил, қўшин йиғилсин,
Бул ўғрининг иши ўтиб боради.

Золим ўғри бора-бора тошди энди,
Баччағарнинг иши ҳаддан ошди энди.
Лашкар қил, Донишманд, қўшин йиғилсин,
Золим ўғри бизга кўп тейишди энди.

Донишманд, ғайрат қил, қўшин кўп бўлсин,
Тапир-тупир қилинг, тала-тўп бўлсин.

¹ Оримни олиб.

Ёмон ўтти бу ўғрининг изоси,
Вағур-вуғур қилинг, катта гап бўлсин!

Чопиб олгин дол бедовнинг терини,
Отлар гумбурлатар тоғнинг ўрини.
Туриб чаққон, лашкар қилгин, Донишманд,
Боғлаб келинг Чамбилнинг сардорини.

Қириб келгин элотини барини,
Қулатиб кел кўрғонини ўғрини.
Туриб-туриб жуда ўтди изоси,
От бошлиққа олиб келгин Ғирини!

Эшитиб ол Хунхоршоҳнинг тилини,
Қамаб ол Ёвмиднинг соғу-сўлини,
Сенам қўйма, ўлжа қиб ол молини,
Кўзига кўрсатгин ўзининг йўлини.

Чиқарма, қамаб ол соғу-сўлини,
Ул ҳам кўрсин тарафларнинг ҳолини.
Олов бер, ўт қўй битта қолмасин,
Ўт қўйиб кел, така ёвмид элини!

Ана, Хунхоршоҳ Донишманд вазирига „Лашкар қил!“ деб буюрди. Донишманд ҳамма мирзаларга хат қилиб, жамий умаро, амалдор, туғдор, муҳрдор, шағовул, маҳрам, ясавул, қоровул, лашкарбоши, тўпбоши, тўхсобо, мирохўр, қоровул беги, жам’и амалдорларга хат кетаберди. Шоҳнинг буйруғи етаберди. Хунхоршоҳнинг амалдорлари ҳаммаси ёв-яроғини чоқ қилиб, ўзига қараган одамини олиб йиғилаберди. Ана шунда қасами блан қўшин йиғилиб, бир ерга тўда бўлиб, уюлиб турди. Донишманд кал шундай тез кал эди. Ичкарига кириб: „Тақсир подшойим, қўшин йиғилиб, жам’ бўлди. Ётмиш туғ, юз қирқ байроқ бўлипти. Ҳали ҳам одамлар келиб ётипти“ деди. Шунда Хунхоршоҳ Донишманд кал вазирига қараб, бир сўз айтаяпти:

Донишманд, қулоқ сол айтган сўзима,
Хизмат қил, мункир келма тузима.
Белинг боғла, ғайрат қилгин, Донишманд,
Бу лашкарни мен топширдим ўзинга.

Эшитиб ол мендай шоҳнинг зорини,
Саришта қил йиғилганнинг барини.
Лашкарбоши ўзинг бўлгин, Донишманд,
Сенга бердим қўшин ихтиёрини.

Насиҳатим қулоқ солгин дей энди,
Жуда бопла олдингни ҳам кейинди(ни).
Хизмат қилиб, ҳақлаб келгин тузимди(ни),
Лашкаркашлик осон эмас, қийинди(р),

Дўст-душманга билдирмагин сирингни,
Эҳтиёт қил жуда, тушган ерингни!
Олди-ортингга қоровул қўй, соқчи қўй,
Рози қил, йиғлатма лашкарларингни!

Одамларинг шод айла, шодмон бўлсин,
Ин'омин бер, ишинг паровон бўлсин!
Одамларинг бари бўлсин миннатдор,
Сарпойинг, чуланинг уч чандон бўлсин!

Ин'оминг кўп бўлса, қўшин толиқмас,
Одамларинг харажатдан зориқмас.
Еб-ичимни мўлроқ олгин, Донишманд,
Сафар қаттиқ, одамларинг зориқмас.

Майдон-майдон минган отинг жел энди,
Қолганларнинг ҳолин яхши бил энди.
Йиғиб олиб, ярадорлар бор бўлса,
Ҳаким, тайибларга та'йин қил энди!

Уларнинг ҳолидан бўлгин хабардор,
Йиғлашиб ётмасин бўлиб зор-зор.
Хўб билиб ол, шул балодан қолганин,
Кўнглин овла, хафа қилма биродар.

Донишманд, ҳозир бўл, баринг борарсиз,
Сафар қаттиқ, йўл азобин кўрарсиз,
Аваз келса, босиб баринг булоққа,
Ҳаромини банди қилиб оларсиз.

Қирқ йигитнинг бари урушда норди(р),
Бир қўшинга биттаси баробарди(р).
Ўзи бўлмай Аваз, бўлса аламон,
Ҳайдай беринг, бош бўлмаса бекорди(р).

Майдон-майдон минган отинг желгайсан,
Бу зоҳирда ўйнагайсан, кулгайсан.
Бор, Донишманд, лашкарингни ўхшатгин,
Кулиб-ўйнаб, соғ-саломат келгайсан!

Мард йигитлар алвон-алвон дўнади,
Ойдин кўлда юрган суқсур, сўнади(р).

Донишманд кал подшоҳидан жавоб об,
Йўлга тушиб, гуруллашиб жўнади.

Ана энди Донишманд калнинг димоғи чоғ бўлиб, йигитларига айтди: „Ў йигитлар, бизлар шунча иш қилиб, кўп қўшинни йиғиб, подшоҳнинг олдидан шер бўлиб, эр бўлиб чиқиб, бандиларни топалмадик деб қуруқ борсак, шунча топир-тупуримиз, ғовур-ғувуримиз, беклар, қандай беобрўйлик бўлади. Ў йигитлар, қўлга тушган, банди бўлган бечораларни олиб борсак, подшоҳнинг фуқаросини омон-эсон топширсак, мундан яхши иш, обрў асло бўлмайди. Ў йигитлар, чоқ бўлинглар, душманни Шўрбулоқда тутамиз, улар ҳали шу ерда ётар!“ деб, Донишманд кал Ёмонжарнинг бошида тўпларни ўқлаб, қўшинни чоқлаб, ҳамма лашқарини тўп-тўмалоқлаб, милтиқни ўқлаб, пилтани чўқлаб Хунхоршоҳнинг тузини ҳақлаб, жардан ўтиб, лашқари оламни тутиб, тўзони осмонга чиқиб ётди.

Ана энди Донишманд кал, сипоҳиликни ўхшатиб, қўшинни таппа-тахт қилиб, оламга ҳунар кўрсатиб, ёшларга урушни ўргатиб, бостириб бораберди. Ана шунда Аҳмад сардор, йигитларига айтмай, ўзи ҳар замонда баландликка чиқиб, теварак атрофга қараб қўяр эди. Қараса, бир қўшин келаётиб, пилта тумондай сасиб, оламни лашқар босиб, туғ-байроққа суяниб, найза қамишдай ирғалиб, шундай лашқар келаёттипти. Мўр-малахдай, чўп-ҳасда сон бор, қўшиннинг сони йўқ, Аҳмад сардор буни кўриб, йигитларига: „Ў йигитлар, барингнинг уйинг куйди, ёв келиб қолди. Ўлдинг энди!“ деб, хуржуннинг қулоғидан олиб, отига солиб, уриб қочаберди. Бу сўзни эшитиб йигитлар югуриб чиқиб, далага қараса, милтиқни отиб, оламни тутатиб бир лашқар келаёттипти.

Ана, йигитлар иложини топмай, нима қиларини билмай, булар ҳам от-отига миниб, Аҳмад сардорнинг орқасига тушиб, қочаберди. Ана энди, бу аҳволни Холдорхон маҳрам кўриб: „Ў ҳароми Аҳмад, сен шундай қилмоқчи эдинг-да, ў уйинг куйгур, туз ҳароми, баччағар, бу кунингдан ўлганинг яхши, сендан, ахири, шул келарди-да! Гўрўғлибекнинг тузини еб-еб, қилатурган ишинг шуми? Ў ҳароми, Гўрўғлибек „Во болам“ деб олдимизга чиқса, „отимни миниб, тўнимни кийганлар, сизлар шу умидда тузимни ебмидинглар?“ деса, нима жавоб берасан?“ деяётир:

Ол-ол бўлсин, ол-ол бўлсин, ол бўлсин,
Узунди, калтади, ҳар тўн мўл бўлсин.
Бол Авазман Фиркўк отни маст қилиб,
Кўрнамак, ҳароми сенга йўл бўлсин?

Санам қизлар ярошиғи хол бўлсин,
Ярошиққа минган отим дол бўлсин.
Фиркўк блан бол Авазни маст қилиб,
Кўрнамак, ҳароми сенга йўл бўлсин?

Эл ичида тоғам деди ўзингни,
Бошқалардан яқин кўрди сўзингни.
Агар шуйтиб, ташлаб кетсанг, ҳароми,
Гўрўғлининг тузи тутар кўзингни.

Аҳмад, унутма буйтиб ўзингни,
Эшитканга тумон қилма юзингни.
Қарамайин ташлаб кетсанг Авазга,
Қандай тутмас бекнинг тузи кўзингни.

Кўлимдан учириб ўрдак, ғозимди(ни)
Келган душман билмас кўпи-озимди(ни)
Ғар шуйтиб ташлаб борсанг Чамбилга,
Ў, борган Аҳмад, сенга ўлим лозимди(р).

Аттанга йўқ экан яхшилик сенда,
Ўлган а'ло, қиличлашиб майдонда.
Гўрўғлининг ошу-нонин шуйтиб еб,
Ит ҳам ҳақлар, гарчи бўлса ҳайвон-да!

Аҳмад-а, йўқ экан баданда жонинг,
Жон нима экан, ўлгин имонинг.
Ҳай аттанг-а, туз ҳароми, ҳилагар,
Шулмиди, ҳароми, аҳду-паймонинг?

Аё Аҳмад, Чамбил элга тўрасан,
Тўралик даврида даврон сурасан.
Во болам, деб йиғлаб чиқса Гўрўғли,
Валламатга нима жавоб берасан?

Бол Авазга хўб душманлик эттингма?
Душманлик қиб, хушомадлар эттингма?
Бол Авазга кучукдай бўб эркалаб,
Хўб ўхшатиб, маст қиб ташлаб кеттингма?

Унда Аҳмад сардор айтади: „Ў Холдорхон, мени Гўрўғ-
лининг тузи кўр қилса, бир одамга етаклатиб юрарман, ўл-
масам, кўр бўлсам ҳам майли. Сен нима қиласан? Қани
Авазни бу душмандан айириб олчи? Айириб оламан десанг,
шунча душман қўядими? Айириб оламан деб, ўзинг ўлмай-
санми? Улиб, сендай йўқ бўлганимча, етаклатиб юрсам ҳам

бўлади. Сен айириб олағой!“ деб, отига ҳайт деб, қирдан ошти-кетди.

Ана Холдорхоннинг қошидаги ўн ботир, узоқдан келган мусофир йигитлар эди. Шунда Холдорхон ботир қошидаги ўн йигитга қараб: „У йигитлар, ёмон блан юрсанг ана шундай бўлар экан. Энди сизлар ҳам Аҳмад блан бирга боринглар. Нимага? Сизлар мусофирсизлар, сизларнинг жойингиз йироқдадир. Мен бир ўзим қолайин. Агар ажалим етган бўлса, шаҳидликни бизга муяссар кўрган бўлса, шу душманлар блан қиличлашиб, найзалашиб шаҳид бўлайин, шундай қилиб Авазхон блан Фиркўк отни душманга ташлаб, Чамбилга борсак, бундан ўлган авлодир.

Энди йигитлар кўнгилларингга қаранглар. Бизга малол келмайди. Уттиз йигит кетганда, сизларники айб эмас. Шунча кўп лашкарга ўн йигит нима қилади? Урушда ҳам ҳеч иш қўлидан келмайди. У ботирлар, ҳали бари йигитлар тургал турганда ҳам бир гап эди. Бу қўшин илгаригидай эмас, булар жуда кўп. Бизлардан қочиб борганлар. Хунхоршоҳга бориб арз қилиб, кўп лашкарни йиғиб келганлар“ деб, Холдорхоннинг йигитларига қараб айтган сўзи:

Ёмон блан юриб қолдим миннатга.
Меҳнат, ҳам неча тусли иллатга.
Садаға, қурбонинг бўлай, ўн жаллод,
Кўнглинг бўлса, сен ҳам боргин Аҳмадга!

Жон борида алвон-алвон юринглар,
Улманглар, дун'ёда даврон суринглар.
Садаға, қурбонинг бўлай, ботирлар,
Душман кўпди, кўнглинг боринг боринглар!

Авазнинг устида ўзим қолайин,
Очилганда, тоза гулдай сўлайин.
Кўнглинг боринг, бирга боринг Аҳмадман,
Ажал етса, беклар, шаҳид бўлайин!

Кўлларнинг учирган турна, розиман,
Аваз учун ўлганимга розиман.
Ёмон блан юриб қолдим шу орға,
Ёмон блан бир бўлганининг ўзиман.

Ботирларим, Аҳмад миан боринглар,
Илоҳий оламда омон бўлинглар.
Азаматлар, жавоб бердим, кетинглар,
Саломимни Гўрўглига айтинглар!

Якка-танҳо Холдорхонинг қолди, денг,
Бол Аваз танҳо фидо бўлди, денг!

Салом қарз, айтиб боринг, йигитлар,
Холдорхон ғазода шаҳид ўлди, денг!

Холдорхоннинг иши шунда битди, денг.
Савашда марднинг ажали етти, денг.
Саломимни айтиб боринг, бекларим,
Холдорхон оламдан шунда ўтти, денг!

Бу дун'ёда алвон-алвон юргаймиз,
Ўлмасак, дун'ёда даврон сургаймиз.
Боринг, беклар, салом денглар сўрганга,
Дийдор қўшса, қиёматда кўргаймиз.

Ана шунда Холдорхон ботир „ҳай аттанг“ деб, ўн йигитига жавоб берди: „Сизлар ҳам боринглар, душман кўп экан. Энди сизларники айб эмас. Ана у ўттиз йигит кетмаганда эди, бошқача бўлар эди, энди улар қўрқиб қочди, сизлар ўн йигитсизлар“ деди. Шунда ўн йигит айтди: „Ў Холдорхон, ажали етмаса, одам қандай ўлади? Ў Холдорхон бек, бизлар сиздай марди майдонни сра-сра ташлаб кетмаймиз! Бизлар улардай номард эмасмиз! Агарда ажалимиз етган бўлса, иложимиз йўқ. Бўлмаса, ў Холдорхон, бизларни ҳам ўзинг қандай бўлсанг, ўзингдай кўриб, бизларга „кетабер“ дема! Бизлар сизни нимага ташлаб кетамиз? Сиз марди майдон бўлсангиз, бизлар ҳам марди майдонмиз! Асло-асло хафа бўлманг! Улар кетса кетаберсин, бизлар кетмаймиз! Сиз нима бўлсангиз, биз ҳам шу!“ деб ичида биттаси Холдорхонга далдалик бериб, бир сўз айтиб турипти:

Ажал етмаса ўлмасмиз,
Тоза гул каби сўлмасмиз,
Бир сўлган сўнг очилмасмиз,
Қочганминан қутулмасмиз,
Душман бермас омон сенга!

Холдорхон, хафа бўлмагин,
Дар'ёдай тўлиб тошмагин.
Бизлар сендан айрилмаймиз,
Кетар деб гумон қилмагин.
Ҳамма марди майдон санга!

Қириб, чуйиб душманингни,
Маҳкам ушлаб айтганингни,
Бизлар сендан айрилмаймиз,
Қилиб марди-майдонингни.
Ҳеч қолмасин армон санга!

Холдор маҳрам, мин отингни,
Бизга кўрсат ғайратингни!
Чамбил дер вилоятингни,
Ғазо дейди ниятингни,
Ғазо, балли осон санга!

Вилоятинг Чамбил элда,
Ускансан яхши манзилда,
Уришамиз жону-дилда,
Қилич силтаб соғу-сўлда.
Кеб турипти душман санга!

Ғазо деб жондан кечармиз,
Ажал шаробин ичармиз.
Биз қачон ёвдан қочармиз?
Сайлаб каттасин санчармиз!
Майдонда қиб жавлон санга!

Майдон юзи бўлса холи,
Майдондир марднинг камоли.
Хафа бўлма, Холдор маҳрам,
Билар ҳаркимнинг иқболи.
Савашмоқлиқ осон санга!

Майдонга кир жондан кечиб,
Душманларинг қонин ичиб,
Сўйлагин оғзингни очиб,
Биз кетмаймиз ташлаб қочиб!
Шулдир аҳду-паймон санга!

Ана энди ўн йигит „Холдорхонни ташлаб кетмаймиз“ — деб, ўнови ҳам совут, қалқон кийиб, қош-қобоғини уйиб, добилини туйиб, от-отиға миниб турди.

Ана энди Холдорхон маҳрам отини миниб келиб қараса, Авазхон ҳечнимани билмайди, шундай арақнинг ҳиди гупуриб чиқиб турипти, бир-икки кунда ҳам ўзига келмайди. Ана энди Гиротни кўрса, у ҳам ёғочдай қотиб қолипти. Холдорхон муни кўриб, кўзларига ёш олиб: „Ҳай аттанг, Авазхон ўғлон, нима қилайин? Сен ўзингни билмасанг, душманларинг устингга келди, ўзингдан хабаринг бўлмаса, бу кўрнамак Аҳмад қиласини қилиб кетди. Ҳаммамизнинг меҳнатимизни куйдириб, тортган азобимиз бекор бўлди. Бул ҳаромининг иши шул бўлди!“ деб, Холдорхон кўзини ёшартиб, далага чиқди. Қараса, ёв тўпни отиб, бостириб келаёттипти.

Шунда Холдорхон йигитларига қараб айтди: „Ў йигитлар, бу ерни дашти карбало билмак керак. Энди имом

Хусайнга ўхшаб, жондан умид узиб, майдон қилмоқ керак!
Ботирлар, энди ҳечвақт шунчалик кўп ёвдан омон қоламан
деб умид қилманглар! Жондан кечиб, астайндил уришмоқ
керак!“ деб отланди. Чиқиб қараса, жами дашт-биёбон
қўшинга тўлган, паст-баландни ёв тошдай қамаб олган.
Шунда Холдорхон маҳрам белни боғлаб, шунча қўшинга
от қўйиб турипти, у йигитларига айтган сўзи:

Йигитларим, азаматим,
Жондан кечар кундур букун!
Сизларсиз кучу-қувватим,
Бир ажойиб кундур букун!

Мен бўлайин сизга банда,
Қолдик ададсиз армонда,
Қиличлашиб шу майдонда,
Қилич сирмар кундур букун!

Йигитлар, жондан кечинглар,
Кафан тўнини бичинглар.
Ғози бўлиб қон чочинглар,
Жавлон қилар кундур букун!

Бўлсин Рустамнинг саваши,
Бўялсин тоғларнинг тоши,
Кесилсин душманнинг боши,
Иш кўрсатар кундур букун!

Оч бўридай майдон қилиб,
Майдон юзини қон қилиб,
Душманини яксон қилиб,
Қонин тўкар кундур букун!

Қўшин бўлсин пора-пора,
Дардига топмасин чора,
Қириб, жўйиб қил овора,
Қириб ташлар кундур букун!

Қўлдан кетган номус-орим,
Қайтайин, йўқдир қарорим,
Жаллод бўлган йигитларим,
Бир от қолар кундур букун!

Йигит гавҳар поралари,
Бир-биридан саралари,
Холдорхоннинг жўралари,
Обрў олар кундур букун!

Ана энди Холдорхон маҳрам ҳарчанд қилса ҳам, душман кўп учун, ўзига ишоналмай, нима қиларини билмай, ўзининг хаёлида душманлар келиб, ўн жўрасини ўн ерда ушлаб олатургандай, ўзи ҳам шаҳид бўлатургандай. Шундай қилиб Холдорхон ўзи ва йигитларига ишоналмай қолади. Шунда Холдорхон добилини туйиб, от қўйиб турипти.

От қўйинг, беклар: жондан кечиб,
Минган отинг қушдай учиб,
Сирмаб қилич, қонлар сочиб,
Қон сочди майдон ичинда.

Ҳай-ҳайлаб ботир от қўйиб,
Дуч келса қиличман сўйиб.
Тўп-тўпига танҳо тийиб,
Суқишди майдон ичинда.

Қамчи урди отига,
Чидамай ғайратига,
Кўп қўшин ларзон еди,
Мардлар сиёсатига.
Офарин деб, қойил бўб,
Ўн эрнинг совлатига,
Сурилди майдон ичинда.

Катта тўплар отилиб,
Мардлар жони сотилиб,
Қочган тулпор қутилиб,
Жоби минган тутилиб,
Калла ўқдай отилиб,
Қўлда қилич қотилиб,
Урҳо-ур майдон ичинда.

Қўшин келди даста-даста,
Ясов тортди баланд-пастда.
Уруш бўлди аста-аста,
Сўнг бўб қолди чаппараста.
Ким ўлди, ким бўлди хаста,
Раҳм қолмай ёру-дўстда,
Қиришти майдон ичинда.

Тамошо қинг ўн кишини,
Ўни кўрсатди ишини.
Кўзга илмай кўп кишини,
Бўяди тоғнинг тошини,
Кўринг мардлар савашини,
Олишди майдон ичинда.

Қамчи урди отига,
Қаргадай кўкка учди,
Ун йигитман Холдорхон,
Ҳа деб майдонга тушди.

Исфиҳони қўлида,
Қесади сонсиз бошди(ни)
Ун азамат ҳа дейди,
Сирмаб ўткир қиличди(ни).

Бу қирғинни кўрди-да,
Бой берди ақлу-ҳушди.
Холдорхоннинг отлари,
Почасидан қон кечди.

Ўн йигитман Холдорхон,
Ҳа деб майдонга тушди.
Шундай уруш кам бўлган,
Қириб ҳаддидан ошди.

Ўн йигит ҳам орғираб,
Қайнаб қозондай тошди.
Холдорхондан кам эмас,
Ўн йигит ҳамдамлашди.

Арпа-буғдай боғидай,
Қира берди кўп лошди.
Холдор ишни ўхшатди,
Саф-сафларин бўшатди.

Туғин туққа тўқшириб,
Байроқларин ушатди.
Душманларнинг мурдасин,
Пат гиламдай тўшатди.

Айтганингча бор эди,
Урушга хумор эди,
Ун азамат, Холдорхон,
Оч бўридай дориди.

Душманларнинг қонини,
Бўз тупроққа қориди,
Ун йигит ҳам олдинда,
Гургураган нор эди.

Уруш куни ўни ҳам,
Мингга баробар эди.

Душман деса қўрқмаган,
Урушга тайёр эди.

Ул ёвдан ҳам нечовлар,
Ўзин ботир олишиб,
Гердайишиб келади.
Кўп кўндаланг бўлади.
Тенг бўлалмай, туралмай,
Ё қочади, ўлади.

Кўплаб, тўп бўб қамайди,
Қамагани бўмайди.
Қилич қўрмаб имтилса,
Ҳеч қочмасдан илож йўқ,
Қараб тоқат қилмайди.

Шердай бўлиб орқираб,
Нордай бўлиб гуркираб,
Холдорхонман ўн йигит,
Ҳа деб уруш қиб юрди,
Юрар қўйдаи ҳуркитиб.

Меҳнат қилди қирқ йигит,
Қилган иши ҳеч бўлди.
Бир Аҳмаднинг шумлиғи,
Шунча полвон пуч бўлди.
Мард Холдорхон савашди,
Ҳеч ками йўқ кеч бўлди.

Ана энди Холдорхон ўз йигитлари блан айрилиб, қўшиндан чиқди. Бариси соғ-саломат. Йигитларнинг димоғи чоғ, вақти хуш. Холдорхон йигитлари блан урушда юрган чоқда илгариги банди бўлганлардан бири — бирнеча баҳодирларни эргаштириб келиб, Авазхоннинг маст бўлиб ётганини кўрсатди. Ҳалиги Донишманд йигитларга қараб айтди: „Кўрдингларми, Авазхоннинг бир қаттиқ душмани бор экан: Авазхонни алдаб, шундай хатарли ерда ичириб, маст қилиб, унинг устига кўрмайсизма, асло беш-ўн кунда ўзига келмасин деб, оғзидан, бурнидан, қулоғидан қуя беришти. Убба баччағар! Бежой ёмон олифта экан. Ҳарнима бўлса ҳам, йигитлар, бизга жуда яхши обру бўлди. Авазхонни боғланглар, Ғиркўк отни ҳам маҳкам занжирбанд қилингллар!“—деди. Йигитлар шундай қилди, Ғиркўк отни ҳам занжирлар блан чандиб-чандиб, ўраб-ўраб маҳкам қилдилар. Занжирнинг орасидан Ғиркўк отнинг бадани, териси ҳам кўринмай қолди. Отни аравага солдилар. Авазхоннинг қўлига қўлкунда, оёғига кишан занжирбанд қилиб, муни ҳам боғладилар.

Ана энди Донишманд бирмунча йигитлари блан Авазхонни, Фиркўк отни банди қилиб, ўз йигитларини уларнинг бандидан қутқазиб олиб, тахт-равон йўлига тушиб „Хунхор қайдасан?“ деб кетишаберди.

Ана энди Холдорхон маҳрам ҳўб уришиб, душманлар блан суришиб, кеч қилиб Шўрбулоққа келди. Қараса, душманлар Авазхонни оти блан бирга банди қилиб олиб кетипти. Нима қилсин, оз-да, уришда билмай қолипти.

Ана энди Холдор маҳрам бели сингандай жуда хафа бўлди.

Айтди: „Хай аттанг, йигитлар, душманлар Авазхоннинг мастлигини билиб, банди қилиб олиб кетипти. Ишини битказипти. Бу сирни банди бўлиб, қўлга тушганлар айтган, бўлмаса билмас эдилар, хай аттанг, ўлжани, бандиларни берганимизда ҳам, Авазхонни, Фиркўкни бермаганда бўларди. Энди шуларни шу ерда қолдириб, қайси бетимиз блан Чамбилга борамиз, жуда ёмон бўлди“—деб, Холдорхон хафаланиб ётди. Эрта блан от-отларига миниб, кўп ўйлаб: „Ў йигитлар, биздан беобру бўлган йигит йўқ, бизларда ҳеч юз йўқ. Чамбилга боргулик бизда юз йўқ. Бу ҳароми Аҳмад хўб ўхшатди“, деб бир сўз деди:

Кимга айтай кўнглимдаги бу ғамди,
Кўрдингларми асли ёмон одамди.
Аё беклар, айтган сўзга қулоқ сол,
Уйланг, эрлар, бизга Чамбил ҳаромди.

Тирик бўлсак Чамбилбелда турамиз,
Ғазо кунн отнинг ҳолин кўрамиз,
„Во болам!“ деб бўзлаб чиқса Гўрўғли,
Гўрўғлининг бетин қайтиб кўрамиз?
„Ғиротимман Аваз қани?“ деганда,
Шул сўзига не деб жавоб берамиз?

Уялган, ботирлар, ўлимдан ёмон,
Илоҳий бўлнинглар ботирлар омон!
Шул баччағар Аҳмад қилди ишини,
Менинг ҳам қайтиб кетмагим гумон.

Чамбилга бормоғим ўлимдан батар,
Итдай, Аҳмад элга кирар-да кетар.
„Қул Авазни ўхшатдим“ деб ҳароми,
Балки бир хил ерда мақтаниб ўтар.

Ҳар ерда ёмон-да ёмоннинг сўзи,
Беор баччағарнинг беобру юзи.

Биз Чамбилга боралмаймиз, ботирлар,
Аҳмадга ўтмайма Гўрўгли тузи?

Бу кучук, кўппакдай ҳуриб боради,
Барингни ёмонлаб, койиб боради.
„Йўл кўрсатсам — айтганимга юрмади“,
Тухматин қиб, арвоҳ уриб боради.

Йигитлар, ёмонман йўлдош бўлманглар,
Беорга эргашиб, ҳаром ўлманглар.
Кўрдингларми, ҳаромининг ишини?
Мендаини бўб, армон, ҳасрат қилманглар!

Бўйинимга олибман қаттиқ ғазони,
Барҳақ дўстлар, ҳақ расулнинг азони.
Ҳаромиман бирга юриб, йигитлар,
Кўрдингларми менга берган изони?

Ўлганимга рози бўлиб бораман,
Кўрган вақтда, беклар, ерга кираман.
Кўрдингларма ҳаромининг ишини,
Не бетимман Гўрўглини кўраман?

Ана энди Холдорхон маҳрам кўп афсусларни қилиб,
отига минди. Шунда бу йигитлар айтди: „У Холдорхон
маҳрам, қандай қиламиз, қўшин кўп бўлса, бизлар ўн
одам, Авазхонни айириб олашмасак, энди Авазхон ҳам бахти-
дан кўрсин, қолганини тоғасидан кўрсин! Бизлар қайтайлик,
айтганимиз бўлмади. Бизларга қолганда, сра бундай бўлмас
эди!“ деб, кўп ийланди. Маҳрам қайтмади. Шунда Холдорхон-
нинг йигитларга қараб „Қани от қўйинглар!“ деб айтган сўзи:

Аё беклар, ботир шерлар,
От қўй, беклар, боз устига!
Эр йигитни ғози дерлар,
Қайтманг кўпи оз устига!

Отни солинг, беклар, ўрга,
Холдорхонман юринг бирга.
Юрт қойил бўб сиздай шерга,
Қишиминан ёз устига!

Бўлсин Рустамнинг саваши,
Бўялсин тоғларнинг тоши,
Тамошо қилсин саваши,
Неча бир шаҳбоз устига!

От қўй, беклар, добил қоқиб,
Душманлар қочсин улоқиб,
Осмон, ер, малаклар боқиб,
Қайрилиб кир боз устига!

Отни чопинг тириллатиб,
Қувинг ёвни гуриллатиб,
Зор йиғлатиб, чириллатиб,
Сулув қизлар, ноз устига!

На'ра тортинг, кўнглинг ўсиб,
Силта қилич калла кесиб,
Ҳайватинг оламини босиб,
Урдакминан ғоз устига!

Холдорхонга бериб ёри,
Қурилсин маҳшар бозори.
Холдорхоннинг йигитлари,
От қўй, беклар, боз устига!

Ана энди Холдорхон кўп қўшинга тип-тикка от қўйиб, аралашиб, майдонга тушиб қувалашиб, „урҳо-ур!“ дейишиб уришакетди. Холдорхон ҳай-ҳайлаб, куйиб-пишиб, майдонлашиб қолди. Ана бу йигитлар ҳам аралашиб уришаяпти:

От қўйди эрлар, от қўйди,
Дала ўт олгандай бўлди.
Йигитларнинг савашлари,
Терак бутагандай бўлди.

Шовқин солди ботирлар,
Қундуз учкандай бўлди.
Қўлда қилич ярқиллаб,
Юлдуз учкандай бўлди.

Остидаги отлари,
Қонни кечкандай бўлди.
Маст бўб кетти ботирлар,
Қизни қучкандай бўлди.

Парвойи йўқ, қўрқмайди,
Арақ ичкандай бўлди.
Тўлғаб эрлар найзасин,
Суриб санчкандай бўлди.

Ўткир қилич сармасар,
Қонни сочкандай бўлди.

Ботир Холдор жонидан,
Шу кун кечкандай бўлди.

Чувлагани лўлидай
Жовлик кўчкандай бўлди.
Зўр келган сўнг шунча эл,
Гурлаб қочкандай бўлди.

Қамишзорга ўт тушди,
Қўрса юраги ишди.
Ўн йигитнинг уришидан,
Шунча қўшин қўрқишди.

Ўн йигити шуйтади,
Қирқи бўлса қайтади?
Агар шундай уришса,
Авазди об кетади.

Кўра-била бир элга,
Булар зўрлик қилади.
Ҳа деб саваш қилинлар,
Йўқса обру кетади.

Уруш бўлди қатти энди,
Бора-бора ўтти энди,
Ҳарким бўлса ҳунарини,
Майдонда кўрсатти энди.

Сари ёйман камончи,
Топир-тупир отти энди.
Ўртага олиб кўп лашкар,
Ҳа деб ўққа тутти энди.

Айтганича бор эди,
Савашга хумор эди,
Жуда қизиб юрганда,
Холдорхонга ёронлар,
Бир жазойил дариди.

Эгарини қошидан,
Қовуғининг бошидан.
Милтиқ эмас, ёронлар,
Жазойилнинг бир ўқи,
Тегиб ялаб кетти энди.

Ана энди Холдорхон ўғлон жуда маст бўлиб, савашиб,
ҳеч нарсадан парво қилмай, қувлашиб, уришиб юрганда,

бир ўқ келиб полвонга тегди. Шул вақтда Холдорхон маҳрам отининг ёлини қучоғлаб, кўзига олам кўринмай, қоронғу бўлиб, боши айланиб, ҳечнимани билмай қолди. Холдорбек ўзига келиб, отининг ёлини қучоғлаб, йигитларини чақириб „Аё беклар, мени тутинглар, мен оламдан ўтаман!“ деб бир сўз деди:

Бир боғчада олмамисан, нормисан,
Сен ҳам мендай суянишга зормисан?
Садаға, қурбонинг бўлай, йигитлар,
Бирга келган азаматлар бормисан?

Мен билмайман недан бахти қорамаи,
Бол Аваз деб ўпка бағри яраман.
Бирга келган ботирларим, бормисан?
Бош айланиб, кўзим тишиб бораман.

Бор бўлсанглар, ҳар ёқдан от солинглар,
Бўридай бўб ҳар тарафдан келинглари.
Садаға, қурбонинг бўлай, шерларим,
Келиб, Холдорхонни суяб олинглар!

Майдон-майдон бедовларни желинглари,
Азаматим, сероматим, келинглари.
Чамбилдан бирга келган эрларим,
Бор бўлсанг, Холдорни суяб олинглар!

Бирга келган Холдорхоннинг жўраси,
Холдорхонга етди ажал яраси.
Оға-беклар, хабар олинг Холдордан,
Азаматлар, йигитларнинг сараси.

Ана шунда Холдорхоннинг бул товушини эшитиб, йигитлари етиб келиб, отидан тушиб, Холдорхон полвоннинг отин етаклаб, ўзини суяб, четга олиб чиқдилар. Булоққа олиб бориб, ярасини кўрсалар, катта яра, лекин ўқ ялаб ўтиб кетган, кириб қолмаган. „Ажал етмаса, тузалиб кетади“ — дедилар.

Холдорхон маҳрам Авазхон блан жуда маҳкам, муҳаббатли дўст экан, ўзига келгандан сўнг айтади: „Ҳай аттанг, Авазхон тарафсиз полвон эди. Душманлар нима қилди экан?“ — деб, Авазхонни эслаб „Ҳай аттанг, Гўрўғлибек Авазхон учун жуда кўп куяди, хафа бўлади“ дейди. Ўзини, бола-чақасини гапирмайди! Йигитлар айтади: „Баракалло, Холдорхон! Асл вафодор йигит экансан. Йигит бўлса, шундай бўлса! Уйи куйсин, баччағар Аҳмад сардор бўлмай ўлсин! Қирқ йигитнинг меҳнатини шомолга совурди,

қилган иши шу бўлди. Итнафс одам экан-да! Авазхон блан ғаш экан, қирқ йигитга, Гўрўғлибекка, баримизга душманлик қилди. Ит экан-да баччағар!“ деб, ҳаммаси Аҳмад сардорни сўкакетди.

Ярашиг оғриғига Холдорхон сандирақлай бошлади. Буни кўриб йигитлар ўзаро маслаҳат қилишиб, Чамбилга қайтадиган бўлиб қолди. Ўлжа тушган иккита бели дўнг катта чубурни олиб келиб саража қилиб, Холдорхон маҳрамни саражага солиб, отларни етаклаб жўнадилар.

Ана энди қўшин буларнинг кетганини кўриб, димоғи чоғ бўлиб, булар ҳам кўчиб кетаберди. Холдорхоннинг йигитлари бир тош йўл юриб борса, Аҳмад сардор, ўттиз йигит шу ерда тушиб ётипти. Бу йигитлар Холдорхон маҳрамни олиб бориб эди, беор баччағар Аҳмад: „Ў Холдорхон, қани Авазни айприб олиб келганинг?“ — деб, кулиб, мазақлаб, яна бирга қўшилишиб кетаберди.

Ана энди булар неча кун йўл юриб, озгина эмас, мўл юриб, Чамбилнинг қорасини олиб қолди. Холдорхоннинг ҳам яраси қора қўтир бўлиб, ўзи суяниб ўтирадиган бўлиб қолди. Булар Чамбилга яқинлашганда, Гўрўғлибек буларга кўз тутиб, қачон келар экан деб, доим баландликка чиқиб қараб турар эди.

Бир кун қараса, қирқ йигит кўрингандай. Шунда баландга чиқиб, дурбин блан қараса, қирқ йигит келади. Ичида Авазхон йўқ. Гўрўғлибекнинг ҳуши кетди: „Оббо, бол Авазхон болалик қилиб, бир иш қилганга ўхшайди, ҳай аттанг-а!“ деб пастга тушиб, Мажнункўк отини миниб, йигитларнинг олдига чиқди.

Шунда Гўрўғлибек кўп хафа бўлиб, йигитларига қараб, Авазхонни сўраб, бир сўз айтиб турипти:

Кунда эрта чуланамга кеганлар,
Хизмат қилмай, хушбўй палов еганлар.
Отим миниб, тўним кийган қирқ хумса,
„Қани менга ёвни кўрсат!“ деганлар!

Бек бўлиб Чамбилни юриб жойладинг,
Силосини тўн, зарли камар бойладинг.
Отим миниб, тўним кийган қирқ номард,
Бол Авазман Ғиротимни найладинг?

Оқизиб кўзимдан қонли жоламни,
Кўкларга чиқариб менинг ноламни.
Отим миниб, тўним кийган қирқ номард,
Қайга ташлаб келдинг Аваз боламни?

Чамбил дейди менинг мамлакатимни,
Эшитгин, йигитлар, қилган дотимни.

Отим миниб, тўним кийган хумсалар,
Қайга ташлаб келдинг Ғиркўк отимни?

Номард беклар, ҳақламадинг тузимни,
Чамбилда валлакат дейди ўзимни.
Отим миниб, тўним кийган номардлар,
Не қилдинг, болим Аваз қўзимни?

Майдон-майдон бедов отти желдинглар,
Давлатимда ўйнадинглар, кулдинглар.
Жавоб бер сўзимга, сатта кўрнамак,
Бол Авазни қайда ташлаб келдинглар?

Ҳали Аваз нодон эди, ёш эди,
Ёш ҳам бўлса халойиққа бош эди.
Нима қилдинг бол Аваздай ўғлонни?
Бир сафарга, сизларга йўлдош эди!

Йиғламай найлайн бағримди кавоб,
Етимнинг кўнглини овламоқ савоб.
Бол Авазман Ғиротимни сўрайман,
Қурумсоқлар, беринг сўзимга жавоб!

Майдон-майдон бедовларди желдинглар,
Тирикмасиз,¹ номард беклар, ўлдинглар!
Бол Авазман Ғиркўк отни йўқ қилиб,
Чамбилбелга не бетингман келдинглар?

Номард беклар, ҳақламабсиз тузимди,
Нима қилдинг нодон Аваз қўзимди?
Не бет блан Чамбилбелга келдинглар,
Бу келгандан, беклар, ўлим лозимди!

Бундай бўб келганинг ўлимдан ёмон,
Гўрўғлига қилибсиз ахир замон.
Жавоб бер сўзимга, қирқта бадгумон,
Тез сўйла, бол Аваз бормекан омон?

Ана энди Гўрўғлибекнинг бу сўзларига йигитлар ўлди қолди. Бировидан ҳам садо чиқмай, дим бўлиб тураберди. Шунда Холдорхон маҳрамни икки йигит саражадан бошини кўтариб суяб турди. Бечора Холдорхон маҳрам кўзларидан қатор-қатор ёшини тўкиб, Гўрўғлибекка қараб айтгани:

Омон-эсон эрур Аваздай шунқор,
Жавоб бералмайди Холдор ярадор.

¹ Тирик эмассиз.

Арзимга қулоқ сол, Чамбил тўраси,
Тузингни ҳақлаган яқин тоғанг бор.

Булбул ошна бўлар боғнинг гулига,
Талаб қилдик Хунхоршоҳнинг элига.
Сиздан дуо олиб кетдик, валлаMAT,
Зеҳин қўйинг Холдор маҳрам тилига.

Неча кун йўл юрдик, азоблар тортдик,
Меҳнатлар кўп қилдик, гоҳ чопдик, йўртдик.
Кўп кунлар йўл юриб, қистаб саломат,
Тоғ ерда йўл минан Қатортол ёгдик.

От чопилар баланд тоғнинг пастидан,
Ҳечким айрилмасин суйган дўстидан,
Хунхорнинг элидан келган эли бой,
Бориб қолдик кўп яйловнинг устидан.

Айланишиб келган Хунхорнинг бойи,
Қўримол бўб юрган ўн минг сипойи.
Адади йўқ йирик молман майдасин,
Айтайин, эшитинг Чамбилнинг шойи.

Лашкар чиқди, қаттиқ майдонлар бўлди,
Ажали етганлар жуда кўп ўлди,
Кўп урушди йигитларинг шу тоғда,
Қўшини қочти, моллар бизларга қолди.

Отга йўл бермайди тоғнинг ўриши,
Рустамдан зиёд Авазнинг уриши.
Шул урушдан бол Авазнинг хуруши,
Бир Авазча эмас эди қирқ киши.

Аваз эди қирқ йигитдан зиёда,
Бол Аваздай ўғлон йўқди дун'ёда.
Ҳай аттанг-а, валлаMATим, найлайин?
Ҳайдадик барисин, хоним, пиёда.

Ҳеч моли қолмади, ўлжа кўп эди,
Моли жуда кўпди, тўла-тўн бўлди,
Ўн йигитман кейин қобман, мол ҳайдаб,
Тоғанг бошлаб Шўрбулоққа кеб қўнди.

Насиҳат айладим Аваз дўсима,
Еталмадим кўнглимда ҳавасима,
Сиз айтган сўзларни қибман фаромуш,
Шул ерда сўзларинг тушди эсима.

Мен дедим „Авазхон, отлан, йўл олгин!
Отанг айтганига қулоғинг солгин!
Отингни мин, Шўрбулоқда қўнмагин,
Амри падар улуг, Аваз йўл олгин!“

Яқин тоғанг қилди сонсиз насиҳат:
„Гўрўғли сўзидир бари фасиҳат,
Унинг дарди—Фирот тезроқ келсин деб,
Ундан бўлак дарди йўқди бир соат.

Мен Авазди олиб келдим кўрсин деб,
Ўйнасинда, кулсин, даврон сурсин деб,
Холдорхон, сен ажаб нодон, номардсан,
Полвон Аваз бир кун роҳат олсин деб“.

Баччағар обчиққан экан кўп арақ,
Эҳтиёт қиб юрган экан бул қарақ,
Ҳай аттанг-а, бекор қибман, валлакат,
Айрилмасам бўлар экан эртароқ.

Гапим эшитмади, сўзим қайтарди,
Балки оло қараб, кўнглим майтарди,
„Кўп чарчадик, дам олайик“ деди-да,
Аҳмадни тоғам деб, бизни итарди.

Ўн йигитман бориб тушдим далага,
Ёмон минан юриб қолдим балога.
Ароқини, хоним, сра билмайман,
Бўлмаса ўзимни қилғум садоға.

Мен кетсам Авазга ўзин дўст қилиб,
Холдорхонни балки шунда қасд қилиб,
Бизлар кетсак, алдаб Аваз ўғлингни,
Фиротингман бол Авазни маст қилиб,

Шундай маст қилипти, ўзин билмайди,
Бир ойда ҳам ўғлинг ўзига келмайди,
Томирлиги, тоғалиги сардорнинг,
Бундай ишни душмани ҳам қилмайди.

Ана энди Хунхоршоҳдан қул келди,
Оғир лашкар, жергайишкан эр келди,
Ўттиз йигит қочабарди, эр тоғанг,
Ўн йигитман, хоним, қайтай, зўр келди.

Ўн йигит уришдик озлик қиб ночор,
Ахир шуйтиб Холдор бўлди ярадор.

Мастликдан банди Аваздайн шунқор,
Гиркўк отинг, Аваз бўлди гирифтор.

Бошга санчган қарқарали жиғангдан,
Отга тортган айил, пуштон тўқангдан,
Ўғлинг, отинг банди кетди Хунхорга,
Қолганини сўрайбергин тоғангдан.

Холдорхоннинг айтган сўзи шул бўлар,
Ёмон юриш, қайги, войим мўл бўлар.
Ярадорман, сўзламоққа ҳолим йўқ,
Аваз учун Холдор маҳрам қул бўлар.

Ана энди Гўрўғли бу сўзларни эшитиб, беҳуш бўлиб, зор-зор йиғлаб, Чамбилга келиб, Холдорхон маҳрамни табибларга қаратиб, яхши дорилар топиб, даволади. Гўрўғлибек Авазхоннинг ўтида куйиб, кеча-кундуз Авазхоннинг хаёлида неча ўйларни ўйлаб, кўп фикрларга борди. Ана энди булар бу ерда турсин, фикрни қилаберсин.

Донишманд ўлжаларни қайтариб олди. Аваз блан Гиркўк отни ўлжа қилиб, банди қилиб, салтанат блан олиб кетди. Хунхоршоҳ Донишмандга офаринлар ўқиб, унинг обрусини юқори кўтариб, ўзига жуда иноқ қилиб олди.

Ана энди Авазхон бирнеча вақтлардан сўнг ўзига келиб, ҳуш'ёр бўлиб қараса, банди бўлиб, душманларнинг қўлида, Хунхорнинг элида қолипти. Авазхон тақдирга тан берди. Хунхоршоҳ Авазхонни зиндонга буюрди. Аркон давлат Хунхоршоҳга айтди: „Подшоҳим, Авазхон ҳали ёш бола, сиёсат блан, насиҳат блан секин-аста ўзимизники қилиб оламиз, асли ўзимиздан, ўз уруғимиздан эмасми? Ўзимизники бўлади кетади“ — деб, арбоб-ҳарбоб Авазхонни банди зиндон қилиб қўяберди.

Авазхон: „Ҳай аттанг, баччағар Аҳмаднинг душманлигини бошдан билар эдим! Шундай бўлса ҳам баччағарнинг сўзига кириб, ўзимни ўзим банди қилиб, армон ҳасратим зиёда бўлиб, бу нима қилган ишим?“ — деб афсусланиб ётаберди.

Ана Гўрўғлибек Холдорхон блан кенгашиб, шул ўн йигитни Холдорхонга қўшиб: „Ўрнимга жойнишин бўлиб тургин, қани ишимиз қандай бўлар экан? Энди Аваз блан Гиркўк отни изламасак бўлмайди!“ — деб, Холдорхон блан далада, парилар блан ичкарида маслаҳат қилди. Яна айтди: „Баччағар Аҳмад касофати, мен кетсам тагин бир гапни қилиб солмасин, бундан яхшилик чиқмайди, ўла-ўлганча ёмонлигидан қолмайди, ёмонлиги суягида кетади, бул тузалмайди. Энди мен шуёқда юрганимда, бир гап бўлмагай-да“ деб, Гўрўғлибек париларга кўп насиҳат қилиб, Холдорхонга қа-

раб: „Холдорхон, ҳар нима бўлса, шу итга ҳам ишинг бўлмасин, мабода тўгаракда бир уруш-ёв бўлмасин. Гурўғлининг душмани кўп, сирингни билдирма, ўзингни кўп эҳтиёт қилиб тургайсан“ деб, Гурўғлибек сафар жобдугини ҳозирлади.

Гурўғлибекка ёшлигида бир киши иккита пар берган эди. Бири оқ, бири қора. Айтиб эди: „Ҳарвақтда оқ парни юзингга сурсанг, бир бова бенаво бўласан, агар қора парни суркасанг, ёш йигит бўласан, жуда баҳодир, кучли, қувватли бўласан“ — деб. Гурўғли муниси сақлаб юрар эди. Ҳечкимга билдирмас эди. Пар блан бирга битта кулоҳ ҳам берган эди. Буларнинг барини олиб, хуржунига солиб, йўлга равона бўлмоқчи бўлиб, Юнус парига қараб, „Аваз учун Хунхорга бораётибман“ деб, бир сўз деди:

Қошларинг қаламди, юзларинг ойди,
Суратинг, келбатинг бўз қарчиғойди.
Мен келганча омон бўлгин, нигорим,
Мен сенга топширдим манзилу-жойди.

Дўст йиғлатиб, душманимни кулдирма,
Очилмаган тоза гулим сўлдирма.
Мен сенга топширдим ҳарна боримни,
Санамжон, душманга сиринг билдирма!

Болам кетди, икки кўзга ёш урдим,
Эл кўчириб, ола тоғдан оширдим.
Омон-эсон бўлгин бориб келгунча,
Мен келгунча барин сенга топширдим.

Энди сеникидир Чамбилдай диёр,
Гурўғлининг даргоҳида нима бор.
Катта-кичик, элу-халқим, одамлар,
Яхши қара менинг учун, парилар!

Келганини жуда кўнглин овланглар,
„Бек йўқ!“ деб, итланиб, жеркиб қувманглар!
Элу-юртим бари энди сеники,
Ҳарким келса, суст бўб қараб турманглар!

Ин'ом, эҳсон паровон қил, суйдигим!
Келганининг кўнглин шодмон қил, суйдигим!
Мен боримда қанча бўлса ем-ичим,
Балки ундан дучандон қил, суйдигим!

Дўст йиғлатиб, душманимни кулдирма!
Дўстларимнинг кўнглин сра қолдирма!

Парилар, сеники қолганнинг бари,
Аёллик қиб йўқлигимни билдирма!

Бу зоҳирда алвон-алвон юргаймиз,
Ўлмайик, дун'ёда даврон сургаймиз.
Кетар бўлдим мен Хунхорга, омон бўл,
Омон-эсон, соғ-саломат кўргаймиз.

Ана энди Гўрўғлибек париларга васият-насиҳатини қилиб, жамий кераклигини олиб, хуржунга солиб, аста-аста Холдорхон маҳрамнинг олдига келди. Уни ўрнига жойнишин қилиб эди. Шул сабабдан, бек ҳечкимга билдирмай, оқшом чиқиб, Холдорхонга қараб айтгани:

Холдор маҳрам, мен кетарман,
Омон бўлгин келганимча.
Кечалаб сафар этарман,
Қанча юриб, желганимча.

Холдор маҳрам, омон қолгин,
Ин'ом-эҳсон мўл-мўл қилгин.
Ҳарким келса кўнглин олгин,
Йўқлигимни билдирмагин!

Хунхорнинг элига борсам,
Бол Авазни омон кўрсам,
Фиркўкга ани миндирсам,
Чамбилбелга келганимча.

Холдор, шулдир айтган сўзим,
Валлакатман асли ўзим,
Омон бўлса Аваз қўзим,
Бўлаберсин бўганинча.

Холдорхон сен қолдинг энди,
Не-не кўрмайди бош энди,
Юрган йўлимиз дашт энди,
То Хунхорга борганимча.

Аваз болам омон бўлсин,
Омон-эсон Чамбил келсин,
Мажлисида гулдай очилсин,
Суҳбат адо бўганинча.

Бек Гўрўғлиман, тўраман,
Танҳо Хунхорга бораман.

Элу-юртим Чамбилбелни,
Холдор сенга топшираман.

Атрофда кўпдир душманим,
Мен шу ерга қайғираман.
Бўлмаса парвойим йўқдир,
Ҳар иш тақдирдан кўраман.

Эҳтиёт қиб, ҳазир бўлгин,
Шуни сенга ёд бераман,
Омон-эсон бўлгин, Холдор,
Ўлмасак, омон кўраман.

Ана энди Гўрўғлибек: „Дун’ёда дўст ҳам, душман ҳам бўлади. Сипоҳининг душмани кўп бўлади!“ — деб, эҳтиёт қилиб, „Ҳеч одамга билдирмай кетайин, одамлар билмай қолсин“ деди. Холдорхон маҳрам бечора зор-зор йиғлаб: „Э Гўрўғлибек, ҳай аттанг, доимгидай қирқ иттифоқ жовлик бўлганда, сизнинг блан бирга борар эдик. Мен сизни танҳо ёлғиз қандай юбораман?“ — деб афсусланиб йиғлаб юбора берди. Ана шунда Гўрўғлибек айтади: „Ў Холдорхон, йиғлама! Хафа бўлма! Меним ўйлаганим — Авазхон омон бўлгай-да! Фиркўкни ўлжа қилдим деб сақлайди. Менинг кўнглим Аваз учун асло турмайди. Мабодо, подшоҳлик, бир нарса деб айтиб соладими деб қўрқаман. Менга Авазхон бор бўлса бўлади. Бу терининг ичида неча семиради, неча ариғ бўлади. Сен бу ерда шодмон бўлиб, келган-кетганни хурсанд қилиб, менинг ўрнимни билдирмасанг бўлади. Шунда ишимиз бир ердан чиқади!“ — деб, Холдорхонни кўндириб қолдирди.

Ана шунда Холдорхон маҳрам бечора зор йиғлаб: „Сен бемаҳрам, бенавкар юратурган одаммидинг? Гўрўғли валла матим, қандай қилайин? Бўлмаса, сен қайда бўлсанг, мен хизматингни қилиб, сра сени танҳо юбормас эдим, олдиндан айрилмас эдим, доим бирга бориб келар эдим, жонудил блан хизматингни қилар эдим. Қандай танҳо юбораман?“ — деб Гўрўғлига қараб, Холдорхоннинг айтган сўзи:

Бу зоҳирда ўйнагайсиз, кулгайсиз,
Ўзиб, мақсадларди қўлга олгайсиз.
Сафарингиз, хоним, бўлсин беназар,
Соғ бориб, саломат қайтиб келгайсиз.

Қабатингда бўлар эдим ҳар сафар,
Жону-дилда хизмат қилиб муқаррар.
Иложим йўқ, қолаяпман, валла мат,
Қайтайин, сафарлар бўлсин бехатар.

Валламатим, қандай қилай, йўл ёмон,
Эк¹ ўртаси элсиз, сувсиз, чўл ёмон.
Жўрангиз йўқ, танҳо узоқ чўлларда,
Бармоқ тишлаб, чўлда қолса шул ёмон.

Қаттидир, қийиндир, чўлдир ораси,
Узоқ-узоқ адир, тоғнинг дараси.
Якка танҳо бораяпсиз, валламат,
Қандай бўлмас сиздек марднинг жўраси.

Майдон-майдон мардлар отин желмаса,
Бирга борай десам, ҳолим бўлмаса,
Омон-эсон, соғ-саломат бориб кенг,
Дуо қилмоқ, бошқа иш қўлдан келмаса.

Чамбил дейди униб-ўскан элингни,
Ҳар манзилда гўё қилсин тилингни.
Валламатим, йўлинг бўлсин бехатар,
Омон-эсон олиб келгин улингни.

Такали ёвмид дер мамлакатингни,
Шоҳаншоҳдер бсшдан асл зотингни.
Соғ бориб, саломат келгин, валламат,
Омон-эсон олиб келгин отингни.

Хизматингни жону-дилман қилмадим,
Шул сафарда сизга жўра бўлмадим.
Мен ноилож қолаяпман, валламат,
Ҳай аттанг, тузингни ҳақлаб келмадим.

Ана энди Гўрўғлибек айтди: „Ў Холдорхон маҳрам, си-
поҳигарлик кўп қийин иш, энди сен ўрнимда ўлтириб эл-
нинг, халқнинг, келганнинг, кетганнинг кўнглини овласанг, мен
сендан розиман. Энди бўлар иш бўпти. Ҳар иш бўлса, кенглик
блан ўтказмоқ керак!“ — деб, Гўрўғлибек махфий, зоҳир га-
пининг ҳаммасини Холдорхонга айтиб, Гўрўғлибек Чамбил-
дан чиқиб бораётипти:

Қирғий деган қушлар бўлар қиёда,
Лочин деган қушлар ётар уяда.
Чўлга тушди бек Гўрўғли пиёда,
Йўл тортади балки отдан зиёда.

Якка танҳо, кўринг, йўлда келади,
Жўрасиз теккиз, дўнгда жилади.

¹ Икки ўртаси.

Пиёдалаб келаётир валламат,
Шундай юрар, отнинг йўлини олади.

Бораётир гоҳ нишоб, гоҳ ўрларда,
Адир, қия, баланд-баланд ўрларда.
Отдай бўлиб йўл тортади пиёда,
Бораётир кўз кўрмаган ерларда.

Булбул ошна бўлар боғнинг гулида¹,
Жўраси йўқ, танҳо асо қўлида.
Отдай бўлиб, балки отдан зиёда,
Бораётир Эр Хизирнинг чўлида.

Бу маслаҳат улуғларнинг ҳаласи,
Банди ётар Бол Аваздай боласи.
Одамларга кўрсатади девона,
Қўлда ҳасса, бошинда бор куласи.

Топмасин деб, одамлардан баҳона,
„Хув“ — деб полвон йўлга бўлиб равона.
Одамларга билдирмасдан сирини,
Бек валламат кўрар кўзга девона.

Беклар минар бедов отнинг толмасин,
Айёр кўпдир, биров билиб қолмасин.
Девона бўб бораётир валламат,
Жаҳонда ҳечким бефарзанд бўлмасин.

Ҳай аттанг-а, йўлбарс эдим, нор эдим,
Ҳарна десанг, айтганингча бор эдим.
Бефарзандлик мендай мардни хор қилди,
Бўлмаса мен қачон кулоҳдор эдим?

Юрган ерим адир экан, чўл экан,
Бефарзанднинг қайғу-ғами мўл экан.
Охир келиб мендай мардни хор қилди,
Бефарзанднинг охир куни шул экан!

Аваз дедим, тарк эттим у элимни,
Булбулдай бўб сайратаман тилимни.
Ўзинг очгин баҳор қилиб кўнглимни,
Омон-эсон бергин отим, ўғлимни.

Пиёдалаб юра-юра Гўрўғли,
Тоғлар ошиб, дар'ё кечиб Гўрўғли,

¹ Гулига.

Охир етти Хунхор вилоятига,
Кириб борди Хунхоршоҳнинг шаҳрига.

Ана энди Гўрўғлибек иссиқ-совуқ йўл азобини тортиб, оёғларини қабартириб, ўзини ҳоритиб, чарчатиб, йигирма кун деганда Хунхоршоҳнинг шаҳрига кириб келди.

Ана энди яна бир сўз айтилмай қолган экан. Гўрўғлибекка ёшлик чоғида пирлари дуо хос қилганда, айтган эди: „Душман балосидан ҳарқандай одам бўлса, хоҳ қаҳринг блан, хоҳ жўн қарасанг, юраги ёрилиб ўлгай!“—деб. Бу хабар бутун элга, ҳамма халойиққа тарқалган эди.

Гўрўғли шундай дарвозадан кириб бораберса, бир ажалли етган баччағар, бир бурчакда ёзилиб турган экан. Гўрўғлибек шундай бир қаради. Ҳалиги одам бирдан дод солиб йиғлай бошлади: „Вой ўлдим, вой-вой ўлдим, анови баччағар менга бир қаради, ўтим ёрилди, талоқ ҳам ёрилди. Ў одамлар, шул одам Гўрўғлимикин? Ў ёронлар, ўлдим! Шул одамни кўринглар, билинглар! Ман ўламан! Одам бўлмайман, ўлдим! Ҳай ўлдим, ҳай“—деб бақираберди.

Гўрўғлибек елкасини қисиб, энкайиб кетаберди. Бир-икки одам бориб, Гўрўғлибекни қайтариб олиб келди: „Ў бова, манови одам сени Гўрўғли дейди, манга қаради, ман ўламан, деб бақиради. Айтинг, сизники қаёқдан? Қачон келдингиз? Отингиз нима? Касбингиз нима? Ким бўласиз?“—деб сўрашдилар. Шунда Гўрўғлибек: „Сизлар Гўрўғлибекни яхши танир экансизлар, мен саксон саккиз ёшдан ўтибман, Гўрўғлини кўрганлар айтади:—қирқ икки, қирқ учларда бор—деб. Баракалло сизларга, юзга кирсам ҳам, ман Гўрўғли бўлсам. Шул ақл-фаҳмларинг блан қандай қилиб қишдан чиқдинглар, баракалло сизларга! Гўрўғлини танитиб қўяр эканман-да!“—деб Гўрўғлининг айтаётган сўзи:

Йиғламай найлайн, кўзга ёш келди,
Яхшилик қиламан деган, мушт келди.
Бек Гўрўғли бу ҳолатда не ишлар,
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди!

Одамзодга ҳарбир ишлар душ келди,
Бир хил одам меҳри қаттиқ, тош келди.
Гўрўғлибек бўлса—Чамбилдинг хони,
Мен эшонман, менинг отим Хушкелди.

Ҳар замон, ҳар замон мунда келаман,
Элотингдан назир йиғиб оламан.
Туркистонда эшонлардан бўламан,
Ман Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Эшитинглар мендай эшон зорини,
Ажал келса қўймас йўғу-борини,
Манзил қилдим Қизилжарнинг ғорини,
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Муридим кўп, кўп келаман элингга,
Ҳайрон қолдим букундаги фе'лингга.
Тушунмадим хаёлингга, тилингга,
Ман Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Аё мардлар, эс-ақлингди олама?
Элга подшоҳ сра гадой бўлама?
Юрт эгаси девоналик қилама?
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Сизларда йўқмекан ақлманд дониш,
Менинг сўзларимни қилманг фаромуш.
Подшоҳ бўлар, унда йўқми ақли-ҳуш?
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Гўрўғли подшоҳдир Чамбил элига,
Қулоқ солинг мендай эшон тилига.
Ул зор эмас одамларнинг пулига,
Ман Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Ана энди Гўрўғлибек бу сўзларни айтганча, кўп одам бошига йиғилиб қолди.

Ана ҳалиги одам ҳали ҳам додлаб, фар'ёд қилиб, бақираётир: „Уламан, ҳеч касалим йўқ эди, шул баччағар қаради, шул балога йўлиқдим. Шу одам тайин Гўрўғли!“ деб шовқин солиб бақиради.

Гўрўғлибек: „Менинг отим Хушкелди эшон, Қизилжарнинг ғорида истиқомат қиламан, ҳар замонда, бир-икки ойда бир келиб, шаҳарни оралаб, муридларимдан назр-ниёз олиб кетаман“ — деди.

Шунда бир бола туриб айтди: „Тунов кун бизникида бир оқшом ётиб кетиб эди, бу Хушкелди бовам“ — деди. Бошқа бирови айтди: „Ҳа, сеникига келган бўлса, ундан илгари бизникига ҳам келиб кетиб эди-да“ — деди. Шунда уёқдан бирови туриб айтди: „Ў одамлар, бу одам энди ўлади, асли булар тўртов эди, учови ҳам шундай бўлиб ўлди. Охири бу қолиб эди, бу ҳам шундай бақириб ўлади!“ деди. Яна бириси айтди: „Ўлсанг вағирламай, додламай ўлабер-да! Саксонга кирган бир одам-да, „сен мени ўлдирдинг“ дейди. Шу ҳам гапми?“ — деди. Шунда бир одам айтди: „Ў болалар, қари эшон, мўйсафид чолни, сен Гўрўғли, деб кайфини учирдик. Энди чол бованинг димоғини

чоғлаб юборинглар! Ў болалар, қуруқ қолманглар, пуллари-
нинг бўлса бериб, дуосини олинглар!“—деди. Яна айтди:
„Ў бова! „танимасни—сийламас“ деган гап бор, биз сизни
танитай туриб эдик, энди танидик, хафа бўлмайсиз, энди
болаларни дуо қилинг!“—деди.

Ана шунда Гўрўғли, эшон бўлиб туриб, назир пуллари-
рини олаберди. Гўрўғлибек пулларни олиб: „Ў болалар,
биз қарри одам, биздан дуо қилмоқ, сизлардан дуо олмоқ!
Қўлингни кўтар, ҳамманг омин де!“—деди. Ҳаммаси „омин“
депти. Гўрўғлибек дуо қилапти: „Омин-омин, шанба куни
шартоқ бўл, якшанба куни фартоқ бўл, душанба куни жо-
нингдан айрил, сешанба куни кўзингдан айрил, чоршанба
куни қош-қовоғингдан айрил, пайшанба куни қўл-оёғингдан
айрил, жума куни биттанг қолма, баринг қирил! омин-омин“—
деб, дуо қилиб чиқиб кетди.

Ана энди Гўрўғлибек бошқа жойга бормади. Уч-тўрт
кун подшоҳнинг ўрда, ҳовлиларини кўриб, текшириб, диқ-
қатлаб юрди. Ҳечким: „Сен кимсан, нима қилиб юрибсан?“—
демади. Майли, шундай қилиб юраберсин.

Хунхоршоҳнинг элида учта мастони бор эди. Катта мас-
тон, Уртанча мастон, Кичкина мастон дер эдилар. Уни
Қалдирғоч мастон ҳам дер эдилар. Қалдирғоч мастон юз
ўн еттига кириб эди. Узи олпинчоқда солпинчоқ, таққани
эшак мўнчоқ, ўйнагани қўғирчоқ, учкани ҳалунчоқ. Манг-
лайидан тарлон очган, икки чаккасининг гўшти қочган,
ўзи буришган, ким дуч келса уришган, эни-боши қурушкан,
ҳамсоялари блан кунда юлишган, бойтебатдай калласи,
совзи ювадиган гов саватдай кампир эди.

Ана бир куни томнинг орқасига чиқиб, сийиб, иштон-
боғи узилиб кетиб, офтобрўйга қараб битбозлик қилиб
ўтирса, Гўрўғлибек аста-аста ўтиб кетиб бораётир, бачча-
ғар уни кўриб кулди.

Ана шунда иштонини кийиб, Гўрўғлининг ёқасидан
ушлаб силкиб, етаклаб Гўрўғлига айтади:

Кўп ўлжалар олиб бординг қал'ангга,
Дил кошол бўб, бол Аваздай болангга.
Барақалло қилиб келган ҳийлангга,
Қойил бўлдим кийиб келган кулонгга.

Майдон-майдон эрсан, отинг елибсан,
Аваз деб сан, ширин жонинг бўлибсан.
Мард ўғлонсан, дар'ёдай бўб тошибсан,
Оқ пар суриб, оқ соқолли бўлибсан.
Барақалло қилиб келган ҳийлангга,
Сад офарин кийиб келган кулонгга.

Эшитиб ол мендай мастон тилини,
Оқ парминан кезиб Хунхор элини,
Ҳийламан об кетиб Аваз ўғлини,
Бузиб кетар Хунхорнинг манзилини,
Баракалло қилиб келган ҳийлангга,
Қойил бўлдим кийиб келган кулонгга.

Хунхорнинг элида мастон йўқ дединг,
Танимайди дединг, кўнглим тўқ дединг.
Ким билади, бу соқолим оқ дединг,
Қарри бўлай мен бир бесаёқ дединг,
Баракалло қилиб келган ҳийлангга,
Сад офарин кийиб келган кулонгга.

Қулоқ солгин мендай кампир зорига,
Ҳийламан оралаб эл шаҳарига.
Йўлиқтирай Хунхоршоҳнинг қаҳрига,
Остирайми Хунхоршоҳнинг дорига.
Баракалло қилиб келган ҳийлангга,
Қойил бўлдим кийиб келган кулонгга.

Қўлга тушдинг, етмассан мақсатингга,
Боралмассан Чамбил деган элингга.
Ҳийламан келгансан Ғиркўк отингга,
Обкетай деб Аваздай фарзантингга.
Баракалло қилиб келган ҳийлангга,
Қойил бўлдим кийиб келган кулонгга.

Бек Гўрўғли, еткан экан ажалинг,
Ҳозирга етмайди энди мажолинг,
Кўп элларни хароб қилди жанжалинг,
Хунхоршоҳнинг дори бўлди мўлжалинг.
Баракалло қилиб келган ҳийлангга,
Қойил бўлдим кийиб келган кулонгга.

Бек Гўрўғли қутулмассан, ўлдим, де,
Ажал еткан экан, энди бўлдим, де.
Мастоннинг қўлида гулдай сўлдим, де,
Пирга ишониб, кўп армонда қолдим, де,
Баракалло қилиб келган ҳийлангга,
Қойил бўлдим кийиб келган кулонгга.

Ана шунда Қалдирғоч мастон Гўрўғлибекнинг ёқасидан ушлаб, судраб олиб кетаберди. Гўрўғлибек қийшайиб, майшайиб, суйратилиб, етакланиб бораётир. Ана шунда шул етаклаганча судраб, Гўрўғлибекни „қора боскур, ер юткур,

яшшамағир, юрт бузуғи, бошингни егур, ялчимағур!“—деб
Қалдирғоч мастон фатирда-футур қарғаб, шовқин солиб,
түп-тўғри подшоҳнинг олдига олиб борди. Шунда кампир
мастон—Қалдирғоч мома — Хунхоршоҳга қараб бир сўз
айтияпти:

Кўкрагимда кўпдир войим,
Обод бўлғай юрган жойим.
Улуғим, пушту-паноҳим,
Арзимни эшит, Хунхор шойим,
Гўрўғли қаттоли шулдир,
Одамхўр баттоли шулдир.

Дар'ёдай тўлиб тошган,
Балонинг тоғидан ошган,
Тўхтамишман савашган,
Қора девман қон тўкишган.
Ҳийлакор баттоли шулдир,
Гўрўғли қаттоли шулдир.

Эшиткин момангнинг сўзин,
Ман ҳақлайин Хунхор тузин.
Кезган, болам, ернинг юзин,
Ўйган Тўхтамишнинг кўзин,
Гўрўғли қаттоли шулдир,
Одамхўр баттоли шулдир.

Мен бўлайин сенга банда,
Тузингни еб, бўб шарманда,
Ҳийламинан келган мунда,
Қолмагин, болам, армонда.
Гўрўғли қаттоли шулдир,
Одамхўр баттоли шулдир.

Кўҳиқопни вайрон қилган,
Девларни ҳайрон қилган.
Тўхтамишман Қора девнинг
Маконини вайрон қилган.
Гўрўғли қаттоли шулдир,
Одамхўр баттоли шулдир.

Ирамдан Мисқолни олган,
Париларга ташвиш солган.
Оға Юнусни йиғлатиб,
Кўҳиқопни қиргин қилган.

Тарафсиз полвони шулдир,
Гўрўғли султони шулдир.

Бузиб кетар Хунхорингни,
Вайрон қилар шаҳарингни,
Ўйламай сол заҳарингни,
Чиқар дилдан хуморингни.
Гўрўғли қаттоли шулдир,
Ҳийлакор маккори шулдир.

Келган, болам, Ғиротига,
Бол Аваздай жаллотига.
Етмай ўлсин мақсатига,
Боралмай мамлакатига.
Гўрўғли қаттоли шулдир,
Ҳийлакор баттоли шулдир.

Қараб турма, қилинг ишин,
Наф қилмас сўнгги койишинг,
Қонин тўкинг, кесинг бошин,
Ҳариф билмас ҳадсиз кишин.
Гўрўғли қаттоли шулдир,
Ҳийлакор баттоли шулдир.

Қалдирғоч моманг айтади,
Сени эҳтиёт этади.
Кўп едим тузингни, болам,
Душманингни кўрсатади.
Гўрўғли султони шулдир,
Одамхўр баттоли шулдир.

Ана шунда Хунхоршоҳ кулиб юборди. Айтди: „Ў мома, сенга нима бало бўлди, аввалоси чолни етаклаб келибсан, кўрганлар айтади, Гўрўғлини қирқ беш, қирқ олтида дейди. Сен бир юзга кирган чолни қаёқдан топиб олдинг, ё бўлмаса, тегаман десанг, олмайман дейдими? Нима бало, ў мома, сенинг бу ишинг ақлга тўғри келмай қолди. Шу чол Гўрўғлими?“—деди. Қалдирғоч мастон айтди: „Ў Хунхор, бунинг иккита пари бор, қадимги хосиятли қушларнинг нухаси. Агар оқ парини бетига суркаса, шундай чол бўлади. Қора парни бетига суртса, ёш йигит бўлади. Шундай қилиб оқ парни бетига суркаб, чол бўлиб юрипти. Шундай қилмаса, буни ҳарким танийди. Юзи қурсин бунинг!“—деётир. Гўрўғлибек ерга қараб турипти. Хунхоршоҳ кулиб-кулиб айтди: „Агар Гўрўғли бўлмай, бошқа бўлса, ў мома, гуноҳи сенга тушади. Гўрўғли бўлса, ўз гуноҳи ўзининг бўйнида кетади; ў жаллодлар, боринглар, бо-

вамнинг умрини охир қилиб, дорга осинглари!—деб фармон берди. 18 жаллод, мирғи саловот, дахил ҳайбат, одамларнинг қулоқ бурнидан бўйнига ҳайкал қилиб осган бадсиёқ одамлар келиб, Гўрўғлибекнинг қўлидан ушлаб, етаклаб юрмоқчи бўлаберди.

Шунда Гўрўғлибек: „Товба, товба, астағфирулло! Товба, шуми адолат! Шундай қиладими, товба?—деяберди.

Шу вақтда Донишманд кал, Хунхоршоҳга жуда иноқ, Авазни банди қилган баобрў эди, у: „Ў бова, нимага товба дейсан?“—деди. Гўрўғлибек айтди: „Подшоҳ баадолатнинг олдига икки одам келса, бировини сўраса, ул бировини сўрамай дорга буюрса, шулни адолат! Товба демай, нима деймиз? Товбадан ҳам ўтиб кеттику!“—деди. Ана шунда Донишманд кал айтди: „Тахсир подшоҳим, бовадан ҳам сўранг! Нима дейди. Ҳар нучук адолат қўлдан кетмасин!“

Шунда Хунхоршоҳ айтди: „Ў бова! Кампир сени Гўрўғли деб олиб келипти. Сен Гўрўғлисанми? Моманинг сўзига нима дейсан?“

Ана шунда Гўрўғли Хунхоршоҳга қараб бир сўз айтипти:

Менга қандай золим кампир дуч келди,
Йиғламай найлайн, кўзга ёш келди.
Бек Гўрўғли бу аҳволда нима ишлар?
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Доим тинмай шаҳарингга келаман,
Элотингдан назир йиғиб оламан.
Туркистонда эшонлардан бўламан,
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Ҳар замон, ҳар замон келиб кетаман,
Эл оралаб, холис дуо этаман.
Қизилжарнинг мен ғорида ётаман,
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Шум кампир айлади вужудим поймол,
Илоҳий ёмонга етқайда завол.
Бу кампирнинг бойин дейди Ислом чол,
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Ичкилик шарбатин ичмай маст эдим,
Ўз ҳолимга баланд эдим, паст эдим.
Ислом чолман қучоқлашган дўст эдим,
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Ислом чолга кун қиёмат бўлипти,
Ўткан ойда менинг дўстим ўлипти.
Эсиз дўстим, очилганда сўлипти.
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Ислом блан ўзимни дўст деб эдим,
Мен дўстимга фотиҳага кеб эдим.
Дўстим учун мунга меҳмон бўб эдим,
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Золим кампир, айтар, „мани ол!“, дейди,
„Мулла обкеб, никоҳингга сол!“, дейди.
Менингминан ватан, қозон қил дейди,
Мен Гўрўғли эмас, отим Хушкелди.

Оҳ деса тўкилар кўзлардан ёшлар,
Оллоҳ деган хонақоҳда дарвишлар.
Ўз кунимни кўралмайман, султоним,
Мен дуогўй, менга ватан немишлар¹.

Ўлдирсанг ўламан, муни олмайман,
Энди ватанингга қорамни солмайман.
Ана энди айтиб бўлдим, подшоҳим,
Ўлдирсанг майлига, ўлсам олмайман.

Ана энди Гўрўғлибек бу жавобни айтиб бўлгандан сўнг, Донишманд кал айтди: „Тахсир подшоҳим, сиз шул кампирга кўп парво қиласиз. Бу кампирни бу чолдан бошқа одамлар ҳам ёмонлаб кўп сўзлайди. Ул, дойим анойи кишиларни алдаб, уйига олиб бориб, доим ўйнаш излайди. Бўлмаса, ёши ошиб, ҳали ҳам эр излайдими?“ — деди. „Урҳо кампирни, ур!“ — деб оталиқ буюриб юборди. Оқ тоёқ, кўк тоёқ, ясавул, шоғовул, баковул, қоровуллар уриб, итариб чиқариб юборди. Шунда Хунхоршоҳ айтди: „Ў оталиқ, бекор қилдинг! Бул кампирлар бир вақтлар элимга, шаҳримга ҳийла блан кирган душманларни тутиб берган, сен ра'йига қарамай уриб юбординг.“

Донишманд айтди: „Сен подшоҳсан, бўлмаса шу кампир нимани биллади?“

Шоҳ айтди: „Энди Ўртанча мастонни топиб келингллар!“ — деди. Бориб олиб келдилар. Мастонга Гўрўғлини кўрсатди. Ўртанча мастон таниёлмай, Гўрўғлига кўп зеҳн қўйди. Турғизиб, юргизиб ҳам қаради, яқин билалмади. Ана энди подшоҳга қараб мастоннинг айтаётган сўзи:

¹ Нима қилади.

Мени кўрди бадбахт бул, ерга боқти,
Қош-қовоғи мунинг сирдан йироқти.
Гўрўғли каттади, мунинг қомати чоқти,
Гўрўғли қорасоқол, мунинг соқоли оқти.

Гўрўғлининг мундан катта жасади,
Келишмайди синласа қиёфати,
Ҳечбир ери ўхшамайди, келбати,
Қалдирғочнинг сўзи ўхшар тухмати,
Гўрўғли каттади, мунинг қомати чоқти,
Гўрўғли қорасоқол, мунинг соқоли оқти.

Гапирса ҳар замон сўзи ўхшайди.
Ерга қараб турди, кўзи ўхшайди.
Кўп ери келмайди, синчиклаб боқсам,
Юргизиб қарасанг изи ўхшайди.
Гўрўғли каттади, мунинг қомати чоқти,
Гўрўғли қорасоқол, мунинг соқоли оқти.

Бек Гўрўғли гадой бўлиб келмайди,
Ор қилади, сра гадой бўлмайди.
Бу чолнинг сурати унга келмайди,
Ўхшаганман бул Гўрўғли бўлмайди.
Гўрўғли каттади, мунинг қомати чоқти,
Гўрўғли қорасоқол, мунинг соқоли оқти.

Гўрўғлининг жасати тўладан-тўла,
Бованинг олдида ул катта мўла,
Гўрўғли бўб қайтиб қилади ҳийла,
Ҳеч вақтда Гўрўғли киймайди куло.
Гўрўғли каттади, мунинг қомати чоқти,
Гўрўғли қорасоқол, мунинг соқоли оқти.

Мусофирдир, койиманглар, урманглар,
Гўрўғли деб мунга азоб берманглар.
Кўнглин овланг, дилга ғам кетирманглар,
Болалик қиб, азоб бериб юрманглар.
Гўрўғли каттади, мунинг қомати чоқти,
Гўрўғли қорасоқол, мунинг соқоли оқти.

Ўртанча мастон дер, Гўрўғли эмас,
Гўрўғлига ҳечбир нишони кemas.
Уч белгиси қиёфати демасанг,
Бир дуогўй бу чол, Гўрўғли эмас.
Гўрўғли каттади, мунинг қомати чоқти,
Гўрўғли қорасоқол, мунинг соқоли оқти.

Ана энди Ўртанчи мастон таний олмади. Гўрўғлибек ҳам ўзи қисиниб, ғужуниб, бурушиб турди. Шунда Қалдирғоч мастон айтади: „Ў Уртанчи мастон, ўлақол! Мунинг оқ пари бор, билмас экансан-да, ўл-а!“ деди. Тағин айтди: „Ў Уртанчи мастон, бу оқ парини суртиб, оқсоқол бўб келипти. Уртанчи мастон, сен Гўрўғлини танимадинг! Юзи қора Гўрўғли шу!“ — деди.

Ана энди Хунхоршоҳнинг аччиғи келди, айтди: „Ўлинглар мастон бўлмай, тағин айтасизлар уялмай, биз мастонмиз деб. Шундай қилиб мастон бўлгунча, экавингнинг ҳам бир очиқ гўрга кириб ётканларинг авло!“ — деб газабланиб, катта мастонга одам юборди.

Энди Гўрўғлибекнинг ҳам мазаси кетди. Нимагаки, Катта мастон дегани, шундай мастон эдики, Гўрўғлибекни ўтга куйдириб юбориб, кулини олиб кўрсатсангиз ҳам танир эди. Гўрўғлибек Катта мастонни кўрган ерида „Мома, париларнинг олдига боринг, бир-икки кун бизга меҳмон бўлиб борсангиз бўлмайдими?“ — дер эди. Агар бормаса, бошқа ёққа бораман деса, қўлида, ё киссасида нимаси бўса, берар эди. Гўрўғлибек ҳам Катта мастонни танир ва кўп яхшиликлар қилган эди.

Катта мастоннинг қўшночилиги ҳам бор эди. Бирхил туғмас хотинларга дори бераман деб юрар эди. Бир кун Гўрўғли овга чиққанда, Катта мастон ҳам дори тераман деб, Балотўғ деган тоққа бориб қолган экан. Бало тоғида бир аждаҳо Катта мастонни ўлдирадиган бўлганда, ақлини дой бериб, қочиб қутулалмасдай бўлиб, тоза ўзидан умид узган экан. Шунда Гўрўғли устидан бориб қолиб, Ғиркўкка қамчи бериб, аждаҳога кўндаланг бўлиб, сипори ёй блан отиб, қилич блан чопиб ташлаб, Катта мастонни бир ўлимдан айириб юборган жойи бор эди. Гўрўғли ичида: „Хоҳи энди, шу ерда Катта мастонни ўлимдан айирганим эсига тушса—бир гап бўлар, бўлмаса, ўлдик-да“ — деб турпти.

Бир вақтда Катта мастон келиб қолди. Катта мастон биринчи назардаёқ Гўрўғлини таниди, лекин бир ўйлаб олиб, ҳалиги икки мастонга қаради, айтди:

„Мастон бўлмай ўлинглар, мастонликдан уялмайсизларми? Бул чол Хушкелди бова! Бу бизнинг эшонимиз. Ўзи Қизилжарнинг ғорида ётади“ — деб эшонга қараб ҳол-аҳвол сўрашиб:

„Эшоним, нимага бизникига бормадингиз, ҳалиям бўлса юринг, шўрвани аччиқ қилиб, қалампирди кўп солиб тўйғазайин“ — деди.

Гўрўғли айтди: „Бормайман, энди бўлди, ўлсам ҳам, Қизилжарнинг турпоғини яласам ҳам далага чиқмайман. Утрикчи, ёлғончилар тағи авлиёман деб, мани алдагани зиёд.

Катта мастон айтди: „Нимага эшонимни сўкаябсиз?“ Гўрўғли айтди: „Чилтанни сўкаябман, бир кун Қизилжарда ётиб эдим, бир палла қирқта кулоҳ кийган кириб келди. Улар айтди: „У эшон, бизлар чилтан бўламиз, сени ўзимизга қўшиб мардон ғайблардан қиламиз!“ деди. Мен: „Ҳали мен сизларга қўшилмайман“ — дедим. Шунда улар айтди: „Шул вақтда иккита адолатли подшоҳ бор. Бирови Хунхоршоҳ, бирови Гўрўғли. Кўп яхши адолатли, ин’ом-эҳсонли! Сен юрсанг шул экавининг юртида юр, кўп иззатлик-ҳурматлик бўласан!“ — деди. Аввол мен ана шуни эшитиб, Гўрўғлининг юртига бордим. Узи мусулмон, одамлари мусулмон. Борсам, Гўрўғли деган хумсанинг, хотини туғмаган тумсанинг бир оти бор экан, қипқизил одамхўр. Агар аччиғи келса, кунда бир одамни ейди. Гўрўғли шундай қилиб четдан борган мусофирларни сайис-отбоқар қилиб қўяр экан. Ул оти, отга ҳам, молга ҳам ўхшамайди. Аччиғи келса, Гўрўғлининг ўзига ҳам оғиз очади. Мен отни алдаб, яхши тапириб олдига бордим. От менга индамади. Шунда баччағар Гўрўғли мени маҳкам ушлаб олди. Отига сайис қилиб қўйди. 18 ой отини боқдим. Бир қулайи топиб қочдим. Шуйтиб баччағардан қутулдим. Ана энди ундан қутулиб, Хунхорни кўрайин деб келсам, бундан ҳузурим шул бўлди. Ана энди мен ул чилтанларни сўкмай кимни сўкаман. Энди Қизилжардан чиқмайман. Бор энди, кетдим, сеникига ҳам бормайман! — деб юраберди. Унинг, Гўрўғлининг отига сайис бўлдим деганини Хунхоршоҳ, Донишманд кал ҳам эшитди. Шунда экави ҳам бирдан „чолни қайтар“ деб қичқирди. Ясовул Гўрўғлини қайтарди. Хунхоршоҳ айтди: „У бова, сиз, излаганга сўраган бўлдингиз. Ул Гўрўғлининг отини сал ювош қилиб, ўт, ем ейдурган қилиб берсангиз, мен нима десангиз бераман“ — деди. Гўрўғли айтди: „У болам, у от қўлга тушмайди. Уни ҳечким ушлаб олалмайди. Ўшанга ўхшаган бир отни олиб келиб, Гўрўғлининг оти дегансизлар. 18 ой қарадим, ўлдим деб эдим, ажалим етган йўқ экан. Бошқа ҳамсоя, қариндошлари „ўлмаган сайисдан бир сени кўрдик“ деди.

Хунхоршоҳ айтди: „У бова, ўша от шу. Сиз шу отни ром қилиб берсангиз“ — деди. Унда Гўрўғли: „Майли, бир бориб кўрай, Гўрўғлининг оти бўлса, бир байт бор, шуни айтса от кишнайди“ деди.

Ана энди Хунхоршоҳнинг одамлари Гўрўғлини олиб бориб отни кўрсатдилар. Қараса, отни занжирбанд қилиб ташлапти. Отнинг бадани кўринмайди. Ем, ўт, сувни томнинг устидан ташлар эканлар.

Гўрўғлибек қараса, Ғиркўкот иягини охирга тираб, кўзидан ёшини оқизиб, ёши, эриган шам’дек қотиб қолипти. Гўрўғли: „Ғиркўк от мени танийди, бир байт ўқисам,

жим туради“.— деган эди. Ана энди Гүрүғли отга қараб
бир сўз деб турипти:

Ассалому алайкум, ҳайвон Фиркўк от,
Бормисан омон, жонивор хоназот.
Вафодорим, жониворим Фиротим,
Устингда омонма Аваздай жаллот?

Сен эурсан аввал-ахир муродим,
Уруш майдонида менинг қанотим.
Жониворим, омон-эсон бормисан,
Дун'ёда муродим, жонивор Фиротим.

Жонивор Фиркўк от, кўрдим ўзингни,
Излаб топалмайман йўлда изингни.
Ҳам фарзандим, ҳам муродим Фиротим,
Омонма, сўрайин шер Авазимни.

Фиркўким, ҳайвоним, отим зормисан?
Вафодорим, менга интизормисан?
Ҳам отимсан, ҳам қанотим, фарзандим,
Омон-эсон жониворим бормисан?

Қирғий деган қушлар бўлар қиёда,
Кун-кундан аламлар бўлган зиёда.
Омон-эсон сени кўрдим, Фиротим,
Жонивор, Чамбилдан келдим пиёда.

Фиркўк отим, зоҳирда сен давлатим,
Ғазо кунни отим ва ҳам қанотим.
Мақсадли кун „тила-тила“ деганда,
Азизлардан тилаб олган фарзантим.

От эмассан, жониворим, ўғлимсан,
Чамбилимсан, вилоятим, элимсан.
Омон-эсон кўрдим сени, жонивор,
Муродимсан, дилкашол кўнглимсан.

Чамбил элдан излаб келдим ўзингни,
Эшитгин, Фиркўк, айтган сўзимни.
Вафодорим, жониворим Фиротим,
Кўрсам эди бол Аваздай қўзимни.

Дам шу дамди, ўзга дамди дам дема,
Устингга сайис бўларман, ғам ема.

Бул сўзимга қулоқ солгин, Фиротим,
Кўнига ботмон арпадан кам ема.

Жонивор Фиркўкот эгасин кўрди,
Тўрт оёғин ерга тираб, чинқирди.
Фиркўк отнинг на'ра тортган довшига,
Етти осмон, ерлар ларзага кирди.

Шундай қаттиқ бир кишнади Фиркўк от,
Хунхоршоҳнинг шаҳр жавлик янғирди,
Эшитмаган, кўринг, одам қолмади,
Офарин, демаган одам бўлмади.

Одам қолмай бари бирдан эшитти,
Ана энди Фиркўк отни кишнатти,
Гўрўғлидан бошқа гумон қилмади,
Энтиктириб Фиркўк отни пишнатти.

Қанча занжир, темирларни Гўрўғли,
Барин ешиб Фиротини бўшатти,
Барисин чиқариб ташлаб далага,
Сайнхонани тозалаб ўхшатти.

Хунхоршоҳ, Донишманд кал: „Бовам ҳақиқатан сайнс бўлган!“ — деб ўтираберди. Гўрўғлибек бориб айтди: „Баракалло, подшоҳим! Бу отни қандай қилиб ушлаб олдингиз! Мен ўзим айтар эдим, ўз ақлим блан: икки подшоҳнинг қайсиси баланд бўлса экан? Гўрўғлини кўп мақтайдилар. Мен ҳам, Гўрўғли баланд-да деяр эдим. Энди билдим, сиз баланд-устун экансиз. Энди, хоним, подшоҳим, Гўрўғлида ҳеч гап йўқ. Унинг ишонгани бари шул оти эди. Гўрўғли қанча иш қилиб юрт олипти, барини шул от блан олган. Балли, шоҳим, балли. Биз сизга тан бердик“.

Хунхоршоҳ айтди: „Ў бова, энди сиз отни ўргатиб беринг. Тўрт-беш сайнсга индамайдиган бўлсин. Бул отнинг овозаси катта: Бектош Араб қирқ минг қизил тилло берман деган. Ундан бошқа та'рифи кўп“.

Гўрўғлибек айтди: „Ҳа, менга нима гап бўлди. Мен шул отдан қочиб чиққан эдим, тағин тутилдим. Эй товба, бу қандай бўлди?“ — деди.

Хунхоршоҳ айтди: „Ў бова, мени Гўрўғлидай деманг, сиз хизматни қилаберинг, биз ҳам ишни катта қиламиз!“ — деб, кўп ва'далар берди.

Ана энди Гўрўғли айтди: „Қочиб эдим, яна тутилдим. Майли бўлмаса, йигирма кун боқайин. 20 ботмон арпа беринг, ўзим ҳам от олдида ётаман. Тўрт ёшар катта қўйни сўйиб беринг. Шўрва қилиб ичиб ётаман. Ман қарри

одам, устимга тўшак беринг, энди шоҳ айтганини қилмасак бўлмас!“—деди. Хунхоршоҳ ҳаммасини қилди.

Ана энди Гўрўғли отни боқаберди. Гиркўк от боягидай бўб семириб, тобга келди. Гўрўғлининг бу дун'ёда Гиркўк отдан яхши кўрган нарсаси йўқ эди. Шунда бир оқшом ётиб, уйқуси қочиб, дун'ёдан шикоят қилиб, бир сўз айтиб туришти:

Пайдо бўлиб икки гавҳар донадан,
Парвоз қилиб учиб манзилхонадан.
Танҳо ўзим пайдо бўлиб онадан,
Шундай келиб кетсам манов дун'ёдан.

Тириклик, тири бандада тиним йўқ,
Ўзим эрман, лекин қайтай, наслим йўқ,
Ўзим ўлсам ўрнимда йўқ нишоним,
Акам, укам, синглим, опа, ўғлим йўқ.

Эр эдим, шередим, мардман нор эдим,
Бир қўшинга якка-танҳо дор эдим.
Кимни десанг, менам шунча бор эдим,
Мардонликда ҳарна десам дер эдим.

Бу дун'ёда фарзанд экан ҳаваси,
Бекор экан фарзанддан сўнг ҳаммаси.
Ўзинг ўлсанг бор-йўғингнинг эгаси,
Фарзанди йўқ, ортинда қоб нимаси¹.

Отим қолар, қолмас дун'ёда изим,
Қани бўлса эди ўғлим ё қизим.
Қолмас эди менинг зарра армоним,
Бўлса эди менинг ному-нишоним.

Ўғли борнинг ёниб турар чироғи,
Қизи борнинг албатта бор тирноғи.
Бу зоҳирда ўғли, қизи бўлмаса,
Унинг бордир хазон тўккан чорбоғи.

Ана Гўрўғли оқшом ётиб, ўзига ўзи ақл бериб, „Энди нима керак?“ — деб, Гўрўғли ўйлаб ётди. Эрта туриб тонг отди. Шўрвани ичиб, қорнини тўйғазиб, Гиркўк отни минди. Яланғоч бўйнидан боғлади ва миниб подшоҳ томон борди. Подшоҳ аркон давлат ва халойиқ блан ўтирган эди. Халқ мунга кўриб: „Бовам жойида эканку!“ деб, ҳаммаси қойил бўлиб қолди. Шунда Хунхоршоҳнинг димоғи чоғ бў-

¹ Фарзанди йўқнинг орқасида нимаси қолади.

либ: „Ҳў бова, қани жонингдан боваси! Отни яхши ювош қилиб қўйибсиз, баракалло, баракалло, бова! Энди сизни ота қиламан. Шу шаҳардан қаердан хоҳласанг, манзил-макон қилиб бераман. Ота, хоҳласанг жуда ёш қиздан олиб бериб, сизни ёш қилиб қўймасамми?“ — деб, пошшонинг кўнгли шод бўлди. Шунда Гўрўғли айтди: „Ў подшом, бу отнинг тўлган пилласини сиз кўрган эмассиз. Мундай кучдор от йилқининг ичида бўлмас. Гўрўғлининг кўзига ҳеч нарса кўринмайди, эси-дарди—оти. Ҳали бизлар арпа бериб боқиб юрибмиз. Гўрўғли бўса, якзил емига майиз қўшиб беради. Кечаси блан атрофига бешта-ўнта чироғ ёқиб, тамошо қиларди. Бу от семирса, манерларининг гўшти пиёладай, косадай, чойнакдай бўлак-бўлак, тўмпоқ-тўмпоқ бўлиб, адир-будир бўлиб, гўшлари чиқиб кетаберади. Осмоннинг остида, ернинг устида, тўрт оёқлининг қаторида, йилқининг жинсида мунга баробар келмайди. Ў подшоҳим, бул отнинг жуда кўп ҳунари бор, қизиқ-қизиқ гаплари бор. Энди, подшоҳим, гапим жуда кўп. Мана қаранг, бу отнинг ҳар турли ҳунар, ўйинлари бор. Гўрўғлидан эшитиб ўрганганман. Энди, от тобга келсин. Биздан тамошосини кўраберинг! Ўғлим, Гўрўғли баттол, баччағар мени ўн саккиз ой сайис қилиб, носвой пули берган эмас. Айтган гапи: „Зўр бер бова, отни яхши боқ!“—дерди. Не ин'ом бор, не эҳсон бор. Энди, подшоҳим, менинг кўнглим, бир кун отни миниб, Гўрўғлини бир кўрсам дейман, шунда: „Ў Гўрўғлибек, беклик шундай бўладима? Бировга хизмат буюрган киши сендай бўладима? Энди қалайсан? Мана, от боқмоқ бундай бўлади!“—деб беш-ўн оғиз сўз айтсам, қасдимни олсам, хумордан чиқсам, дейман“ — деб, подшоҳни кулдиради:

Бек Гўрўғли шума ҳолинг,
 Қани Ғирот, қани Ғирот?
 Энди еткандир ажалинг,
 Қани Ғирот, қани Ғирот?

Гўрўғли, сен ёмон бўлдинг,
 Ким бўса ёмонлик қилдинг,
 Шуйтиб Ғиротдан айрилдинг,
 Қани Ғирот, қани Ғирот?

Шул отдир сенинг давлатинг,
 Ҳам севаринг, ҳам фарзантинг,
 Беклигинг кучи-қувватинг,
 Қани Ғирот, қани Ғирот?

Гўрўғли кўрдингма мени?
 Куйдирмакка келдим сени!

Сен бек бўлсанг сўйла, қани,
Қани Фирот, қани Фирот?

Мард йигит дар'ёдай тошар,
Ин'омига ақли шошар,
Фирот Хунхорга ярашар,
Қани Фирот, қани Фирот?

Гўрўгли, сен бек эмассан,
Ўғрисан, подшоҳ эмассан!
Улуғликка арзимаёсан,
Қани Фирот, қани Фирот?

Сен зўр бўлдинг Фирот минан,
От кўтардинг бир от минан,
Олчи, келиб ғайрат минан,
Қани Фирот, қани Фирот?

Ўлдирмакка келдим сени,
Танийсанку бошдан мени!
Кучинг етса, олчи қани,
Қани Фирот, қани Фирот?

Хушкелдиман, эшит дотим,
Фиркўк, билсанг, менинг отим!
Остимдаги қуш қанотим.
Қани Фирот, қани Фирот?

Ана шунда, ҳаммасини кулдириб айтади: „Ў подшоҳим Хунхоршоҳ ўғлим, менинг гапим жуда кўп“.

Шунда Хунхоршоҳ айтади: „Ў Хушкелди бова, бизга малол келмайди, ҳарнима гап бўлса гапира беринг!“

Унда боваси айтади: „Ў болам, ростми, ё ўтрикми? Гўрўглибек ўтирганда айтар эди: „Ман ғорда чилтанни, мардони ғайбни кўрганман. Шунда, мен қандай кўрсам, мана бу отим ҳам кўрган. Отнинг жамий асбоб-анжомларини шул чилтан азизлар берган. Ман бир нарса қилган эмасман. Манним совут-қалқоним, найза, қиличим, урушда керакли нимам бўлса, ҳаммасини шул чилтанлар берган“ дер эди. Бу отни ман боқиб турибман, у, ҳамма гапни билади. Одамдан ҳам зийрак. Энди, подшоҳим, бу от шул асбобларини ёдлаб, қовоғи уюлиб, гоҳ вақт емини ҳам емай қолади. Энди, подшоҳим, сиз усталарга буюрсангиз, шул асбобларини қилиб берса. Хоним, мунинг абзалини қилиб олайиқ“ — деди. Хунхоршоҳ кулди: „Ў бова, отнинг абзали шу ерда!“

Гўрўглибек айтди: „Ҳай аттанг, болам, аввалдан менга бермадингиз, бўлмаса бир ҳафта бурун семиртиб қўйган

бўлардим“. Шунда, отнинг ҳамма асбобини олиб, Гўрўғлибек кетди. Оқшом ўтти. Эртангисин яна миғиб келди. Хунхоршоҳ сўради. „Ў бова, яна нимага келдингиз?“

Гўрўғлибек айтди: „Ў подшоҳим, кеча сизга айтмабмидим, бу от ҳар сўзни биледи, деб. Ўғлим, кечадан бери отнинг биз блан сози бўлмай қолди. Гўрўғли айтар эди: „Иккита қиличи бор эди“ деб. У, қилични кўриб ётаркан. Ёмоллағур от, кечадан берли шуни излаб қолди. Ўғлим, энди темирчиларни олиб келиб, сурати, нусхасини айтайин, шул қилични бошлаб ишлаб берсин“.

Хунхоршоҳ кулди: „Ў бова, овора бўлма, шул қиличи шу ерда“ — деди. Хунхоршоҳ буюрди, қилични олиб келдилар. Гўрўғли қилични олиб, қувониб, эгарнинг қошига боғлаб қўйди.

Ана энди, Гўрўғлининг димоғи чоғ бўлиб, кеча-кундуз фикри, ақли блан кенгашиб, „Авазхонни қандай оламан экан?“ — деб, кўп ўйлади. Ана энди, Гўрўғлибек ўз аҳволига қараб, бир сўз айтипти:

Бир ёвуз кун тушди маним бошим,
Эронлардан бир имтиҳон бўлмаса.
Ўзим ёлғиз, ҳечкимим йўқ қошим,
Мушкул ишлар менга осон бўлмаса.

Омон-эсон бўлгин, болам Авазим,
Муродим, мақсадим, туйғун шаҳбозим.
Қўлимга кеб тегди Гир асби тозим,
Мақсад чала, Авазхоним бўлмаса!

Аваз эди тоза боғнинг лоласи,
Йигитларнинг олди. шер-аждаҳоси.
Гўрўғлининг дун'ёдаги меваси,
Авазхондан ному-нишон бўлмаса!

Олиб кетсам бол Аваздай ўғлимни,
Омон-эсон кўрсам Чамбил элимни.
Ҳали ҳозир унутиб, соғу-сўлимни.
Қаттиқ мушкул ишлар осон бўлмаса!

Ана энди, Гўрўғлибек оқшом ётди. Эрта тонг отди. Гиротни эгарлаб, тайёрлаб миғиб, сувлигини чайнатиб, гулдай яшнатиб борди. Ана шунда Хунхоршоҳ айтди: „Ў бова, қандайсиз, от минан созмисиз?“ — деб, кулиб сўради. Гўрўғлибек айтди: „Ўғлим, от минан созмиз. Кеча оқшом, мен бир ўйни ўйладим, ўзимга-ўзим айтдим — мен энди подшоҳни бир хурсанд қилиб, димоғини чоғлаб, эл-халқига бир овоза солиб, бир ҳангама кўрсатсам. Қариган палламда иш

кўрсатиб, подшоҳни хурсанд қилсам, деб. Ҳозир Фирот ювош бўлиб қолди. Ёш сайисларга ҳам ўрганди. Энди улар боқиб, қараб турса ҳам бўлади. Энди, подшоҳим, сизга арз шулким, одам кўп ерда, текис қилиб бир жой тузилса, майдон кенг бўлса, қанча одам бўлса ҳам сизга, шу ерда Фиркўк отни ўйнатиб, одамларга бир тамошо берсам. Ўғлим, мен Гўрўғлидан ўрганиб олган эдим. Бул ҳам бир иш-да. Отнинг хуши келиб ўйнаса — ўн саккиз гиштгача чиқади. Бул от кўп ўйинни билади. Кўрса одамзод боласи, ҳайрон қолади“ — деди. Подшоҳга бул сўз ма’қул бўлди. Ана энди, Хунхоршоҳ: „Баракалло бова, сиздан умидимиз шу-да! Бова, отни ўхшатинг!“ — деди.

Ана шунда, подшоҳ одамларга буюрди, катта чорси, регистонлар бузилиб, кенг жой текисланди. Жуда катта жой қилдилар. Паст-баландлик. Пастига ўн минг одам сизга, баландига ўн минг одам сизга. Жой подшоҳнинг айтганидай бўлди.

Ана шундай қилиб, бутун шаҳарга овоза бўлдики, Хушкелди бова, Гўрўғлибекнинг отини ўйнатармиш. Бова Гўрўғлибекдан, ўн саккиз ой сайис бўлиб, Фиркўк отнинг ҳамма ўйинини ўрганиб олган экан. Агар Фиркўк отнинг кўнгли келиб астайидил ўйнаса, ўн саккиз қабат пишиқ гиштнинг устига ўйнаб чиқармиш. Уртага йўғон бир ходани тикка қилиб қўйса, от ўша ходага ўйнаб чиқармиш. Одамлар билмай қолармиш, деб, ҳаммаёққа овоза кетди.

Одамлар айтди: „Бу тўрт оёқли жонивор йилқи бўлса, қандай қилиб узун ходага чиқалади?“ Бу гап ҳаммага овоза бўлди. Эшитмаган одам қолмади. „От ҳам ўйнайдима? Ходага қандай қилиб чиқади? Бориб кўрамиз“ — деб, қиз-жувон, бола-чақа, чол-кампир томларнинг устига жой тузаб олди. Ёш-яланг йигитлар кенг саҳнга жойланиб, ўтириб олди. Одамнинг сон-саногини йўқ.

Подшоҳ Хунхор ҳам, қанча амалдорлар, саркарда, қоровул, ясавуллари блан келди. Улар ҳам ўтирди. Гўрўғли ҳам таваккал қилиб, Авазхоннинг қасдида не хил ўйларни қилиб, ақл-фикрини ҳар ёққа юбориб ётир.

Гўрўғли, Катта мастон блан ҳам гапни бир жойга қўйиб, уни илгари жўнатиб юборган эди. Гўрўғлибек кунда Фиркўк отни боқиб, совутиб, шипириб, сийириб бир оқшом Фиркўкнинг ша’нига қараб, завқ блан шу сўзларни айтиб эди:

Бир ёшида чилтан берган Фиротим,
Бедавлатга давлат бўлган бедовсан!
Сени минсам ғазо бўлар ниятим,
Бефарзандга фарзанд бўлган бедовсан!

Бир ёшингда сувлаб Сунбул тоғини,
Икки ёшда кўрдинг Ирам боғини,

Ирам боғда санамнинг чорбоғини,
Қизлар йитиб, пари минган бедовсан!

Эшит, Ғирот, мендай марднинг сўзини,
Майдонда тубан қиб душман юзини.
Райҳон шоҳнинг Зайдинойдай қизини,
Кўкбулоқдан олиб қочган бедовсан!

Сени минган йигит кирар савашга,
Авлиёча ҳимо бердинг йўлдошга.
Ун тўрт сафар дучор келдинг Бектошга,
Шу арабнинг додин берган бедовсан!

Чилтан бовам ўнг ёлингдан силаган,
Бектош араб қирқ минг тилло тилаган.
— Берайма? — деб элотидан сўраган,
Номи туркман — уллос тортиб йиғлаган,
Элотнинг орини олган бедовсан!

Чуҳ, деганда учар қушдай йўл олган,
Уруш куни йўлбарсдай бўб ғубирган,
Бова Қамбар шарбат блан сув берган,
Азизлар суҳбатин кўрган бедовсан!

Даҳ, деганда Қатортолдан хезлаган.
Шомолига оққан дар'ё музлаган,
Чиргилигин чилтан бова созлаган,
Фалакдан яшиндай энган бедовсан!

Улуғ дар'ёларда одам обиға,
Чечан одам гапни қўяр бобига.
Икки марта бординг Кўҳиқобига,
Учар қушдан улги олган бедовсан!

Сенсан менинг кўнгил хушим, муродим,
Уруш куни ҳамсуворим, қанотим,
Хосиятли чилтан берган Ғиротим,
Тилагим, мақсадим бўлган бедовсан!

Қулоқ солгин мендай марднинг зорига,
Душманни қўймайин йўғу-борига.
Сен боргансан қирқ чилтаннынг ғорига,
Азизлардан дуо олган бедовсан!

Оҳ десам доимо кўнгилим ўсди,
Силтадим, қиличим душманни кесди.
Кўҳиқофдан олиб келдинг Юнусди,
Шу тоғларда жавлон қилган бедовсан!

Дар'ёда сузганлар кемаман солди(р),
Бедовга ярашган қуйруқман ёлди(р).
Бог Ирамдан олиб келдинг Мисқолди(ни).
Париларман ҳамдам бўлган бедовсан!

Арзимни эшитгин, ҳайвон Фиркўкот,
Бол Авазни олиб кетгин хоназот!
Аваз бўлсин омон-эсон, саломат,
Оламга тала-тўп солган бедовсан!

Ана энди, ўша кун и одамлар йиғилаберди. „Нима дейсан, Хушкелди бовам Гўрўғлининг Фиркўк отини ўйнатармиш, ҳаммага тамошо берармиш.“ Ана энди, кўчаларга одам сиғишмайди. Одамлар айтади: „Тезроқ борайлик, дуруст ердан жой олайлик, кейин қолсак жой етишмайди!“ деб, бир-бирини қистаб келаберди.

Хунхоршоҳ ўзига муносиб жой тузаб, тахтини ҳам кўтартириб, салтанат, ҳайбат, сиёсат блан жуда катталиқ қилиб ўлтирипти. Ана энди, баланддаги жойга, қанча сипоҳи бўлса, ўтиришди. Пастги жойни фуқарога қўйди. Одамлар айтади: „Мундай йиғин ҳечқачон, ҳечерда бўлган эмас. Аптидан, тамошо жуда катта бўлади!“.

Ана шу чоқда, Фиркўк отни миниб, ўзини от устида тузаб, Хушкелди бова келиб қолди. Шу л вақтда, ҳамманинг кўзи Фиркўк отга тушди. Зийрак от эди, гапирса тушунар эди. Бир одамнинг кўнглига нима келса билар эди. Шунда, Хунхоршоҳнинг одамлари ўн дона гиштни қабатлатиб қўйди. Бир катта ҳодани ҳам кўмди. Буни кўрган одамлар, бир-бирига қараб сўзлашади: „Шул от ўн саккиз қабат гиштга аста-аста чиқар эмиш!“ — деб. Ҳамма ҳайрон бўлиб ичидан офарин ўқиб турипти.

Ана шунда, Хушкелди бова отни миниб, ўйинга солиб, усул қилапти. Гўрўғли Фиротни така қилиб, тулки қилиб, олқор қилиб, кийик қилиб қичқиртирди. Фирот жуда тобга келса, оғзини очиб, одамларга қараб хезланарди. Одамлар: „Одамхўрнинг оти-да!“ деб, қараб турдилар. Хунхоршоҳ айтди: „Нимага ўйнамайди? Нимага бундай қилади?“ Гўрўғли айтди: „Бу ёмоллағур шундай, хуши келмаса ўйнамайди.“ Хунхоршоҳ айтди: „Майли, бова, нима бўлса, айтинг, бизга малол келмайди, топамиз“ — деди. Шунда Гўрўғли айтди: „Бу от эгасига ўхшаган дун'ёпараст, бир хуржуннинг икки кўзига олтин, кумуш, қимматбаҳо тошлардан солиб қўйинглар, шунда яхши ўйнайди!“. Подшоҳ айтканин қилиб, бир хуржунга тўла олтин, кумуш солиб, отнинг устига ташлади. Гўрўғли отига қараб бир сўз деди:

Кел, жонивор, ўйин бошла,
Ёмон фе'лларинг ташла!

Хафа бўлмай вақтинг хушла,
Ўйна, Гўрўғлининг оти,
Асли туркман хоназоти!

Ҳайдаб берса, оғзини очиб даф' қилади. Подшоҳ айтди: „Нимага уйтади?“

Хушкелди: „Тақсир! Айтмасам бўлмади“ — деди. Хунхоршоҳ айтди: „Мана қара, фуқорадан, сипоҳидан шунча одамлар, бу отнинг ўйинини кўрамиз деб келган. Ўйнамаса, ҳаммаси хафа бўлади.“

Ў бова, айтаберинг, отнинг кўнглидагиғни топамиз!“ — деди. Гўрўғли кўрди, иш бобига келди: „Ў подшоҳим, айтайин, сизлар эшитганми, эшитмаганми? Гўрўғлининг Аваз деган бир жувонмарг ўлгири бор. Унга бу, ёмоллаб ўлгир хуштор, ишқибоз. Агар Аваз бунинг устига минса, бунга жон киради, учар қушларни олади. Ҳавога сапчийди. Энди, болам, Авазхондай болани она туғмайди, энди бунинг дарди Авазхон. Ундан бошқа давоси йўқ!“ — деди.

Ана шунда Хунхоршоҳ, Донишманд, оталиқ, беклар қаҳқаҳа уришиб кулишдилар. Хунхоршоҳ айтди: „Ў бова, Авазхон шу ерда, олиб келамиз!“ — деди. Гўрўғли айтди: „Бўлмаса, тамошони кўраберасизлар. Агар шуни илгари айткан бўлсангизлар, мен ҳали хомага чиқарган бўлардим“ — деб, шовқинни солаберди.

Подшоҳнинг амри блан, мирғазаблар Авазхонни зиндондан олиб келдилар. Авазхон ҳайрон бўлиб, кўнглида: „Хунхоршоҳ мени қийнаб ўлдирса керак, ёки дорга осарми?“ — деб турди. Авазхон қараса, отаси Гўрўғли, йўлбарсдай бўлиб, Фиркўкнинг устида турипти. Ёш бола эмасми, шунда отасини кўриб, Авазхон йиғлаб қўяберди. Шунда Гўрўғлибек, Авазхонга дарғазаб бўлиб, бир оло қаради, шунда Авазхон тинди.

Ана энди, Гўрўғли Авазхонни орқасига миндирди. Отнинг ҳам димоғи чоғ бўлиб, усул қилиб эснаб, кокил ташлаб, ўйин бошлаб, ҳар муқомга тушиб, оғзин очиб, тепкилаб, бовани ҳарёққа олиб қочиб, одамларга даф' қилаберди. Шунда Хунхоршоҳ сўради: „Ў бова, нимага бундай қилади?“ — деди. Гўрўғли айтди: „Ишинг бўлмасин, энди ўйнайди. Бу хомага чиқсам, манов бола тушиб қолармикан?“ — деб қўрқаётир. Бировнинг узун пўтасини олиб келинглари, маҳкамлаб олайик“ деди.

Шунда турган йигитлар узун, қимматбаҳо бир пўтани олиб бориб бердилар. Ана энди Гўрўғли, Авазхонни тушиб қолмасдай қилиб маҳкам боғлаб олди. Ана шунда Гўрўғлининг димоғи чоғ бўлиб, кўнгли оқ, насияси нақд бўлиб, Фиркўкни ҳам ўйнатмоққа ҳақ бўлиб, ана энди байт-ғазал блан отни ўйинга солади:

От бўлар йигит қаноти,
Эр йигитнинг от муроти,
Уйна, Гўрўғлининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Сенсан отларнинг султони,
Гўрўғлининг сенсан жони,
Тамшонгга эл йиғилган,
Ғиркўк бўлсанг ўйна, қани.
Уйна, Гўрўғлининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Чоқлиқ қилиб йиқилмаган,
Тўқлиқ қилиб тиқилмаган,
Чочаси чангга ботмаган,
Ортидан шунқор етмаган,
Тизгинин душман тутмаган,
Ҳеч тулпор ўзиб ўтмаган.
Уйна, Гўрўғлининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Донгинг Доғистонга кетган,
Сув ўрнига шарбат ютган,
„Чуҳ“ деганда қушдан ўтган,
Зарби душманни йиғлатган.
Ол, Ғиркўк от келди деса,
Сиёҳпўшлар қамал тобган.
Уйна, Гўрўғлининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Гўрўғлининг чин молисан.
Сулув қиздан ҳаёлисан.
Гўрўғлининг назарига,
Борган соҳиб жамолисан.
Эганг сени от демайди,
Оғзида шакар-болисан.
Ақлинг доно одамзоддан,
Аслинг Чамбилнинг молисан.
Уйна, Гўрўғлининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Тўрт оёғинг кўкка еткан,
Сағриларинг нондай кўпкан.
Гўрўғли устинда бўлса,
Душманни бургутдай тепкан.
Уйна, Ғиркўк, ўйна, ўйна!
Сени минган — пари олган.

Ўйна, Гўрўглининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Тўрт оёғинг қоққан қозиқ.
Ўмганларинг филдан ёзиқ.
Баданларинг қиздан нозик,
Ёлинг майин, кўзинг сузук,
Қарчиғайли белинг узук,
Ўйининг тандирдай қизиб,
„Чух“ деб қамчи урса сенга,
Учар қушдан кетган ўзиб.
Аччиғинг кеб, қаҳринг келса,
Кетарсан оламини бузиб.
Пойгада тулпорлар чопса,
Сен ўтарсан думинг сузиб.
Ўйна, Гўрўглининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Олтой таблада боқилган,
Емингга кишмиш тўкилган,
Емини кўриб есин деб,
Маш'алдан чироғ ёқилган.
Оёғин ип қиймасин деб,
Ипакдан пайванд тақилган.
Оёғин тош урмасин деб,
Абжушдан нағал қоқилган.
Оёғинга теккан тошлар,
Мисли янғоқдай чоқилган.
Ўйна, Гўрўглининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Отим Фирот, жоним Фирот.
Еминг—кишмиш, турбанг—банот.
Устингдади соҳиб давлат,
Мингашкан Аваздай жаллод.
Шунча одам йиғилипти,
Ўйин қил, навбатма-навбат,
Ўйна, Гўрўглининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Фиркўк от, чойдишдай қайна.
Усул қилиб, қиздай ўйна!
Кўрсат элга ҳунарингни,
Жонворим, суқсурдай бўйла!
Йилқига сени қўшмайман,
Ҳайвонликни Фиркўк тайла!
Кўрган қойил бўлсин санга,

Жондан кечиб, ўйин айла!
Ўйна, Гўрўглининг оти!
Асли туркман хоназоти!

Отим Фирот, жоним Фирот,
Сенсан менга мақсад-мурот,
Беш-олтоғиз сўз айтаман,
Ақлу-ҳушинг менга қарот!
Етим қолдинг, Фирим, ёшдан,
Бошим қутулмай қоҳишдан.
Икковмиз ҳам бўлиб етим,
Ҳеч қолмайин қариндошдан.
Тулпорлигинг бошдан билдим.
Сутлар бериб, катта қилдим.
Ғўнан бўлганча етаклаб,
Дунанинга абзал солдим.
Талаб қилиб Райхоншоҳга,
Олиб келиб, ўчимдолдим¹.
Ўйна, Гўрўглининг оти!
Асли туркман хоназоти!
Одам сутин бердим ман,
Одамдай зийрак бўлсин деб.
Йилқи сутин бердим ман,
Юртдан ўзиб келсин деб.
Сигир сутин бердим ман,
Ҳужук бурун бўлсин деб.
Хачир сутин бердим ман,
Жони қаттиқ бўлсин деб.
Эшак сутин бердим ман,
Йўлга зийрак бўлсин деб.
Қўйнинг сутин бердим ман,
Қўйдан ювош бўлсин деб.
Эчки сутин бердим ман,
Доим сакраб юрсин деб.
Туя сутин бердим ман,
Юкка бардош берсин деб.
Кучик сутин бердим ман,
Ҳар қаердан келсин деб.
Илон сутин бердим ман,
Илон турли келсин деб.
Олқор сутин бердим ман,
Кўп қиячил бўлсин деб.
Кийик сутин бердим ман,
Доим тонглаб юрсин деб.
Қоплон сутин бердим ман,

¹ Ўчимни олдим.

Кўп юракли бўлсин деб.
Шернинг сутин бердим ман,
Шердай кучли бўлсин деб.
Йўлбарс сутин бердим ман,
Қаҳри блан турсин деб.
Чўчқа сутин бердим ман,
Мудом семиз бўлсин деб.
Маймун сутин бердим ман.
Юртка ўйин берсин деб.
Филнинг сутин бердим ман,
Фил жасадли келсин деб.
Айиқ сутин бердим ман,
Имлаганим билсин деб.
Гаввоз сутин бердим ман,
Умри узун бўлсин деб.
Ўйна, Гўрўғлининг оти!
Асли туркман хоназоти!

* * *

Фиркўк, энди кўринг, ўйин бошлади.
Аста-аста энди кокил ташлади.
Бол Авазин миндириб об устига,
От ҳам, кўринг, анча вақтин хушлади.

Энди Фиркўк оғзин очиб келади.
Хушкелдини олиб қочиб келади.
Ўйин, дейди, кўтарилар ҳавога,
Қаноти бор қушдай учиб келади.

* * *

Фиркўк от дар'ёдай тошиб,
Кўрган одам ақли шошиб,
Ўйинга келди Фиркўк от,
Ёш боладай ошиб, тошиб.

Полвон бўлиб айланади.
Бойдай бўлиб чайқалади.
Молдай ирклаб ўйнаёттир,
Чўчқа бўлиб ўхталади.

Шер бўлиб чирпиниб турар.
Йўлбарс бўлиб, кўр, оҳ урар.
Ўйнай берди ҳар алвонда,
Ҳарким ҳам кўрса тан берар.

Туя бўлиб гур-гурайди.
Айиқ бўлиб чирқирайди.

Айиқнинг эркаги бўлиб,
Шовқин солиб варқирайди.

Кийик бўлиб тонглаб юрар.
Олқор бўлиб сакраб юрар.
Дўсту-душман қараб тури¹
Баайники ўзи бўлар.

Така бўлиб паналайди.
Кучук бўлиб ҳиялайди.
Қўчқор бўлиб, тўс бўбектиб,
Совлиғини қувалайди.

Маймун бўлиб ўйнаб тури.
Суқсур бўлиб, бўйлаб тури.
Ўрталикда Ғиркўк ҳайвон,
Чойдишдай бўб қайнаб тури².

Ғиркўк ирикламас ҳайвон қолмади.
Бул отга тан бермас одам бўлмади.
Турган одам барин оғзи очилиб,
Шунча қизиқ, не бўлганин билмади.

Кўрамиз деб, одам босиб келади.
Хушкелдининг кўнгли ўсиб келади.
Эгарнинг қошида дудама ханжар,
Ким ёнашса бошин кесиб келади.

„Ўйиндан қолдик“ деб, елиб келади.
Кўзига қарамай кулиб келади.
Икки ханжар дамга тортар одамни.
Ёнашгани икки бўлиб келади.

Хушкелди бовангиз „чу!“ дер, кулмайди.
Отга қарар, бошқа назар қилмайди.
Ўлганини босиб чиқиб устига,
Кўзи отда, ўлганини билмайди.

„Кўрамиз!“ деб, итаради, суради.
Кўзи отда, одим-одим юради.
Дўнгдагилар энди пастга қараса,
Қизил қон ширқираб оқиб боради.

Ўртада ўйнайди Ғир асби този.
Мингаштириб олган болим Авази.

¹ Қараб туради, қараб турди.

² Туради.

Шарқираб одамнинг қони оқади,
Баландда турганнинг тушади кўзи.

Отини ўйнатиб, ўйин беради.
Одамлар беҳабар, ўйин кўради.
Дўнгдагилар букилиб остга қараса,
Одамларнинг қони оқиб боради.

Эрисин тоғларнинг қори, эрисин!
Нарроқ қочинг, Хушкелдиси қурисин!
Оғойнилар, хабар олинг ўзингдан,
Қириб ташлапти одамларнинг барисин!

Теваракка қараб хабар олмайсан.
Вағирлайсан, билганингдан қолмайсан!
Нима бало бўлди турган жамоат?
Арвоҳ урсин, ўлганингни билмайсан!

„Қоч-қоч!“ деб, бари шовқинни солди.
Уришиб, сўкиб ҳа деб ваҳшатлар қилди.
Одамларнинг сўзи блан йиғилган,
Ўзларидан энди боҳабар бўлди.

Қараса, бир кўплар ётир типирлаб.
Бир хиллари гапиралмай шипирлаб.
Ўхшатиб тепипти ўнгалмасдай қиб,
Улар одам бўлмай ётар қимирлаб.

Итарипти, қилич кесиб кетипти.
Ўткир қилич, бошин юлиб ўтипти.
Эгарнинг қошида ўткир исфиҳон,
Кўрса, кўп одам бекалла ётипти.

Оз эмас, жуда кўп одам қирилган.
Одам кўп-да, итарган сўнг, йиқилган.
Чув-чув блан эшитмайин товушни,
Вой-войласа, қарамаган, босилган.

Энди билди қирилипти, ўлипти.
Кўп одам қирилиб, нобуд бўлипти.
„Ўйин“ депти, билмай қопти ҳаммаси,
Қизиқ блан оёқ остда қолипти.

Бек Гўрўғли исфиҳонни суғуриб,
Тамошо қинг, энди қўлга олади.
Ўғзин очиб Ғиркўк оти шомолдай,
Ўйиннинг каттасин энди қилади.

Аваз айтар, ота, тезроқ қочайик!
Эл йиғилар, энди йўлни очайик!
Бундан ҳам одами йиғилиб қолса,
Қачонгача душман қонин кечайик!

Бек Гўрўғли айтар, эрлар уйтмайди,
Душманини қойил қилмай кетмайди.
Қиличинг қўлингга олиб ҳозир бўл,
Ғам ема, фарзандим, кучи етмайди!

Остимда турганда Ғиркўкдай отим.
Қаватимда турса сендай фарзантим.
Майдонда тенг келмас отангга ҳеч эр,
Хунхоршоҳни нега босмас ғайратим!

Мен қилайин Хунхоршоҳнинг ишини.
Кўзимга кўринмай шунча қўшини.
Тамошо қиб тур отангнинг ишини,
Юмалатай келганининг бошини.

Қамчи урди Ғиркўк отнинг сонига.
Хунхор, кел Гўрўғли майдонига!
Энди тони, билиб қолгин, Хунхоршоҳ,
Қойил бўлгин Чамбилнинг полвонига!

Ана энди, Гўрўғлибек одамларни қириб кетаберди. Ҳамма:
„Бул Хушкелди эмас, бир бало экан, билмабмиз, от қўйинг-
лар, ўртағамиздан чиқиб кетмасин! Қўлга туширинг! Авазхон
кетмасин!“—деб, „ушла-ушла!“, „урҳо-урҳо!“ қилиб, шовқин-
сурон кўтардилар.

Ана энди, катта амалдорлар, улуғлар айтди: „Аттанг,
бу Гўрўғли экан! Ишни қўлдан бой бериб, хабарсиз қолиб-
мизку!“—деб, тил тишлаб қолди. Ана шунда, аламон қилич
демай, милтиқ демай, шашпар, найза, камон, болта-теша,
қўлига нима келса „ур, қўйма!“—деб, Гўрўғлибекни ўрта-
га олди.

Ана энди, уруш катта бўлди. Шунда, Гўрўғлибек от-
нинг жиловини ушлаб, бир қамчи Ғирнинг сонига солди.
Ғиркўк оғзини очиб, қанотли қушдай учиб, имтилиб, мўн-
киб, Хунхоршоҳнинг олдига бориб қолди. Ана шунда Гўр-
ўғлибек, Хунхоршоҳга қараб, ўзини билдириб „Кел май-
донга!“—деб, бир сўз айтипти:

Чамбил дейди ўскан жойим.
Яратган пушти-панойим.

¹ Ундай қилмайди.

Сўзимни эшит, Хунхоршойим,
От кўтарар арслон — ўзим.

Овозам кетди жаҳонга,
Тўлди ер блан осмонга.
Юрт қойил мандай полвонга,
Бир тарафсиз полвон ўзим!

Танҳо кеб вилоятингга,
Қирғин соб мамлакатингга,
Раҳна солиб давлатингга,
Бир тикилган душман ўзим!

Хунхоршоҳ, қолма армонда!
Шоҳ бўб, мардлик борми сенда?
Эр айрилар шул майдонда,
Турган марди майдон ўзим!

Ҳийламан¹ олдинг отимни.
Нодон Аваз фарзантимни.
Хунхоршоҳ, кўр ғайратимни,
Билсанг, шоҳим, арслон ўзим!

Йиққин, шоҳим, лашкарингни.
Тўдалагин сардорингни.
Қириб кетайин барингни,
Баҳорингга қирон ўзим!

Гўрўғлиман, паҳлавонман!
Хунхоршоҳ, санга душманман!
Отимни қандай олганман,
Келиб қирғин солган ўзим!

Хунхор, эшит айткан сўзим!
Шаҳарингга ёлғиз ўзим.
Зиёд келар Аваз қўзим,
Ишим доим майдон ўзим!

Балонинг тоғидан ошкан,
Мен эмасман ёвдан шошкан.
Қора девман² қон тўкишкан,
Хунхоршоҳим, полвон ўзим!

Тўхтамиш девни кўр қилган,
Кўҳиқоф девин хўр қилган.

¹ Ҳийла блан.

² Дев блан.

Хоҳи девдир, хоҳи одам,
Танти майдон қилган ўзим!

Ҳар ерда бўлса душманним,
Уни ерман яксон қилган.
Муҳтож, ғариб, ғурабони,
Мен мушкулин осон қилган,
Турган шеру-арслон ўзим!

* * *

Хунхоршоҳ турди жойидан,
Шовқин чиқди сипоҳидан.
„Урҳо-ур!“ —деб чиқаберди,
Хунхоршоҳнинг саройидан.

Еру-осмон жиққа тўлди,
„Ур, қўйма!“ —деб шовқин солди.
Хунхоршоҳ бош бўб от қўйди,
Гўрўғли қамалиб қолди.

„Чув!“ деб урди отини,
Кўр Чамбилнинг жаллотини.
Кўп одам дириллашиб,
Кўриб унинг сиёсатини.

Шиддат берди отига,
Қўл уриб, пўлотига.
Энди тушди майдонга,
Қирғин соб элотига.

„Чух“ деб отин уради,
Қушдай учиб боради.
Икки ёққа сирмайди,
Тўдасиман қиради.

Гўрўғлини кўрганлар,
Ҳа деб қочиб боради.
Гиркўк оғзин очади,
Қонин сувдай сочади.

Гўрўғлибек от қўйди,
Аммо бийсини сўйди.
Бораётир қийрайтиб,
Ўликка кўзи тўйди.

Саваш бўлди, саваш бўлди.
Жону-дилман талаш бўлди.

Душман-душманга душ бўлди,
Уйилган калла чош бўлди.

Бир ҳам танти саваш бўлди.
Айтатурган бир иш бўлди.
Гўрўғлидай аждарҳога,
Ажали етган душ бўлди.
Унатди майдон ичинда.

Гўрўғли отин ўйнатди.
Қўлда қиличин сўйлатди.
Душманларин вой-войлатди,
Кўндаланг бўса қийратди,
Унатди майдон ичинда.

Бек Гўрўғли кетди қизиб,
Катта-катта сафни бузиб.
Менман деган ботирларни,
Калласин сапчадай узиб.
Суришди майдон ичинда.

Уруш кетди энди тутаб,
Шаҳар қилич блан ўтаб¹,
Қирғин килиб аждар ютаб,
Дам тортди майдон ичинда.

Кўрган эл қойил бўлди.
Майдон ўликка тўлди.
Хунхоршоҳ ҳам қойил бўб,
„Эр“ деб, офарин қилди.

Қирганинча қирди энди,
Жазосини берди энди.
Эрлигига эл қойил,
Эл қочканча юрди энди.

Ана энди Хунхоршоҳнинг лашкари тоб келтиралмай қочди. Аввалгидай тиқилинч эмас. Шунда Гўрўғлибек отининг жиловини силкиб, калта ушлаб, отига қараб айтгани:

Уммондай бўб тоширмусан?
Қайнаб-қайнаб, жўшармусан?
„Чуҳа-чуҳ!“ деб қамчи берсам,
Хунхоршоҳнинг қал’асидан,
Бир имтилиб ошармусан?

¹ Ўт олиб.

Ёйгин яшил қанотингни,
Кўрсат энди ғайратингни!
Қал'асидан ирғиб кеткин,
Улганича мақтаб юрсин!

Сенинг сину-синбатингни,
Гўрўғлининг Ғироти деб,
Дойим этсин сифатингни.
Жониворим Ғиркўк отим,
Сенсан севарим, қанотим!

* * *

Тамошо қинг Гўрўғлидай жаллотди,
Уруш қилиб қаҳариман қийратди.
Катта-кичик ҳамма қараб турганда,
Ғиркўк отни тезлаб-тезлаб Гўрўғли,
Хунхоршоҳнинг қал'асига қаратди.

Ғиротини қал'асидан ирғитди,
Бир ҳийламан, ўғлин, отин обкетди,
Ким қойилмас асли марднинг ишига,
Ҳаммаси йиғилиб, офарин айтди.

* * *

Неча кун йўл юриб Чамбилнинг хони,
Ул чўлдаги „Гулшан“ боғига етди.
Эрали бойнинг тушиб чарбоғига,
Хўб дамани олди, роҳатлар этди.

Беш-олти кун боғла туриб валлават,
Чамбилбелга шундан хабар жўнатди.
Хунхордан бир ўзи бориб об келди,
Деган сўзни Така ёвмид эшитди.

Пешвоз чиқиб, Гўрўғлибек олдига,
Така ёвмид бари муборак этди,
Гўрўғлибек иш кўрсатиб, эр бўлиб,
Эр эди, эрликман мақсадга етди.

Бол Авазни олиб бориб Чамбилга,
Элу-халқни йиғиб олиб тўй қилди.
Шул йиғинда илик бериб қўлига,
Аввал-ахир элотининг расми шул,
Илик бериб, икки элга кўрсатди:

Мен ўлсам, ёронлар, Авазди ўғлим,
Миросхўрим шулдир, очилган гулим.

Мендан нима қолса—Авазхонники,
Ҳарна борим, нима қолса, манзилим.

Ана энди, шул тўйга келган-кетган Гўрўғлига тан бериб,
қойил бўлди. Гўрўғлининг ҳам димоғи чоғ бўлди. Фиркўк
от блан Авазни соғ-саломат олиб келганига хурсанд бўлди.

Ана энди Гўрўғлибек, қўлига созини олиб, элу-юртига
қараб, бир сўз айтаяпти:

Мен онадан етим қолдим,
Бўлдим, армоним қолмади.
Етимликдан азоб кўрдим,
Кўрдим, армоним қолмади.

Қўшилиб одам хилига,
Қўп подшоҳнинг элига,
Келдим Рустамнинг қўлига,
Келдим, армоним қолмади.

Одамларга аралашиб,
Гоҳ паст, баландга тушиб,
Болалар блан ўйнашиб,
Юрдим, армоним қолмади.

Очилган гулин сўлдириб,
Элин тала-тўп қилдириб,
Баткир полвонин ўлдириб,
Келдим, армоним қолмади.

Келиб кўриб элотимни,
Ўвмиддай мамлакотимни,
Райҳоншоҳнинг кўк отидан,
Тўлатиб Фиркўк отимни.

Райҳон янгамни об кетиб,
Ҳузурдан айрилиб қолиб,
Ватанда ҳаловатимди
Қилдим, армоним қолмади.

Фиркўкни туғдириб олдим,
Тоғамман беватан бўлдим.
Ғунон бўлди етим тойим,
Мен Райҳонга талаб қилдим.
Бордим, армоним қолмади,

Етим тойим оғзин очиб,
Қаноти бор қушдай учиб,

Кўкбулоқдан олиб қочиб,
Қочдим, армоним қолмади.

Олиб келиб олдим лотин,
Хон тоғамга қилдим хотин,
Хоҳлаб Чамбил вилоҳотин¹
Турдим, армоним қолмади.

Оламга овоза солдим,
Полвонликда ғози бўлдим.
Кўҳиқофу, Ирам боғдан
Эрлик қиб парилар олдим.
Олдим, армоним қолмади.

Қилдим оламда савашти,
Дўст-душман офарин дейшти.
Урушда ҳечким қилалмас,
Қўшинда мен қиган ишти.
Савашда армон қолмади.

Отим кетди бу оламга.
Қанча лашкар йиғин бўлсин,
Қорамни кўргандан қочди,
Қувдим, армоним қолмади.

Бет қайтармай кўп лашкардан,
Хоҳи дев, хоҳ полвонлардан.
Эрлигимни ўтказганман,
Қанча бўлса подшоҳлардан,
Чопдим, армоним қолмади.

Хунхор подшоҳ бош тарафди.
Бу ёғи Райҳон арабди.
Шоҳман деган бари тарафди,
Ҳа деб чопдим, ўнгу-чапди,
Чопдим, армоним қолмади.

Ҳасанхонни олиб келиб,
Бол Авазни ўғлим қилиб,
Гўрўғлидан от қолади,
Оламга овоза солиб,
Ўтдим, армоним қолмади.

¹ Вилоҳот—вилоят.

ДОСТОНДА УЧРАГАН ҚИЙИН СЎЗЛАРГА ЛУҒАТ

Бахмал банот — ип бахмал; сукно.

Бақалоқ — поча.

Бода — май, ичкилик.

Вилоҳот — вилоят; юрт.

Дирдикка — от ёпиғи.

Жихаздирик — жазлиқ (от ас-боби).

Карк тери — ёввойи туя, каркидон териси.

Киравка — совут остидан кийиладиган кийим.

Кўраси — кўргилик.

Лош — тана (ўлик тана).

Мажнун ёби — мажнун номли-от (ёби—отнинг бир тури).

Метара — меҳтара — меш.

Одам оби — сув одами.

Олқор — ёввойи қўчқор; қўй.

Очгаза — икки газанинг бирлашган ери.

Сайис — отбоқар.

Саража — узоқ йўлларда от блан юритиладиган насилка.

Синчи — от, мол зотини айиручи кишиларга нисбат берилади.

Сирмашмоқ — олишмоқ, қилич-бозлик қилмоқ.

Табла — таблахона — отхона.

Тарлон очқон — оқорган соч.

Терлик — от белига тўқимдан олдин биринчи қўйиладиган кичик майин кийгизча.

Тумса — туғмайдиган хотин.

Улги — намуна, ўрнак.

Унатди — қойил қилди, жойнга қўйди.

Хасм — душман.

Чирги — тўқим.

Чорҳоким — амал, кенг ҳуқуқли амалдор; шаҳар бошлиғи.

Чубур — отнинг бир тури.

Чулон — эрталабки чойдан илгари ноҳорга бериладиган (зиёфат) овқат.

Ўқ туйраб ўтди — ўқ тешиб ўтди ма'носида.

Ўрлаб чиқиш — тепага қараб тиклаб чиқиш.

Қайтсин — қандай қилсин, нима қилсин.

Қичамоқ — қистамоқ, тезламоқ.

Қўримол — мол қўриқчиси.

Қўшноч — доя хотини.

Ғаним — душман.

Ҳайкал — бўйинга тақадиган безак.

Мас'ул муҳаррир *Эмир Нажиб*

Р 8998 Босишга ижозат берилди — 23/IX 1942. Тиражи 3000. Уч.-авт. листи 6,67. Босма листи 6,5. Бир босма листда 44000 ҳарф. Баҳоси 4 с.

Тошкент, 1942. ЎзФАН Нашриёти босмаҳонаси. — 1942. Зак. № 192

На узбекском языке

АКАДЕМИЯ НАУК СССР – УЗБЕКИСТАНСКИЙ ФИЛИАЛ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА, ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОРИИ

Э. ДЖУМАНБУЛЬБУЛЬ

ХУШКЕЛЬДИ

ИЗДАТЕЛЬСТВО УзФАН – ТАШКЕНТ – 1942